

SOSIAALITYÖN OPISKELIJOIDEN AMMATTI-IDENTITEETIN MUOTOUTUMINEN VIERASKENTÄLLÄ

Lähtökohtana opiskelijoiden käyttämä ongelmapuhe

HANNA KERO
Tampereen yliopisto
Sosiaalityöntutkimuksen laitos
Sosiaalityön pro gradu -tutkielma
Lokakuu 2009

TAMPEREEN YLIOPISTO
Sosiaalityön tutkimuksen laitos

KERO, HANNA: Sosiaalityön opiskelijoiden ammatti-identiteetin muotoutuminen vieraskentällä.
- Lähtökohtana opiskelijoiden käyttämä ongelmapuhe.

Pro gradu -tutkielma, 80s., 7 liites.

Ohjaaja: Irene Roivainen

Sosiaalityö

Lokakuu 2009

Tutkielmani aiheena on sosiaalityön opiskelijoiden ammatti-identiteetin muotoutuminen vieraskentällä. Tarkastelen Tansaniassa ja Mosambikissa opintojensa aikana työskennelleiden sosiaalityön opiskelijoiden ammatti-identiteetin muotoutumista suhteessa heidän kuvauksiinsa ympäristön sosiaalisista ongelmista. Tarkoitukseni on selvittää, miten kehitysmaolosuhteissa työskenteleminen vaikuttaa opiskelijoiden itsestään muodostamaan käsitykseen tulevina sosiaalityön ammattilaisina.

Tutkimusaineistoni koostuu neljän sosiaalityön opiskelijan haastattelusta. Heistä kolme suoritti syventävien opintojen työharjoittelun Tansaniassa ja yksi oli opiskelijavaihdossa Mosambikissa. Vieraskentällä vietettyjen kuukausien aikana kukin opiskelija työskenteli sosiaalialan järjestössä koulutustaan vastaavissa tehtävissä. Tutkimukseni analyysimenetelmänä käytän kategoria-analyysin ideaa, joka mahdollistaa aineiston tarkan ja yksityiskohtaisen koodauksen sekä läpikäymisen. Tutkimusasetelmani ja –kysymykseni perustuvat puolestaan sosiaalisten ongelmien tulkintatyöhön, joka on tutkielmani teoreettinen viitekehys. Tutkimuskysymykseni ovat seuraavat: Miten sosiaalityön opiskelijat kategorisoivat sosiaalisia ongelmia haastattelupuheessa? Millaista sosiaalityöntekijän ammatti-identiteettiä erilaiset sosiaaliset ongelmat mahdollistavat?

Tutkielmani perusteella haastateltavien tuottamasta ongelmapuheesta on mahdollista eritellä useita eri ammatti-identiteettejä. Tämä perustuu paitsi vieraskentän työpaikan ja –tehtävien monipuoliseen luonteeseen, niin myös opiskelijoiden aikaisempaan työkokemukseen. Yhteisenä piirteenä kaiken ongelmapuheen taustalla korostui sosiaalisten ongelmien yhteys taloudelliseen huono-osaisuuteen ja köyhyyteen. Tutkimukseni perusteella vieraassa kulttuurissa ja yhteiskunnallisissa oloissa työskenteleminen on ammatillisen kehittymisen kannalta ainutlaatuinen kokemus. Opiskelijat kehittyivät muutaman kuukauden pituisen ajanjakson kuluessa tavalla, mikä tuskin olisi ollut mahdollista kotimaassa. He kokevat tärkeäksi kansainvälisten työharjoittelu- ja opiskelijavaihtomahdollisuuksien jatkuvan kehittämisen, sillä nykypäivänä sosiaalityöntekijöiltä vaaditaan entistäkin vahvempaa monikulttuurista osaamista. Lisäksi yhä useammat sosiaalityöntekijät suuntaavat ulkomaille työhön jossain vaiheessa uraansa. Tutkielmani perusteella opintojen aikainen työskentely kotimaan rajojen ulkopuolella vahvistaa käsitystä sosiaalityön globaalista luonteesta sekä rakentaa ymmärrystä eri kulttuureista ja yhteiskunnallisista oloista. Siksi kansainvälinen työharjoittelu ja opiskelijavaihto ovat sosiaalialalla erityisen perusteltuja.

Asiasanat: Ammatti-identiteetti, sosiaalityön opiskelija, sosiaalityö, sosiaalisten ongelmien kategorisointi, toiseus ja vieraskenttä

UNIVERSITY OF TAMPERE

Department of Social Work Research

K, H: The Formation of Social Work Students Professional Identities in the international field

° Based in Problem Speak Produced by Students

Master's Thesis, 80 pages, 7 appendices

Supervisor: Irene Roivainen

Social Work

October 2009

My master's thesis examines the formation of social work students professional identities in the international field. I will examine how social work students that worked in Tanzania and Mozambique during their studies formed their professional identities in relation to their descriptions of their environment's social problems. My intention is to find out how working in circumstances typical to developing countries influenced the students' perception of themselves as future social work professionals.

My material consists of the interviews of four social work students. Three of them did their advanced studies traineeship in Tanzania and one of them was an exchange student in Mozambique. During their time in international field each student worked in a social work organization in tasks corresponding to their education. The method of analysis in this thesis is the idea of category analysis that enables a thorough and detailed coding and examination of the material. My research question and design are based in the interpretation of social problems, which is the theoretical framework of my study. My research questions are as follows: How do social work students categorize social problems in interview talks? What kind of professional identities are enabled to the social workers by different social problems?

My thesis shows that several professional identities can be specified from the problem speak produced by the interviewees. This is based both on the diverse nature of working in the international field and the tasks involved in it, and on the students' previous experience. The common feature behind all problem speak is the connection between social problems and poverty. My research shows that working in a foreign culture is a unique experience in terms of professional development. The students developed in a few months in ways that would not likely have been possible in their home country. They feel that international traineeship and student exchange need constant development, because modern social workers need even stronger multicultural competence than before. Also, more and more social workers work abroad in some point of their careers. My thesis shows that work abroad during studies enhances the conception of the global nature of social work and creates understanding of different cultures and social conditions. Therefore, international traineeship and student exchange are especially important in social work.

Keywords: professional identity, social studies student, social work, categorization of social problems, Otherness, international field

SISÄLTÖ

1 JOHDANTO	1
2 SOSIAALITYÖ JA TOINEN.....	3
2.1 Toiseus tutkimuskirjallisuuden valossa	3
2.2 Vieraana omalla maalla	6
2.3 Vieraana vieraiden kesellä	8
2.4 Ammatilliset haasteet vieraskentällä	14
3 TUTKIMUSASETELMA JA MENETELMÄT	21
3.1 Tutkimustehtävä	21
3.2 Tutkimusaineistona neljän sosiaalityön opiskelijan haastattelut	22
3.3 Sosiaalisten ongelmien kategorisoiminen.....	25
3.4 Taulukoiden laatiminen ja aineiston käsittely.....	26
3.5 Tutkimusraportin kirjoittaminen	29
4 SOSIAALITYÖN OPISKELIJAN MONET IDENTITEETIT VIERASKENTÄLLÄ	31
4.1 Kentälle astuminen	31
4.2 Yhteiskuntarakenne ja sosiaalipolitiikka	37
4.3 Tasa-arvo	43
4.4 Luonnolliset verkostot ja terveysongelmat	48
4.5 Hyvinvointiongelmat	57
4.6 Vieraskenttä kategorisoituna ilmiönä	61
4.7 Opiskelijoiden kokemuksia ja kehitysehdotuksia	65
5. TUTKIMUKSEN YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET	70
5.1 Tutkimusasetelman tarkastelua	70
5.2 Johtopäätöksiä tuloksista	72
5.3 Tieni pro gradu –tutkielman kirjoittajana	75
KIRJALLISUUS.....	76
LIITTEET.....	81
Liite 1. Haastattelurunko	
Liite 2. Taulukot 1-7	

TAULUKKOLUETTELO

Taulukko 1. Vieraskentän sosiaaliset ongelmat

Taulukko 2. Sosiaalisten ongelmakategorioiden ja ammatti-identiteettikategorioiden välinen suhde

Taulukko 3. Kentälle astuminen

Taulukko 4. Yhteiskuntarakenne ja sosiaalipolitiikka

Taulukko 5. Tasa-arvo

Taulukko 6. Luonnolliset verkostot ja terveysongelmat

Taulukko 7. Hyvinvointiongelmat

1 JOHDANTO

Pro gradu -tutkielmani käsittelee kehitysmaaolosuhteissa opintojensa aikana työskennelleiden sosiaalityön opiskelijoiden ammatti-identiteetin muotoutumista erilaisissa yhteiskunnallisissa oloissa. Tutkielmani tarjoaa näkökulman siihen, miten opiskelijat tulkitsevat koulutuksensa ja työkokemuksensa muovaamien ”silmälasiensa” läpi ympäröivää maailmaa sekä muodostavat sitä kautta myös käsityksen itsestään tulevana ammattilaisina. Aihevalintani perustuu henkilökohtaiseen kiinnostukseen ulkomailla tehtävää sosiaalityötä kohtaan ja tavoitteeseen harjoittaa ammattiani tulevaisuudessa kansainvälisessä ympäristössä. Koen myös tärkeäksi kohdistaa omalta osaltani huomiota aiheeseen, joka on suomalaisessa sosiaalityön tutkimuksessa vielä varsin harvinainen.

Opintojen aikana hankittava kansainvälinen työkokemus on nykypäivän sosiaalityön maailmassa entistäkin tärkeämpää. Asiakkaistamme yhä suurempi osa on taustaltaan muita kuin suomalaisia, eikä muutos voi olla vaikuttamatta sosiaalityön alaan kokonaisuudessaan. Sosiaalityön ammattilaisilta vaaditaan aikaisempaa vahvempaa monikulttuurista osaamista ja siksi kansainvälisen työkokemuksen hankkiminen esimerkiksi työharjoittelun muodossa on erittäin perusteltavaa. Se kehittää paitsi ymmärrystä sosiaalityön globaalista luonteesta, niin myös antaa uudenlaisia valmiuksia työelämää ajatellen. Sosiaalityöntekijöiden ulkomailla työskenteleminen on pitkään ollut melko harvinaista verrattuna monen muun profession edustajiin. Nykyään ei kuitenkaan ole enää itsestään selvää, että vastavalmistuneet sosiaalityöntekijät rakentavat koko työuransa pelkästään kotimaan rajojen sisäpuolella. Yhä useampaa opiskelijaa kiinnostaa kansainväliset tehtävät ja valmiuksia siihen tahdotaan hankkia jo opintojen aikana.

Tutkielmani keskeisempiä avainsanoja ovat sosiaalisten ongelmien kategorisointi ja ammatti-identiteetin rakentuminen. Olen kiinnostunut siitä, miten opiskelija sosiaalisista ongelmista puhuessaan tuottaa samalla itselleen ammatti-identiteettiä. On huomattava, että käsite ”sosiaalinen ongelma” on monella tapaa kulttuuri- ja yhteiskuntasidonnainen. Esimerkiksi tyttöjen koulun käymättömyys mielletään länsimaalaisesta näkökulmasta sosiaalisesti ongelmaksi, mutta toisessa kulttuurissa ja yhteiskunnallisessa kontekstissa se on luonnollinen perherakenteeseen ja elintason liittyvä asia. Toisaalta taas sosiaalisten ongelmien painottuminen on myös pitkälti ympäristösidonnaista. Suomalaisessa hyvinvointiyhteiskunnassa sosiaaliset ongelmat liittyvät usein työttömyyteen, päihdekäyttöön ja mielenterveysongelmiin, mutta jo pohjoismaiden ulkopuolelle siirryttäessä niiden luonne muuttuu. Esimerkiksi laitton maahanmuutto on Etelä-Euroopassa ja

Yhdysvalloissa sosiaalisena ongelmana merkitykseltään täysin eri luokkaa kuin Suomessa. Afrikassa ja Aasiassa tehtävässä sosiaalityössä kamppaillaan puolestaan enemmän jokapäiväisen elämän elinehtojen turvaamiseksi. Puute ravinnosta, asumuksesta ja terveydenhuollosta vaikeuttaa suuren ihmisjoukon elämää ja tuottaa edelleen uusia sosiaalisia ongelmia. Erilaisista sosiaalisista ongelmista johtuen sosiaalityön tehtäväkenttä määrittyy maakohtaisesti osittain eri tavoin. Näin ollen myös sosiaalityöntekijän ammatti-identiteetti rakentuu sen mukaan, millaisessa ympäristössä hän ammattiaan harjoittaa.

Aloitan tutkielmani perehtymällä toiseuden käsitteeseen tutkimuskirjallisuutta hyödyntäen (2.1). Tämän jälkeen siirryn tarkastelemaan, miten kokemus vieraudesta ja joukkoon kuulumattomuudesta (2.2) on totta myös omassa kotimaassa ja tutussa kulttuurissa. Alakappaleessa 2.3 siirrän huomioni toiseuden kokemukseen vieraassa kulttuurissa ja yhteiskunnallisissa oloissa. Tässä näkökulmani on ulkomailla työskentelevien henkilöiden kokemuksissa. Päätän luvun 2 ammatillisia haasteita vieraskentällä käsittelevään osuuteen. Luvussa 3 esittelen puolestaan tutkimustehtäväni ja -aineistoni. Kerron tutkielmani metodologisesta viitekehystä koskien kategoria-analyysia ja sosiaalisten ongelmien tulkintatyötä. Lisäksi esittelen tutkimusaineistoni ja käyn läpi aineiston analyysiprosessin eri vaiheita lähtien liitteenä olevien taulukoiden muodostamisesta ja jatkaen aineiston käsittelyä sekä tutkimusraportin kirjoittamista käsitteleviin osioihin. Luku 4 muodostaa tutkimukseni empiriaosuuden ja viimeisessä luvussa teen puolestaan yhteenvedon tutkimuksestani, pohdin sen tuloksia sekä omaa tietäni pro gradu –tutkielman kirjoittajana.

2 SOSIAALITYÖ JA TOINEN

Tässä pääluvussa perehdyn kahteen tutkimusasetelmani kannalta tärkeään pääteemaan: toiseuteen sekä ammatillisiin haasteisiin vieraskentällä. Aloitan tarkastelemalla toiseuden käsitteen merkityksiä tutkimuskirjallisuutta hyödyntäen, jonka jälkeen pohdin vieraana olemista niin kotimaisessa kuin ulkomaalaisessa ympäristöissä. Jatkan kohdistamalla huomioni ammatillisiin haasteisiin, jotka liittyvät ulkomailla opintojen aikana työskentelemiseen. Tarkastelen aihetta kolmesta eri näkökulmasta, aloittaen ammatti-identiteetistä ja jatkaen kysymyksiin vieraskentästä ja sen sosiaalisista ongelmista. Palaan kyseisiin teemoihin myöhemmin analyysikappaleen yhteydessä.

2.1 Toiseus tutkimuskirjallisuuden valossa

Toiseus herättää jo sanana vahvoja mielikuvia ja assosiaatioita. Se on jotakin minusta ja todellisuudestani erillistä, poikkeavaa, kaukaista ja vierasta. Se vetää puoleensa, luo uteliaisuutta ja sekä halua tutkiskella tarkemmin. Toisaalta taas sama käsite nostattaa epäluuloa, vaistomaisen tarpeen torjua ja etäännyttää itsestä. Myös tutkimuskirjallisuutta tarkastellessa toiseuden käsitteen moniulotteisuus ja monimerkityksellisyys tulee hyvin ilmi. Toiseutta ei voi rajata yhteen tiettyyn tutkimukselliseen perinteeseen tai alaan kuuluvaksi, eikä sille ole olemassa yhtä ainoaa tyhjentävää tulkintatapaa. Tässä kappaleessa tarkastelen käsitteelle annettuja merkityksiä tutkimuskirjallisuutta hyödyntäen.

Toiseuden käsite on tuttu useilta eri tieteenaloilta, kuten antropologiasta, filosofiasta, sosiologiasta, sekä kulttuurin- ja naistutkimuksesta (Löytty 2006, 148). Luetteloon voi lisätä myös sosiaalityön, jonka alaisessa tutkimuksessa toiseuden käsitettä käytetään puhuttaessa esimerkiksi syrjäytymisestä ja huono-osaisuudesta sekä niitä tuottavista prosesseista. Toiseuden teema esiintyykin kaikessa tutkimuskirjallisuudessa tavallisesti yhteydessä, jossa käsitellään jollakin tapaa marginaaliin sijoittuvia ihmisiä, asioita ja ilmiöitä. Valtasuhteet, vertailuasetelmat sekä normin ja poikkeavuuden väliset jännitteet ovat toiseuden rakentumisen peruspilareita. Toiseuden ymmärretään merkitsevän yksilön kokemusten erilaisuutta, ulkopuolisuutta ja eriarvoisuutta, kuten esimerkiksi Anna Kulmala (2006) väitöskirjassaan esittää. Hänen mukaansa erilaisuuden ja poikkeavuuden korostuessa piirtyvät kuvat myös tavallisuudesta ja normaaliudesta, eli *toiset* ovat konkreettisia välineitä itsen ymmärtämiselle. Erilaisuus ja poikkeavuus tarjoavat siten paitsi vertailukohdan itselle, niin myös

rakennusmateriaalia oman identiteetin muodostamiselle (Kulmala 2006, 70-72). Toiseuden olemassaolo on näin ollen elinehto minuuden olemassaololle.

Toiseuden käsite on erityisen tärkeä, kun puhutaan identiteetin muodostumisesta ja kategorioista. Identiteetin kehitys on elämänpitäinen prosessi, jonka keskeisimpiin elementteihin lukeutuu vuorovaikutussuhteet muiden kanssa. Identiteetin määrittely on jatkuvaa erontekoa, muista erottumista (Löytty 2005, 89). Se on myös ihmisten ja asioiden kulttuuriseen tietoon perustuvaa kategorisoimista. Ihmisiin liitettävät kategoriat ovat identiteetin rakennuspuita (Jokinen & Huttunen & Kulmala 2004, 16). Tutkimuskirjallisuudessa identiteetin ja toiseuden välistä suhdetta autetaan ymmärtämään ”itseiden” ja ”toiseksi tekemisen” (englanniksi *othering*) käsitteiden avulla. Kun ihminen muodostaa kuvaa minuudestaan, hän luo samalla itseyytään. Itseys on ikään kuin peili, jota kautta hän hahmottaa paitsi omaa identiteettiään, niin myös käsitystä toisista. Toiseksi tekeminen puolestaan tarkoittaa prosessia, jolla jostakin asiasta tai ihmisestä tehdään ”minun” silmissäni ”toinen” (Löytty 2005, 91). On tärkeää ymmärtää, että toiseksi tekeminen paljastaa aina kohteen sijaan enemmänkin määrittelijästä itsestään. Toiseutta voidaanakin verrata projektioon, joka kertoo siitä, kuka projektion on tuottanut (Löytty 2005, 96).

Jotta toiseuden merkitys itsen ja muiden, tutun ja vieraan sekä normin ja poikkeavuuden välisenä jäsentäjänä voidaan ymmärtää, tarvitaan vastapoleja, eli yleisimmin eron käsitettä. Löytyn (2006, 147-151) mukaan niin kansakunnat kuin yksittäiset ihmisetkin määrittelevät itsensä erojen ja usein jopa vastakohtien avulla. Myös Kaartinen (2004) korostaa, että kohdatessa toinen hänet luokitellaan sen mukaan, miten hän eroaa minusta joko todellisesti tai kuvitteellisesti. Näin itsen ja toisen välillä vallitsee vuorovaikutus, eli toiseen liitetyt piirteet heijastavat itsen vastakkaisia luonteenpiirteitä ja päinvastoin (Kaartinen 2004, 23). Lehtonen puolestaan (2004) esittää artikkelissaan ajatuksia herättävän kysymyksen ”*Saako toisia toiseuttaa?*”. Lähtökohtana on näkemys, että jos joku tai jotkut toiseutetaan, he eivät ole yhdenvertaisessa asemassa toiseuttajiin nähden. Samalla kun määrittelijät ensisijaistuvat, tulevat toiseutetut toissijaistetuiksi. Näin toiseuttaminen perustuu epätasa-arvoon ja myös uusintaa sitä kieltäessään toisilta oikeuden nimetä ja määrittellä itsensä. Lehtonen jatkaa esittämällä vielä toisen jatkokysymyksen liittyen siihen, että eikö toiseuttaminen tosiasiaa kutista myös toiseuttajaa itseään ja voiko itselle annettu arvo, joka perustuu toisen arvon vähättelyyn tai kieltämiseen, todella olla arvokasta? (Lehtonen 2004, 259-260).

Jonkin tai jonkun asian esittäminen toisena saattaa olla hyvinkin ristiriitaista (Löytty 2005, 12). Löytty nostaa esimerkiksi eurooppalaisten Afrikkaa ja afrikkalaisia koskevat representaatiot, kuten

”afrikkalaiset on nähty joko/sekä idyllisessä luonnontilassa elävinä lapsenomaisina villeinä tai/että darwinistisessa selviytymiskamppailussa elävinä kannibaaleina”. Kyseiset representaatiot kertovat Löytyn mielestä ambivalenttisesti sekä peloista että haluista, sekä kauhusta että lumosta. Samankaltaisia kahtaalle vetävää ja ristiriitaista suhtautumista esiintyy usein myös esimerkiksi eri etnisten ryhmien välillä ja kulttuurin tuotoksissa. Löytty korostaa, ettei ambivalenssi kuitenkaan välttämättä nouse esiin, ellei sitä varta vasten etsitä. Hän jatkaa todeten, että ”jos maailmaa hahmotetaan ääripäitä edustavien napojen sijaan moninaisuutta silmällä pitäen, toinen toisensa poissulkeva joko/tai – ajattelu muuttuu sekä-että -ajatteluksi tai niiden sekoitukseksi” (Löytty 2005, 13). Ambivalenssi suhtautuminen voidaan kokea vaaralliseksi, jolloin sen nähdään uhkaavan haluttua käsitysmallia ja maailmankuvaa. Kuitenkin asioiden kaksi eri puolta huomioon ottava sekä-että ajattelu mahdollistaa toiseutta koskevan moninaisuuden sekä yhteisten piirteiden ja ominaisuuksien havaitsemisen muutoin niin erillisyyttä korostavissa tulkintatavoissa.

Ajatus toiseudesta ohjaa siis tekemiämme tulkintoja. Se on kategorisoimisen tapaan oleellinen osa ymmärtämistä ja helpottaa asioiden jäsentämistä. Uhka piilee siinä, että toiseudesta puhuminen saattaa ohjata tulkitsemista liian pitkälle ja pelkistää käsitykset yksiuotteisiksi. Löytyn (2005, 99) mielestä erityisesti tutkimuskirjallisuudessa on muistettava hahmottaa toiseudeksi määriteltävän asian taustakuva ja konteksti sekä kysyttävä missä ja millä ehdoin kyseessä oleva määrittely tapahtuu. Termi tulee hänen mukaansa ymmärtää ”kömpelöksi yleistyökaluksi”, jotta se ei ohjailisi tulkintaa liikaa. Ymmärrän asian siten, ettei toiseus ole itseisarvo, vaan juuri se ”kömpelö yleistyökalu”, jonka perimmäinen tarkoitus on herättää kysymyksiä ja ehkä epäilyjäkin totena pidetyistä asioista ja vakiintuneista stereotyyppioista. Toiseus tuleekin käsittää heijastukseksi siitä, kuka sen määrittelijä on ja millainen on hänen tulkintansa maailmasta. Kuten Löytty totesi, on aina pidettävä mielessä toiseuden taustakuva ja asema, mistä se tuotetaan. Omassa tutkielmassani tämä konkretisoituu esimerkiksi *vieraskenttä* –käsitteen käytössä. Tulen viittaamaan siihen toistuvasti tarkoittaessani maita, joissa haastatteleman opiskeelijat opintojensa aikana työskentelivät. Tämä vieraskenttä ei tosiasiallisesti kuvaa maata itsessään, vaan kertoo opiskelijoiden vieraudesta siellä ollessaan sekä kuvasta, joka vieraskentästä minulle tutkielman tekijänä muodostuu tutkimusaineistoni perusteella. Yhdyn Lehtosen (2004) näkemykseen jonka mukaan toiseus syntyy nimenomaan suhteessa meidän ensimmäisyteemme, jolloin toisen paikan voi ottaa kuka tahansa kansallisuudesta tai etnisyydestä riippumatta. Näin ollen toiseutta eivät aiheuta niinkään toiset, kuin ensimmäisten käyttämät kategoriat, joiden avulla jotkut leimataan toisiksi (Lehtonen 2004, 256-257). Toisin sanoen, kun tarkastelukulmaa vaihtaa, vaihtuvat myös merkitykset ja tulkinnat.

2.2 Vieraana omalla maalla

Kokemus vieraudesta ja joukkoon kuulumattomuudesta ei rajoitu vain ihmisiin, jotka eroavat etniseltä taustaltaan, äidinkieleltään ja kulttuurisilta perinteiltään valtaväestöstä. Sosiaalityöntekijät kohtaavat päivittäin asiakkaita, jotka tulevat helposti luokitelluiksi niin sanotuista tavallisista ihmisistä, eli ”meistä” poikkeaviksi. Asiakaskuntaamme lukeutuvat niin päihde- ja mielenterveysongelmista kärsivät, romanit, pitkäaikaistyöttömät kuin muut vaikeassa elämäntilanteessa olevat yksityishenkilöt ja perheet. Sosiaalityössä ihmisyyden koko kirjo on edustettuna, mutta silti kysymys toiseudesta ja vieraan kohtaamisesta omalla kentällä on jokapäiväinen osa sosiaalityön todellisuutta. Yksittäisiin asiakasryhmiin keskittymisen sijaan lähestyn aihetta tässä kappaleessa ammattilaisten tarjoamien identiteettien ja institutionaalisten käytäntöjen näkökulmasta.

Kategoriset erottelut ovat osa kaikkea ihmisten välistä kanssakäymistä ja sitä esiintyy myös auttamistyön eri saroilla. Parhaimmillaan kategoriat ovat toimiva väline suunnan näyttäjinä siten, että ne ohjaavat kiinnittämään huomiota asiakkaan kokonaistilanteen kannalta tärkeisiin seikkoihin ja auttavat ongelmanratkaisussa. Kategorioihin on kiinnittynyt tiettyjä ominaisuuksia ja toimintoja, joita kategoriaan nimetyllä ihmisellä oletetaan olevan (Juhila 2004, 23). Esimerkiksi asiakkaan sijoittaminen lainrikkojan kategoriaan ohjaa työntekijän huomiota erilaisiin tuki- ja kontrollitoimenpiteisiin, joiden tavoitteena on ennaltaehkäistä uusintarikollisuutta ja syrjäytymistä sekä ohjata asiakas niin sanotun ”normaalin elämän” pariin. Kategorisoimisessa piilee kuitenkin vaara, että se kaventaa katsantokantoja liiaksi ja sulkee huomion pois monista tilanteeseen oleellisesti vaikuttavista taustatekijöistä. Ihminen tulee helposti leimatuksi tavalla, joka määrittelee pysyvästi hänen identiteettiään. Esimerkiksi ehdottoman vankeustuomion saanut tai valvontaan ja yhdyskuntapalveluun määrätyn henkilön ”rikoksen tekijän” –identiteetti ei välttämättä poistu senkään jälkeen, kun rangaistus on loppuun suoritettu. Myös auttamisjärjestelmissä lainrikkoajat voivat ajautua marginaaliin ja tulla syrjäytetyiksi. Asiakkaan valinnaksi jää, hyväksyykö hän itselleen sovitetun paikan marginaalissa vai vastustaako hän sitä aktiivisesti rakentaen omaa osallisuuttaan ja toimijuuttaan (Valokivi 2004, 132).

Auttamistyössä, jota sosiaalityö mitä suurimmin määrin on, ammattilaisten tarjoamat identiteetit ja kategoriat perustuvat pitkälti koulutuksen ja kokemuksen tuomien tieto- ja taitopohjien varaan. Anna Kulmalan (2006, 235) mukaan näiden rakennusaineiden lisäksi ammattilaisten käyttämissä

määrityksissä on nähtävillä yleisempiä kulttuuriseen puheeseen sisältyviä käsityksiä asioista ja ihmisistä. Koulutus, kokemus ja kulttuuriset tekijät eivät kuitenkaan riitä täysin selittämään sitä, minkä varaan tietynlaisen, leimatun identiteetin ja kategorioiden tuottaminen perustuu. Keskeinen osa prosessia on työntekijän ja hänen edustamansa järjestelmän äänen hallitsevuus suhteessa asiakkaan oman elämän asiantuntijuuteen. Heli Valokiven (2004) mukaan työntekijöiden professionaalisen koulutuksen lisäksi auttamistyön paikkoihin on rakentunut vallitsevia ja vakiintuneita toimintatapoja ja jaettua tietopohjaa. Hän jatkaa toteamalla, että tällöin asiakkaat asetetaan helposti ”toisiksi” suhteessa ammattilaisiin, jolloin heidän kokemuksensa ja asiantuntijuutensa ohitetaan (Valokivi 2004, 121). Kyse on siis jälleen kerran valtasuhteista, hierarkioista ja eron teosta, jotka ovat keskeisiä kaikessa toiseuttamisessa ja leimatun identiteetin tuottamisen tavoissa.

Sosiaalityön asiakkuus on jo itsessään yksi voimakkaimmin ihmisen identiteettiä leimaavista asiakkuuksista. Kyse on yhteiskunnan viimesijaisimmaksi kontrolli- ja auttamisinstituutioksi määritellystä tahosta, jonka asiakkuuteen liitetään tavallisesti varsin negatiivisia ennakkokäsityksiä. Sosiaalityössä asioimista ei pidetä samalla tavalla yleisesti hyväksyttävänä, kuin esimerkiksi lääkärissä käymistä tai avun hakemista perheneuvolasta. Sosiaalityön asiakkuuden alkaessa ihminen astuu samalla sisälle institutionaalisiin mallitarinoihin, joissa olennaiset asiat asiakkaista, heidän menneisyyksistään ja tulevaisuudestaan ovat ikään kuin valmiiksi kirjoitettuja. Mallitarinat sisältävät ”tietoa” tulevaisuudesta, eli siitä, miten instituutioon sisään tulleiden ihmisten ura tulee etenemään; kenellä on edellytyksiä muutokseen ja kenellä ei (Juhila 2004, 26-27). Yhtenä tärkeänä mittarina tavoiteltavasta elämästä ja onnistuneesta muutoksesta pidetään itsen ja oman elämän hallintaa. Korkiamäen (2008) ym. mukaan elämäntilanteen parantamisen vaatimus tuottaa helposti jakoa ”meihin”, joilla on oikeus odottaa elämäältä laatua ja ”heihin”, joiden osana on jatkuvasti harjoitella elämän hallitsemista ja todistella kansalaisuuttaan (Korkiamäki ym. 2008, 14).

Luokitteluilla, eli toisin muotoiltuna *toiseuttamisella*, on yhtä kaikkea todellisia vaikutuksia ihmisten elämään. Siksi on niin tärkeää, että auttamistyön ammattilaiset ovat tietoisia kategorisoimisesta ja tunnistavat sen merkityksen (Kulmala 2006, 7). On osattava nähdä kategorioiden taakse ja ymmärrettävä, mitä tarkoitusta ne palvelevat. Kuten alussa mainitsin, parhaimmillaan kategoriat ovat käypä työkalu asiakastyössä hyödynnettäväksi. Luokitteluun sisältyy kuitenkin huomattavia riskejä esimerkiksi asiakkaaseen liitettävien pinttyneiden olettamuksen muodossa. Asiakkaan voidaan ajatella automaattisesti omaavan tietynlaisia piirteitä ja hänen tulevaisuutensa kulku oletetaan ennalta tietynlaiseksi. Olen toiseuden teemaa käsitellessäni

viitannut useaan otteeseen vastapooleihin, ja teen sen taas suhteessa sosiaalityössä esiintyviin asemiin. Löytty (2005) kuvaa toiseuden tarkoitusta kaksinapaisten vastakohtaparien avulla, joissa ensin mainittu asettuu arvohierarkiassa jälkimmäistä ylemmäksi, eli ”ensimmäiseksi” (kts. Löytty 2005, 9). Ammattilaisten tarjoamien identiteettien ja institutionaalisten käytäntöjen suhde asiakkaiden toiseudessa ja toiseuttamisen tavoissa näyttäytyvät esimerkiksi sellaisten vastapoolien kautta, kuten auttaja/autettava, asiantuntija/vastaanottaja, aktiivinen/passiivinen, hallitsija/sivustakatsija ja kontrolloija/kontrolloitava. Näiden lisäksi tyypillinen tapa luokitella asiakas on kategorisoida hänet joko ”hyväksi” tai ”huonoksi” sen perusteella, taipuuko hän autettavaksi ammattilaisen ammattilaisten odotusten mukaisesti (Kulmala 2006, 235).

Kysymykseksi muodostuu lopulta se, miten asiantuntijuus määritellään ja kenen tiedon varaan se ammatillisessa toiminnassa rakennetaan. Onko asiantuntijuus jäykkää, pelkästään ammatilliseen asemaan ja siihen liittyvään tietotaito –varantoon perustuvaa vai moniulotteisempaa, asiakkaan kanssa yhdessä tuotettua? Tämä ero jakaa käsityksen asiantuntijuudesta *perinteiseen* ja *uuteen asiantuntijuuteen*. Perinteinen ammatillinen asiantuntijuuskäsitys asettaa professionaalisten työntekijöiden tiedot, taidot ja kokemuksen auttamistyön keskiöön. Uusi asiantuntijuus nostaa puolestaan asiakkaiden tiedot, taidot ja kokemukset asiakastyötä tekevien työntekijöiden asiantuntijuuden rinnalle. Jälkimmäisessä työntekijä ei toimi tiukasti oppimansa ja instituutiossa vakiintuneen kaavan mukaan, vaan säilyttää avoimuuden asiakkaan kanssa toimiessaan. Tietoa sovelletaan ja käytännöt luodaan paikallisesti ja tilannesidonnaisesti yhteisissä kohtaamisissa (Valokivi 2004, 117-118). Sosiaalityöhön liittyy väistämättä kategorisointia, mutta sen ei aina tarvitse olla luonteeltaan negatiivista ja epätasa-arvostavaa. Haasteena on kyetä havaitsemaan ”toisessa” hänen ”ensimmäisyytensä” ja antaa tilaa yksilön kokemusperäisen tiedon yhdistymiselle ammattilaisen tietopohjaan ja osaamiseen.

2.3 Vieraana vieraiden keskellä

Kun sosiaalityön opiskelija tai jo pidempään alalla toiminut henkilö lähtee työhön vieraaseen maahan, myös ymmärrys toiseudesta ja toisena olemisesta tulee omakohtaiseksi. Ihminen, joka on kotimaassaan kuulunut valtaväestöön, eli siihen ryhmään jota vasten käsitykset toiseudesta ja samuudesta, vieraudesta ja normaaliudesta määritellään, sijoittuukin itse uudessa ympäristössä vähemmistöön, huomiota herättävien ”toisten” joukkoon. Valtasuhteiden näkökulmasta tulija on altavastaaaja, outo niin tavoiltaan, äidinkieleltään kuin fyysisiltä ominaisuuksiltaan. Tässä

kappaleessa perehdyn ulkomailla asumiseen ja työskentelemiseen liittyviin toiseuden kokemuksiin muutaman eri pääteeman avulla. Käsittelen aihetta kansallisen ja muukalaisen identiteetin näkökulmasta, pohdin millä tavoin kiinnittyminen uuteen asuinmaahan onnistuu ja mitä täytyy tapahtua, jotta henkilö tuntee olevansa kotonaan uudessa ympäristössä.

Vaikka sosiaalityön kaltaista auttamistyötä on tehty ja sosiaalisia ohjelmia toteutettu ensin osana lähetystyötä ja myöhemmin myös valtion ja järjestöjen toimesta, on suomalaisten sosiaalityöntekijöiden hakeutuminen ulkomaille töihin kuitenkin vielä verrattain uusi ilmiö. Tekemäni selvityksen perusteella aiheesta ei juurikaan löydy tieteellisiä julkaisuja tai tutkimuksia. Tosin viime vuosina valmistuneiden pro gradu –tutkielmien aiheita läpikäydessäni havaitsin, että kansainvälisyys ja kansainvälistyminen laajasti ymmärrettynä kiinnostaa monia opiskelijoita tieteenalasta riippumatta. Esimerkiksi Rea Noponen perehtyi omassa tutkielmassaan jo vuonna 1997 kansainväliseen harjoitteluun hoitotyön ammattikorkeakoulu-opiskelijoiden kokemana. Laura Pylväs (2007) tarkastelee kasvatustieteiden pro gradu –tutkielmassaan kansainväliseen opettajavaihtoon osallistuneiden yliopisto-opettajien kansainvälisille kokemuksilleen antamia merkityksiä sekä opettajavaihtoa yhtenä kansainvälistymismuotona. Toinen kasvatustieteiden opiskelija, Silja Valli-Jaakkola (2007) kirjoitti oman tutkielmansa kehityksistä kotoisin olevien ja kansainvälisissä tutkinto-ohjelmissa opiskelleiden naisten kouluttautumisesta. Valli-Jaakkola perehtyi siihen, onko ulkomaille suuntautuminen, siellä vietetty aika ja kansainvälisen ohjelman tuomat kokemukset merkinneet tutkittaville identiteetin muutosta. Eija Wellman (2007) valitsi hoitotieteen pro gradunsa aiheeksi suomalaisten sairaanhoitajien kansainvälisen uran. Tutkimuksen tarkoituksena on kuvata suomalaisten sairaanhoitajien työskentelykokemuksia brittiläisissä hoitokulttuureissa ja heidän näkemyksiään kulttuurisen pätevyytensä kehittymisestä työskentelyn aikana. Wellmanin tavoitteena oli tuottaa tietoa, jonka avulla voidaan kehittää monikulttuurista hoitotyön koulutusta ja käytännön hoitotyötä. Kansainvälisyys siis kiinnostaa mitä enenevässä määrin opiskelijoita jo ennen työelämään siirtymistä ja lieneekin vain ajan kysymys, ennen kuin suuntaus heijastuu vahvemmin myös varsinaiseen sosiaalityön tutkimukseen.

Tutkielmaani varten tekemissäni haastatteluisissa opiskelijoiden kertomuksista välittyi, miten toisena olemisen omakohtainen kokemus synnyttää tarpeen punnita omaa identiteettiä suhteessa suomalaisuuteen ja toisaalta taas muukalaisena olemiseen. Kansallinen identiteetti on kotimaassa asuessa jotain itsestään selvää, se mielletään sukupolvelta toiselle periytyväksi ja melko staattisena pysyväksi. Sen olemassaoloa pidetään hyvänä asiana ja sen ajatellaan usein tulleen hankituksi oman kansan pyyteettömän ja yksilön etua tavoittelemattoman työn kautta (Ruuska 2004, 216). Yleisin

esimerkki lienee sotaveteraanit, joita pidetään kansallisen identiteettimme kivijalkana ja heidän ansioitaan maamme itsenäisyyden ja vapauden mahdollistajina. Tutkimuskirjallisuuden valossa suomalaisuus elää kuitenkin staattisuuden sijaan jatkuvan määrittelyn alaisena ja se saa yleistä keskustelua huomattavasti monivivahteisemmän merkityksen. Petri Ruuskan (2004) mukaan se, mitä Suomesta ja suomalaisuudesta sanotaan on suhteessa kolmeen eri aikakauteen, eli menneisyyteen, nykypäivään ja tulevaisuuteen. Menneen suomalaisuus liittyy varhain annettuihin määritelmiin, joita nykykeskustelussa usein kierrätetään. Tulevaisuus on taas mukana määritelmissä eräänlaisena pohdintana siitä, millä ehdoin suomalaisuus on olemassa huomennakin (Ruuska 2004, 150). Tutkimuskirjallisuudesta saa siis käsityksen, että tapa määritellä kansallinen identiteetti on pitkälti sidoksissa elettyyn aikakauteen sekä yhteiskunnassa ja kulttuurissa tapahtuviin muutoksiin. Lehtosen (2004, 26) sanoin, tunnumme (tällä hetkellä) sijaitsevan eräänlaisessa rajatilassa, jossa on etsittävä uusia määritelmiä sille, kuka kukin on ja keitä kaikki yhdessä ovat. Toisin sanottuna tulkinnat niin identiteetistä kuin siihen liittyvästä toiseudesta elävät ja muuttuvat sitä myötä kuin me ihmiset ja luomamme todellisuus muuttuu.

Vierasmaalaiset toiset edustavat vertailukohtaa, jota kautta omaa kansallista identiteettiä on mahdollista rakentaa ja arvioida. Erilaisen kulttuurisen taustan omaavien ihmisten kohdatessa mikään ei olekaan itsestään selvää ja kaikkien yhteisesti jakamaa. Myöskään toiseutta ei voida paikantaa vain yhteen tiettyyn ihmisryhmään tai kulttuuriseen tilanteeseen, vaan sitä tuottavat kaikki toimijat omista asemistaan. Seija Jalagin (2005) mukaan kahden toisilleen vieraan kulttuurin edustajan kohtaaminen käynnistää prosessin, jossa osapuolet tarkastelevat toisiaan omien tietojensa, kokemustensa ja ennakkoluulojensa varassa. Kohtaamista kuvaa yleensä eron tekeminen, joka palvelee paitsi toiseen tutustumisen tarkoitusta, niin myös oman itsen, paikan ja identiteetin määrittelyä (Jalagin 2005, 65). Tämä tuli todennetuksi myös keskusteluissani haastateltavieni kanssa. Opiskelijat puhuivat usein siitä, miten he tulivat vieraskentällä jatkuvasti luokitelluiksi ”Nuorena. Valkoisena. Naisena” missä ikinä he liikkuvatkaan tai kenet tahansa he tapasivatkaan. Anna Bycklingin (2005, 119) mukaan tämän kaltainen luokittelu ja eron tekeminen palvelee merkityksen antoa. Stereotypioihin yhdistyy aina voimakkaasti ladattuja ja nopeita tapoja merkityksellistää jokin kohde. Opiskelijat kertoivatkin, että kyseinen luonnehdinta edusti monelle paikalliselle eksotiikan lisäksi korkeaa elintasoja, itsenäisyyttä ja toisinaan myös väylää parempaan elämään. Haastateltavieni kertomuksista paistaa turhautuneisuuden tunne, koska stereotyyppien kautta heitä pidettiin vieraskentällä toisina. On kuitenkin huomioitava, että toisinaan toiseus on tarpeellinen erottumiskeino, jota ihminen kokee tarvitsevänsä vieraassa ympäristössä erottautuakseen paikallisista ihmisistä ja kulttuureista.

Kansainväliselle kentälle kohdistuva työperäinen muuttoliike saa osaltaan aikaan sen, ettei totut identiteettikategoriat enää riitä. Vieraassa maassa asuva kokee itsensä helposti muukalaiseksi kaikessa poikkeavuudessaan. Kokemusta vahvistaa se, että muukalaisena pidetty henkilö tulee usein kohdelluksi pikemminkin kategorian edustajana kuin yksilönä (Huttunen 2002, 330). Tunnettuja suomalaisuus-kategorioita varsinkin Euroopassa ovat muun muassa runsaasti alkoholia käyttävät, hiljaiset ja sisäänpäin kääntyneet ihmiset, mutta toisaalta myös hyvin arvosanoin menestyvät oppilaat ja korkeasti koulutetut aikuiset. Kehitysmaissa edellä luettelemillani kategorioilla ei sen sijaan ole juurikaan merkitystä, vaan suomalaiset tulevat niputetuiksi samaan ”valkoisten” joukkoon kuin muutkin länsimaalaiset. Globaali työperäinen muuttoliike kuitenkin osoittaa, että kuka tahansa voi olla toinen ja tulla luokitelluksi muukalaisena. Lehtonen (2004) luonnehtii muukalaista kaukana olevan sijaan lähellä olevaksi, tunnistamattoman sijaan tunnistetuksi olennoiksi. Muukalainen on onnistuttu identifioimaan, koska hänet on kerran sellaiseksi luokiteltu (Lehtonen 2004, 248). Esimerkiksi ulkomailla työharjoittelua suorittava opiskelija on muukalainen paikallisten silmissä siksi, että hän on nimenomaan fyysisesti lähellä valtaväestöä ja asettunut heidän keskuuteensa. Näin muukalaisuus voidaan määritellä vertaamalla heitä vastakohtaan, eli valtaväestöön. Toisaalta, kuten Huttunen (2002, 331) mainitsee, kaikki eivät ole muukalaisia samalla tavalla. Syyt maahan muuttoon vaihtelevat pakolaisuudesta työn perässä muuttamiseen ja toisaalta myös ihmisten fyysinen samankaltaisuus tai poikkeavuus vaihtelee. Suomalaisen on täysin erilaista olla muukalainen esimerkiksi toisessa pohjoismaassa kuin vaikkapa Afrikassa tai Aasiassa. Ympäristöllä on siis oleellinen merkitys paitsi mahdollisen identiteettikriisin ja kulttuurishokin, niin myös sopeutumisen ja valtaväestöön sulautumisen kannalta.

Huttusen (2002) mukaan muukalainen määrittyy paikallisten tai paikallaan pysyvien muodostaman yhteisön näkökulmasta ”kuljeksijaksi”, joka tulee tänään ja jonka oletetaan lähtevän huomenna. On odotusten vastaista jäädä aloilleen ja ryhtyä elämään osana yhteisöä. Huttunen korostaa muukalaisen olevan mahdollista olla yhteisön jäsen vain tietyllä tavalla, sillä hän on aina muukalainen suhteessa uuteen yhteisöönsä (Huttunen 2002, 330). Onkin kiintoisaa pohtia, millä tavoin muukalaisen kiinnittyminen uuteen asuinmaahan onnistuu ja mitä täytyy tapahtua, jotta henkilö tuntee olevansa kotonaan uudessa ympäristössä?

Kiinnittymistä voidaan tarkastella ensinnäkin onnistuneen monikulttuurisen akkulturaatioprosessin kautta. Akkulturaatiolla tarkoitetaan lyhyesti ilmaistuna eri kulttuureja edustavien ryhmien jatkuvista välittömistä kontakteista johtuvia ilmiöitä sekä tästä kontaktista seuraavia, toisen tai molempien ryhmien kulttuurissa tapahtuvia muutoksia (Liebkind 2006, 13). Liebkind (2006)

määrittelee monikulttuurisen akkulturaatiomallin tarkoittavan sitä, että etniset vähemmistöryhmät ja niiden jäsenet enemmän tai vähemmän säilyttävät perinteisen kulttuurinsa sopeutuessaan enemmistöyhteiskuntaan. Hänen mukaansa mallissa oletetaan, että myös enemmistökulttuuri muuttuu ja sopeutuu monikulttuurisuuteen. Monikulttuurisessa akkulturaatiossa erilaiset kulttuuriryhmät voivat elää ja elätkin usein samalla alueella säilyttäen ainakin osan omasta kulttuuristaan samalla, kun ne menestyksekkäästi osallistuvat ympäröivän yhteiskunnan toimintaan (Liebkind 2006, 14). Onnistuneen akkulturoitumisen, eli menestyksekkään kiinnittymisen ja sopeutumisen merkkeinä on pidetty muun muassa hyvää henkistä ja fyysistä terveyttä, yleistä tyytyväisyyttä, hyvää itsetuntoa ja pätevää työsuoritusta. Toisaalta akkulturaatioprosessi saattaa olla myös potentiaalisesti stressaava, sillä siihen voi liittyä kieliongelmiä, identiteettiongelmiä, syrjäytymiskokemuksia ja kokemuksia siitä, että uusi kulttuuri on vaikea hallita (Liebkind 2006, 17).

Kiinnittymisen ja kodin tunteen kannalta sosiaalinen ympäristö on avainasemassa. Kohtaamiset tuntemattomien tai puolittutujen kanssa esimerkiksi julkisissa tiloissa kuten kadulla, kaupassa, yleisissä kulkuneuvoissa tai virastoissa kertovat paljon siitä, millaiset kuulumisen ja kiinnittymisen mahdollisuudet ovat. Huttusen (2002) näkemyksen perusteella ”kotona oleminen” tarkoittaa kokemusta siitä, että henkilö tulee nähdyksi kokonaisena ihmisenä, ei vain vierauden ruumiillistumana. Tällainen kokemus voi toteutua joko pienessä mittakaavassa ja muutamassa ihmissuhteessa, jotka muodostavat eräänlaisen kodin saarekkeen muutoin epämieluisassa ympäristössä tai sitten laajemmin sosiaalisessa maisemassa (Huttunen 2002, 332-333). Omat haastateltavani puhuvat siitä, miten epämieluisaksi he kokivat sen, että ulkomaalaiset työntekijät asuivat pääsääntöisesti eristetyillä asuinalueilla, jonne paikallisilla ei ollut menemistä. Osa mielsi asumisjärjestelyt ja ulkomaalaisille työntekijöille tyypillisen autonkuljettajan käytön ristiriitaiseksi suhteessa sosiaalityön luonteeseen ja arvomaailmaan. Tästä syystä he pitivät parempana asumista valtaväestön keskuudessa vaatimattomimmissa olosuhteissa. Toisenlaisiakin mielipiteitä ja tarpeita kuitenkin on. Seija Jalagin (2005, 80-81) kertoo 1900-luvun alussa Japanissa lähetystyötä tehneiden suomalaisten pyrkimyksestä säilyttää oma identiteetti koskemattomana niin kutsuttujen ”pakanakansojen” parissa. Lähetit korostivat valtaväestöstä eroavaa identiteettiään niin ulkoisten kuin sisäistenkin tekijöiden avulla. He esimerkiksi säilyttivät vaatetuksensa ja ruokavalionsa länsimaisena sekä puhuivat omaa äidinkieltään aina kuin mahdollista. Lähetille oli tärkeää pitää yhteys omiin maamiehiinsä elävänä ja kiinteänä. Jalagin kertomuksen mukaan tällainen oman identiteetin varjeleminen johti siihen, että ei-valkoiset suljettiin lähipiirin ulkopuolelle ja lähettiperheet elivät (asumisjärjestelyt mukaan lukien) eristettyinä paikallisesta ympäristöstä. Tarinan ydinsanoma on, että lähetit *tarvitsivat* toiseutta, eron tekemistä itsensä, paikallisten

ihmisten ja kulttuurin välillä säilyttääkseen oman identiteettinsä koskemattomana, suomalaisena ja länsimaalaisena. Muukalaisuus oli siis heidän kohdallaan tavoiteltavaa ja sitä pyrittiin tekemään näkyväksi monin eri tavoin arjen elämässä, työssä ja paikallisten kanssa tapahtuvissa kohtaamisissa. Toiseuden *tarvitsemisessa* voi myös tulkita piilevän pelkoa paikallisia toisia kohtaan. Lähetystyöntekijöiden intressit vieraassa maassa kohdistuivat pyrkimykseen kääntää ”toisista” meitä, eli he asettuivat vieraaseen kulttuuriin tavoitteenaan muuttaa sen todellisuutta ja ihmisiä toisenlaisiksi – ja pysyäkseen siinä ohessa itse samanlaisina kuin tullessaan (Jalagin 2005, 64).

Yleisesti ottaen ulkomaille muuttavien ihmisten läpikäymä muutosprosessi ei koske ainoastaan suhdetta uuteen asuinmaahan, vaan myös suhde lähtömaahan ja sen kulttuuriin joutuu erilaisten myllerrysten kohteeksi (Huttunen 2002, 345). Maahanmuuttajia koskevan tutkimuksen mukaan ihmiset etsivät asentoaan aina suhteessa sekä menneisyyteen että nykyisyyden maisemiin, suhteessa erilaisiin mahdollistaviin tai kahlitseviin järjestyksiin ja institutionaalisiin käytäntöihin (Huttunen 2002, 345). Sama ilmiö on kuitenkin yhtä totta myös työperäisessä ja maahanmuuttajien tilanteeseen verrattuna vapaaehtoisemmassa kotimaan rajojen puolelle suuntautumisessa. Onnistunut muutosprosessi ja akkulturoituminen tarkoittaa, että ihmiselle on muodostunut riittävästi merkityksellisiä kiinnikkeitä tulomaahan. Niihin lukeutuvat niin läheiset ihmissuhteet, mielekäs työ kuin ylipäänsä hyväksi koettu arki. Huttusen (2002, 347) mukaan perhe, ystävät ja työ ovat paikkoihin, kansallisuuksiin tai valtioihin kiinnittymisen ohella tärkeitä liikuttavia tai paikallaan pysyttäviä tekijöitä.

Toiseutumisen prosessi

Toiseutta ymmärtää parhaiten tulemalla yhdeksi heistä. Tällaista muutosta kuvaa mielestäni parhaiten termi *toiseutumisen prosessi*, jolla tarkoitan vieraskentälle muuttaneen ihmisen tulemista osaksi paikallisia toisia. Samaa käsitettä on käyttänyt Marianne Nylund (ks. Nylund 2000) väitöskirjassaan. Hän kuvaa artikkelissaan, miten apua voidaan yhtäältä antaa ”meiltä teille” ja toisaalta taas ”meiltä meille”, toiseutumisen ajatuksen mukaisesti. Nykymaailmassa, jossa sosiaalinen ympäristömme on yhä monikulttuurisempi ja muuttoliikettä tapahtuu lisääntyvässä määrin puolin ja toisin, elämä *toisen* kengissä on entistä väistämättömämpää. Ruuska (2004, 219) esittää asian niin, että merkittävä osa itsemäärittelystämme on seurausta maailmassa elämisestä ja kohtaamisista muiden kanssa. Ruuskan mukaan osaksi kyse on siitä, kuinka omakuva hioutuu ja tulee ymmärrettäväksi pohtiessamme vieraita kulttuureita, osaksi kyse on taas etnisiä kategorioita koskevien (muiden tuottamien) määritelmien kulkeutumisesta etnisen yhteisön (itse tuottamiin)

määritelmiin. Hän lisää, ettei kukaan voi määrittellä itseään tyhjiössä vain ja ainoastaan omista lähtökohdistaan (Ruuska 2004, 219). Ulkomailla asuminen ja vieraana vieraiden keskellä oleminen asettaa yksilön identiteetin rakentumiselle haasteen kehittyä joustavammaksi, mikä helpottaa sopeutumista ja kiinnittymistä uuteen kotimaahan. Joustava identiteetti mahdollistaa eheyden tunteen ja kokemuksen kuulumisesta uuteen ympäristöön ja kanssaihmissiin fyysisestä ja kulttuurisesta erilaisuudesta huolimatta. Joustavan identiteetin omaavan fyysinen ja psyykinen hyvinvointi on suurempaa, kuin tiukkarajaisesta minäkäsityksestään kiinnipitävien kohdalla. Tiukkarajainen identiteetti tuottaa päinvastoin haavoittuvuutta ja heikentää kykyä mukautua vaihtuviin tilanteisiin ja ympäristöihin.

2.4 Ammatilliset haasteet vieraskentällä

Seuraavaksi perehdyn kolmeen eri aihealueeseen, jotka ovat toiseuden teeman lisäksi erityisen tärkeitä tutkimusasetelmani kannalta. Näitä ovat ammatti-identiteetti, kysymykset vieraskentästä sekä sosiaalisista ongelmista sen puitteissa.

Ammatti-identiteettiin liittyviä tekijöitä

Ammatti-identiteetti on toiseuden käsitteen tapaan huomattavan laaja ja siksi myös sen määrittelemiseksi on olemassa lukuisia vaihtoehtoisia tapoja. Jokainen aihetta tutkiva joutuu väistämättä rajaamaan ammatti-identiteetikäsitettä ja näkökulmaa omaa työtään parhaiten palvelevaksi. Tämä johtuu osittain siitä, että ammatti-identiteettiin liitettävät merkitykset ovat tietyssä määrin oppialakohtaisia. Osoituksena on muun muassa monien, toisistaan poikkeavien käsitteiden käyttö. Ammatti-identiteetikäsitteen sijaan voidaan käyttää esimerkiksi termejä ammatillinen identiteetti tai työidentiteetti. Kuitenkin oppialasta riippumatta ammatti-identiteettiin yhdistetään tieteellisessä keskustelussa useita, sen muotoutumiseen oleellisesti liittyviä tekijöitä. Niihin lukeutuvat muun muassa koulutus, ammatillisuus, asiantuntijuus sekä arvot ja eettiset periaatteet. Kaiken tarkastelun lähtökohtana on ymmärrys siitä, että ammatti-identiteetin muotoutuminen on luonteeltaan prosessinomaista ja jatkuvasti muuttuvaa. Ammatti-identiteetti sisältää käsitteenä eettisen ja kriittisen työasenteen, jota ei ole syytä rajata pelkästään työhön, vaan kaikkeen olemiseen yhteiskunnan jäsenenä (Murto, ym. 2004, 77). Ammatillinen kehittyminen ja ammatti-identiteetin muotoutuminen alkaa jo koulutusvaiheessa. Murron ym. (2004, 33) mukaan sosiaalityön koulutus perehdyttää sosiaalityön historiaan, työn teoreettisiin ja ammatti-eettisiin

perusteisiin ja käytännön sosiaalityössä tarvittaviin valmiuksiin. Sosiaalityön teoreettisen haltuunoton kautta rakennetaan vahvaa ammatti-identiteettiä ja ymmärrystä alan lähtökohdista, luonteesta ja kehittymisen ehdoista.

Ammatti-identiteetille on olemassa monia rinnakkaisia käsitteitä ammatillisen identiteetin ja työidentiteetin lisäksi. Ammatillisuus, josta muun muassa Kyösti Raunio (2004) teoksessaan kirjoittaa ja asiantuntijuus, jota Ulla Mutka (1998) omassa teoksessaan käsittelee, liittyvät molemmat ammatti-identiteetin peruslähtökohtaiseen tarkasteluun. Sosiaalityöntekijän ammatillisuus voidaan Raunion (2004) teoksen perusteella ymmärtää tieteellisestä tiedosta, ammatillis-tieteellisestä osaamisesta sekä eettisistä periaatteista koostuvaksi kokonaisuudeksi. Asiantuntijuus, kuten Mutkan (1998) teoksessa ilmenee, on puolestaan historiallisesta perspektiivistä tarkasteltuna erittäin merkittävä osa-tekijä sosiaalityöntekijöiden ammattikunnan yleisessä identiteettikehityksessä ja profession aseman vakiintumisessa. Ammatillisuus ja asiantuntijuus ovat käsitteinä jopa hämmentävän lähellä toisiaan. Ne eivät kuitenkaan ole sama asia, kuten edellä mainitsemani Raunion ja Mutkan teokset osoittavat. Itse miellän asiantuntijuuden ammatillisuutta kapeammaksi termiksi. Molemmat käsitteet ovat kuitenkin varsin moniulotteisia ja sisältävät runsaasti myös yhtymäkohtia. Sosiaalityöntekijän ammatti-identiteetin muotoutumisessa asiantuntijuus ja ammatillisuus kehittyvät jo koulutusvaiheessa. Kehitys kuitenkin jatkuu koulutuksen jälkeenkin läpi työelämän, vaihtuvien olosuhteiden ja työtehtävien puitteissa. Toimintaympäristön merkitystä emme voi aliarvioida ammatti-identiteetin muotoutumisessa.

Sosiaalityöntekijöiden ammatti-identiteettiä koskevassa tieteellisessä keskustelussa arvot ja eettiset periaatteet ovat aihe, jota käsitellään lähes poikkeuksetta. Esimerkiksi Murrin ym. (2004) mukaan ammatti-identiteetti muodostuu osin arvoihin, etiikkaan ja yhteiskuntaan liittyvistä yleisistä kysymyksistä ja osin erityisestä asiakasryhmään ja työympäristöön liittyvistä kysymyksistä (s.63-64). Sosiaalityöntekijöiden kohdalla ammatti-identiteettiä määrittelevät arvot ja eettiset perusteet koskevat humanitaarisia ja demokraattisia ihanteita, jotka ovat yhteisiä läpi kansainvälisen sosiaalityön ammattikunnan. Arvot perustuvat kaikkien ihmisten tasa-arvon, merkityksen ja ihmisarvon kunnioittamiseen (IFSW). Myös Kyösti Raunio (2004) liittyy eettiset periaatteet osaksi sosiaalityöntekijän ammatillisuutta. Hän määrittelee ne ammattikunnan kannanotoksi siihen millaisiin periaatteisiin ammatillisen toiminnan tulisi sitoutua (s.71). Murrin ym. (2004) mainitsevat yhteiskuntaan liittyvät yleiset kysymykset puolestaan yhdistävät tietyn valtion ammattihenkilöstöä ja asiakasryhmää. Työympäristöön liittyvät tekijät taas rakentavat yksilöllistä ammatti-identiteettiä. Näin ollen ammatti-identiteetti muotoutuu erilaiseksi esimerkiksi Suomessa

koulun sosiaalityöntekijänä toimivalle henkilölle verrattuna päihdehoitoyksikön sosiaalityöntekijän ammatti-identiteetin kehitykseen. Vielä erilaisempi ammatti-identiteetti muodostuu henkilölle, joka toimii itselleen vieraassa maassa sosiaalityöntekijänä.

Ammatti-identiteetin muotoutumista voi siis kuvata kehittymisen jatkumoksi, joka ei milloinkaan saavuta lopullista päätepistettään. Kuten Stuart Hall (1999, 223) toteaa, se tulisi ymmärtää ”tuotannoksi”, joka ei ole koskaan valmis, vaan aina prosessissa ja muotoutuu pikemminkin esittämässä kuin sen ulkopuolella. Ammatti-identiteetti ei tule niin valmiiksi, etteivätkö muuttuvat olosuhteet ja muutokset identiteetin muilla osa-alueilla vaikuttaisi siihen. Tutkielmassani lähdän siitä, ettei ammatti-identiteetti ole vain teoreettinen käsite, vaan niin sosiaalityön opiskelijat kuin pidemmän aikaa alalla toimineet ammattilaiset muokkaavat työssään ja puheessaan jatkuvasti käsitystään itsestään ammattilaisena. Tällöin on keskeistä se, missä maassa ja kulttuurissa he toteuttavat sosiaalityöntekijyyttään.

Sosiaalityöntekijänä ulkomailla: Vaihtuvat kentät

Pro gradu -tutkielmani ytimenä on kehitysmaolosuhteissa opintojensa aikana työskennelleiden sosiaalityön opiskelijoiden ammatti-identiteetin nivoutuminen toimintaympäristöön ja sen sosiaalisiin ongelmiin. Käytän sanaa *vieraskenttä* kuvaamaan niitä Suomen ulkopuolisia maita, joissa haastatteleman henkilöt suorittivat syventäviin opintoihinsa sisältyvän työharjoittelun tai jossa he olivat opiskelijavaihdossa. Kyseisen termin on alun perin tehnyt tutuksi Teppo Kröger (2004, 210), joka tarkoittaa sillä esimerkiksi terveydenhuoltoa ja kouluja sosiaalityöntekijöiden työpaikkoina. Tapani viitata vieraskenttään poikkeaa siten sen perinteisestä käyttöyhteydestä. Tavallisesti sosiaalityössä vieraskenttä merkitsee sosiaalitoimistoista ja sosiaalihuollon eri yhdistyksistä ja laitoksista poikkeavia toimintaympäristöjä. Kyösti Raunio (2004, 54) kirjoittaa aiheeseen liittyen sosiaalityön ammatilliseen toimintaan ensisijaisesti ja täydentävästi perustuvista organisaatioista. Kuten vieraskenttä -käsitteen perinteinen käyttöyhteys, niin myös Raunio käsittelemä jako perustuu siihen, onko kyseessä olevan organisaation pääasiallinen tehtävä sosiaalityö vai jokin muu.

Vieraskenttä -käsitettä on käytetty myös aikaisemmin julkaistuissa pro gradu -tutkielmissa. Esimerkiksi Susanna Palomäki (2003) hyödyntää kyseistä käsitettä perinteiseen tapaan omassa sosiaalityön tutkielmassaan, joka käsittelee sairaalassa tehtävää sosiaalityötä. Palomäki (2003) perustelee vieraskenttä -termin käyttöä sillä, että sairaalamailmassa sosiaalityö ei ole ensisijainen

tehtävä, kuten perinteisillä sosiaalityön kentillä. Hän kuvaa ”vieraskentän” ja ”kotikentän” eroa osuvasti kirjoittamalla, että vieraskentällä työskentelevällä sosiaalityöntekijällä ei ole niin sanottua kotikenttää. Tutkimuksensa tavoitteeksi Palomäki määrittelee sen selvittämisen, miten sosiaalityöntekijä sopeutuu toimimaan vieraskentällä säilyttäen oman ammattikuntansa osoittaman perustehtävän kirkkaana mielessään ja toimintansa tavoitteena (s.4). Myös omaa tutkielmaani varten haastattelemi opiskelijat ovat joutuneet pohtimaan kyseisiä asioita yksilöllisistä lähtökohdistaan ja vaihtuvien olosuhteiden puitteissa. Toki kysymykset sopeutumisesta, sosiaalityön perustehtävästä ja toiminnan tavoitteista asettuvat hieman eri perspektiiviin, kun vieraskenttänä on kokonaan uusi kieli- ja kulttuuriympäristö, eikä pelkästään perinteisestä (=sosiaalitoimistosta) poikkeava työympäristö.

Ulkomailla tehtävä sosiaalityö on alallamme suhteellisen harvinainen tutkimusaihe. Tähän mielenkiintoiseen asetelmaan perehdytään kuitenkin esimerkiksi Sirpa Pursiaisen (2006) pro gradu -tutkielmassa, joka käsittelee kulttuurisen identiteetin rakentumista lähetyslaiva M.V Douloksella työskentelevien viiden vapaaehtoisen haastateltavan puheessa. Laivan vapaaehtoiset ovat paitsi taustoiltaan erilaisia, niin myös työskentelevät monikulttuurisessa ympäristössä, joka ei ole kenenkään heidän kotikenttäänsä. Pursiaisen (2006) analyysin mukaan kulttuurisen identiteetin rakentumiseen kuuluu vahvasti se, kuinka henkilö suhtautuu muihin.

Kulttuuri-identiteetillä ja ammatti-identiteetillä onkin runsaasti yhtymäkohtia. Vieraskentällä työskentelevä sosiaalityön opiskelija tai jo valmistunut ammattilainen ei ole pelkästään töissä vieraassa maassa ja vieraan kulttuurin keskuudessa, vaan on myös itse vieras valtaväestölle. Hänellä voi sanoa olevan erilaiset normatiiviset ”silmälasit” verrattuna kotimaan kollegoihinsa. Pursiaisen (2006, 14) mukaan kahden kulttuurin kohtaamisen onnistumisen edellytyksenä asiakastyössä on oman kulttuuritaustan ymmärtäminen sekä erilaisuuden kunnioittaminen.

Oma kulttuuri ja siihen kytköksissä olevat toimintatavat näyttäytyvätkin sosiaalityön opiskelijoille eri tavoin vieraskentällä työskenneltäessä. Esimerkiksi asenteet ja käytännöt tyttöjen koulunkäyntiin liittyvissä seikoissa saattavat erota toisistaan huomattavasti kotikentän ja vieraskentän välillä. Opiskelija joutuu tällöin ammatti-identiteettiään rakentaessaan käsittelemään muuttumisen ja mukautumisen välistä ristiriitaa. Toimiiko hän vieraskentällä työskennellessään omista kulttuuriin ja ammattiin liittyvistä eettisistä periaatteista lähtien, vai pyrkiikö hän mukauttamaan työskentelytapansa valtaväestön näkemyksiä vastaaviksi? Pitäytyykö hän *toisena* vai tuleeko hän

itse *toiseutuneeksi*? Kyse ei ole lainkaan yksiselitteisestä asiasta, kuten tutkielmani analyysiluku osoittaa.

Vieraskentän sosiaaliset ongelmat

Vieraskentälle ominaiset sosiaaliset ongelmat luovat omia, erityisiä tarpeita sosiaalityölle sekä vaikuttavat tätä kautta henkilön ammatti-identiteetin muotoutumiseen. Koska ammatti-identiteetin suhde vieraskenttään on kysymyksenä laaja, otan tutkielmani tarkastelukohteeksi vieraskentän eri sosiaaliset ongelmat. Aihe on mielestäni mielenkiintoinen ja tärkeä etenkin sosiaalityöntekijöiden ulkomailla työskentelemisen yleistymisen vuoksi. Aloitan tämän kappaleen tarkastelemalla sosiaalisten ongelmien käsittä.

Kysymys sosiaalisista ongelmista ei ole lainkaan yksinkertainen. Se, minkä ymmärrämme sosiaalisiksi ongelmiksi, on tiettyyn historialliseen aikakauteen sekä yhteiskunta- ja kulttuurirakenteeseen sidottua. Monet asiat, jotka eivät ennen määrittyneet sosiaalisiksi ongelmiksi, ovat sellaisia nykyisyydessämme ja päinvastoin (Jokinen & Juhila & Pösö, 1995, s.12). Suomessa esimerkiksi lasten fyysinen kurittaminen oli yleinen ja hyväksyttävä kasvatustekniikka vielä omien vanhempien lapsuudessa 1940-1950 -luvulla. Nykyään ruumiillinen kurittaminen määritellään laissa rikokseksi, ja se tuomitaan yleisesti myös valtaväestön keskuudessa. Jokinen ym. (1995, 13) kuvaavat sosiaalisten ongelmien vakiintumisprosessia seuraavalla tavalla: *Sosiaalisten ongelmien vakiintumisen prosessissa tapahtuu oleellinen muutos silloin, kun jokin instituutio ryhtyy käsittelemään kyseistä asiaa. Kun ongelma tulee osaksi institutionaalista käytäntöä, se samanaikaisesti tulee erinäisten professionaalisten intressien ja toiminnan kohteeksi. Tällaisen toiminnan kohteeksi vakiintuneet ongelmat ovat jo saaneet virallisten sosiaalisten ongelmien statuksen.* Kirjoittajien mainitseman institutionaalisten käytäntöjen lisäksi sosiaalisten ongelmien vakiintumisprosessissa tärkeällä sijalla ovat ne asiat, jotka nousevat tiettyssä maassa laajan yhteiskunnallisen keskustelun piiriin. Myös johonkin tiettyyn seikkaan tai aihepiiriin kohdistuva julkinen eettinen ja moraalinen paheksunta vaikuttavat keskeisesti sosiaalisten ongelmien määrittelyyn. Esimerkiksi aikaisemmin mainitsemani asennemuutos lasten fyysistä kurittamista kohtaan kuvaa valtaväestön eettisen ja moraalisen paheksunnan merkitystä. Yleisesti ottaen voidaan siis todeta, että mikään asia ei ole sosiaalinen ongelma ennen kuin valtaväestö sen sellaiseksi nimeää ja siihen kohdistetaan erinäisiä julkisia toimenpiteitä.

Mikään asia ei siis ole automaattisesti sosiaalinen ongelma, vaan sosiaalisia ongelmia tuotetaan julkisen keskustelun ja puheen välityksellä. Tämä näkemys sosiaalisista ongelmista perustuu konstruktionistiseen näkökulmaan ja kuvaa myös tutkielmassani käyttämäni tapaa lähestyä sosiaalisten ongelmien käsitettä. Jokin asia, joka opiskelijoiden puheessa tulee luokitelluksi sosiaalisesti ongelmaksi, ei välttämättä vastaa lainkaan paikallisen valtaväestön näkemyksiä. Nimetessään jonkin seikan sosiaalisesti ongelmaksi opiskelija muodostaa siihen samalla omaan ammatilliseen asemaansa ja asiantuntijuuteensa perustuvaa suhdetta. Analysoidessani tutkimusaineistoani mielenkiintoni kohdistuu sekä haastateltavieni tapaan tuottaa puheessaan sosiaalisia ongelmia, että heidän tapaansa asennoida itsensä (tulevina) ammattilaisina. Kun opiskelija nimeää jonkin vieraskenttään liittyvän asian sosiaalisesti ongelmaksi, hän samalla muodostaa käsitystä itsestään tietynlaisena sosiaalityöntekijänä. Sosiaalisten ongelmien kategorisoiminen ja ammatti-identiteetin muotoutuminen ovat siten yhteydessä toisiinsa.

Tutkielmassani kohdistan huomioni kohdemaiden sosiaaliin ongelmiin sellaisina kuin ne merkityksellistyvät haastateltavieni puheessa. Toimintaympäristöinä Tansania ja Mosambik asettavat työlle erilaiset haasteet, tarpeet ja reunaehdot verrattuna kotikenttään. On selvää, että kehitysmaassa sosiaalityö rakentuu käytännön tasolla eri tavalla kuin Suomessa, jossa alalla on vankat perinteet ja asema julkisessa palvelujärjestelmässä. Yhteinen piirre sosiaalityölle maa- tai kulttuurikontekstista riippumatta on kuitenkin yksilöiden ja perheiden auttaminen selviytymisessä. Myös köyhyyden merkitys useiden sosiaalisten ongelmien taustavaikuttajana on kansainvälisesti yleinen tekijä, joskin köyhyys saa eri yhteyksissä erilaisia merkityksiä. Suurin ero verrattaessa köyhyyttä kehitysmaassa ja köyhyyttä länsimaalaisessa hyvinvointivaltiossa on se, että köyhyys korkeamman elintason maassa koskettaa väestön vähemmistöä, kun taas Tansanian ja Mosambikin kaltaisissa maissa köyhyydestä kärsii väestön enemmistö. Sosiaalityön asiakaskunnan keskuudessa päihdeongelmiin, perhekriiseihin, työttömyyteen, kodittomuuteen ja rikollisuuteen liittyvät sosiaaliset ongelmat ovat usein yhteydessä taloudellisiin vaikeuksiin. Köyhyys myötävaikuttaa monien muiden sosiaalisten ongelmien syntymiseen, hankaloittaa niiden selvittämistä ja vaikeuttaa tilanteiden normalisoitumista. Monet sosiaaliset ongelmat voidaan nähdä universaaleina – esimerkiksi päihteiden käyttö ja kodittomuus ovat yhteiskunnasta riippumattomia ilmiöitä. Jotkin sosiaaliset ongelmat ovat kuitenkin tietyissä yhteiskunnallisissa konteksteissa yleisempiä kuin toisissa. Tansaniassa ja Mosambikissa tällaisia ovat muun muassa juuri kodittomuus sekä puutteet julkisissa terveydenhoito-, koulutus- ja sosiaalijärjestelmissä. Kyse on myös eräänlaisesta noidankehästä: Alhainen tai olematon koulutustaso evää mahdollisuuksia työmarkkinoilla, ylläpitää ja syventää köyhyysloukkua, aiheuttaa kodittomuutta, lisää yhteiskunnassa esiintyvän rikollisuuden,

prostituution ja ihmiskaupan kaltaisten ilmiöiden määrää, estää yksilöitä hakeutumasta terveydenhoitopalveluiden piiriin ja hankkimasta esimerkiksi tarvittavaa lääkitystä lisäten ja vakavoittaen näin sairauksien laatua ja levinneisyyttä. Näin ollen köyhyyden voi nähdä olevan yhteinen nimittäjä monen muun sosiaalisen ongelman ja niiden kasaantumisen taustalla.

Saara Pyy (1995) mukaan kehitysmaissa tehtävä sosiaalityö on hyvin erilaista kuin rikkaassa maassa. Kehitysmaiden ihmiset ovat alistettuja nälälle, kaupunkien ongelmille, maastamuutolle, lukutaidottomuudelle, huonolle terveydelle ja naisten hyväksikäytölle. Köyhyyden eri osa-alueet ovat vuorovaikutuksessa toisiinsa. Epätasa-arvoisuus koulutuksessa vaikuttaa epätasa-arvoisuuteen asemassa ja elämänmahdollisuuksissa. Elinolosuhteet vaikuttavat terveyteen ja elämänodotuksiin. Maa- ja oikeuksien menetys lisää köyhyyden ongelmaa kaikin tavoin. Kontrollon puuttaminen, hedelmällisyys, joka on itse osittain tulosta epätoivoisesta kurjistumisesta, johtaa lopulta vain syvempään kurjistumiseen. Epätasa-arvoisuus vallassa on este kohti parempaa sosiaalista oikeudenmukaisuutta ja niin edelleen (Pyy 1995, 13). On huomion arvoista, että monet edellä luetelluista asioista määrittyvät sosiaalisiksi ongelmiksi nimenomaan länsimaalaisen eettisten, moraalisten ja oikeuskäsitysten perusteella. Tällöin tulee hyvin esille sosiaalisten ongelmien tulkinnallisuus.

3 TUTKIMUSASETELMA JA MENETELMÄT

Tässä kappaleessa esittelen tutkimustehtäväni ja –aineistoni. Kerron tutkielmani metodologisesta viitekehyksestä liittyen kategoria-analyysiin ja sosiaalisten ongelmien tulkintatyön lähtökohtiin. Lisäksi käyn läpi aineiston analyysiprosessin eri vaiheita lähtien liitteenä olevien taulukoiden muodostamisesta ja jatkaen aineiston käsittelyä sekä tutkimusraportin kirjoittamista käsitteleviin osioihin.

3.1 Tutkimustehtävä

Tavoitteeni on analysoida tutkielmassani toimintaympäristöjen sosiaalisten ongelmien ja sosiaalityön opiskelijoiden ammatti-identiteetin välistä suhdetta. Metodisesti tämä tarkoittaa sitä, että tarkastelen sosiaalisten ongelmien kategorisoimista haastattelupuheessa. Toimintaympäristöillä tarkoitan Tansaniaa ja Mosambikia, eli maita joissa haastattelemanani opiskelijat ovat suorittaneet sosiaalityön syventävien opintojen työharjoittelun tai olleet opiskelijavaihdossa. Tarkoitukseni ei ole pyrkiä tuottamaan mahdollisimman objektiivista ja kattavaa kuvaa kyseessä olevien maiden tosiasiallisista sosiaalisista ongelmista ja niiden suhteesta sosiaalityöhön ja sosiaalityön opiskelijoiden ammatti-identiteettiin, vaan tarkastella kyseisiä aiheita nimenomaan aineistolähtöisesti. Lopulta sen paikantaminen, miten haastateltavani tuottavat sosiaalisia ongelmia puheessaan ja samalla rakentavat omaa ammatti-identiteettiään edellyttää omaa tulkintatyötäni.

Tutkimuskysymysten muodostamiseen ja rajaamiseen vaikuttaa eniten se tosiasia, että sosiaalityö on erittäin vaikeasti rajattavissa ja sen tehtävät ovat pitkälti toimintaympäristösidonnaisia. Toimintaympäristölle tyypilliset, moninaiset piirteet luovat sosiaalisia ongelmia ja sitä kautta vaikuttavat yksittäisten sosiaalityön opiskelijoiden ja alalla jo pidempään toimineiden ammatti-identiteetin muotoutumiseen.

Tutkimuskysymykseni ovat:

1. Miten sosiaalityön opiskelijat kategorisoivat sosiaalisia ongelmia haastattelupuheessa?
2. Millaista sosiaalityöntekijän ammatti-identiteettiä erilaiset sosiaaliset ongelmat mahdollistavat?

3.2 Tutkimusaineistona neljän sosiaalityön opiskelijan haastattelut

Tutkimusaineistonani toimii neljän opintojensa aikana Tansaniassa tai Mosambikissa työskennelleen sosiaalityön opiskelijan haastattelut. Kuten olen jo maininnut, osa haastateltavistani suoritti ulkomailla sosiaalityön syventävien opintojen työharjoittelunsa ja osa oli puolestaan opiskelijavaihdossa. Heitä kaikkia yhdistää se, että Globaali Sosiaalityö –yhdistys auttoi ulkomaan jakson käytännön toteuttamisessa ja tuki matkaa taloudellisesti. Järjestöt, joissa opiskelijat työskentelivät, ovat Globaali Sosiaalityö -yhdistyksen pitkäaikaisia yhteistyökumppaneita.

Valitsin aineistonkeruumenetelmäksi haastattelun, sillä koin sen olevan paras tapa saada tietoa sosiaalityön opiskelijoiden ammatti-identiteetin kehittymisestä kehitysmaolosuhteissa työskentelyn aikana. Ajattelin, että kyseinen menetelmä tarjoaisi haastateltaville tilaisuuden kertoa kokemuksistaan avoimesti ilman, että pyrkisin ennakoimaan vastausten suuntaa ja sisältöä. Johanna Ruusuvuoren ja Liisa Tiittulan (2005, 13-14) mukaan haastattelu merkitsee haastattelijan ja haastateltavan välistä keskustelua ja vuorovaikutusta: haastattelu syntyy osallistujien toiminnan tuloksena. Yleensä tutkija ryhtyy haastatteluun saadakseen esiin haastateltavien näkemyksiä, kokemuksia tai tarkastellakseen heidän puhetapaansa, eli tutkimaansa ilmiökenttää. Haastateltavan oletetaan siis olevan se, jolla on oikeus tietää eniten tutkimuksen kohteena olevasta asiasta. Tässä tapauksessa haastateltavien tuottama ongelmapuhe auttaa ymmärtämään vieraskentän sosiaalisten ongelmien ja ammatti-identiteetin muotoutumisen välistä suhdetta.

Haastateltavien löytäminen osoittautui hankalammaksi, kuin olin osannut odottaa. Alun perin tarkoitukseni oli haastatella ulkomailla aikaisemmin tai parhaillaan työskenteleviä sosiaalityöntekijöitä, mutta potentiaalisia haastateltavia ei yrityksistä huolimatta löytynyt yhtä enempää. Lopulta päädyin siihen, että pyytäisin haastateltavakseni sellaisia laitoksemme opiskelijoita, jotka ovat työskennelleet opintojensa aikana ulkomailla. Sain kahdelta Globaali Sosiaalityö –yhdistyksen toiminnassa mukana olevalta laitoksemme opettajalta haastateltaviksi sopivien opiskelijoiden nimet ja tiedon maista, joissa he olivat ulkomaan jaksonsa suorittaneet. Lähetin heille sähköpostia ja kerroin tutkielmani aiheesta sekä kysyin, olisivatko he halukkaita osallistumaan haastatteluun. Kaikkia laitoksemme opettajien mainitsemia henkilöitä en tavoittanut, sillä osa oli jo ehtinyt valmistua ja yhteystiedot olivat siten vanhentuneet. Lähetin kuitenkin sähköpostia noin kymmenelle opiskelijalle, mutta ainoastaan neljä heistä suostui lopulta haastatteluun. Yllätyin kieltäytyneiden suuresta määrästä, sillä olin olettanut opiskelijoiden

kertovan mielellään kokemuksistaan. Osa haastateltavaksi suostuneistakin epäröi osallistumistaan viime hetkille saakka. Syyksi osoittautui lopulta se, että ulkomaan jakso oli harvoin sujunut täysin odotusten mukaisesti ja kokemukseen sisältyi monien myönteisten asioiden lisäksi myös hankalia ja henkisesti raskaita seikkoja. Opiskelijat miettivät mahdollisen kritiikin esittämisen seurauksia.

Suoritin haastattelut alkuvuodesta 2009. Haastateltavat saivat itse päättää, missä ja milloin tapasimme. Ensimmäisen opiskelijan haastattelin hänen kodissaan, toisen yliopistolla ainejärjestötilassamme, kolmannen puolestaan minun luonani ja viimeisen haastateltavan hänen työpaikallaan. Huomasin jälkeenpäin, että ne haastattelut, joiden ympäristöinä toimi joko opiskelijan tai minun kotini, olivat ilmapiiriltään erityisen vapautuneita. Aineistoa syntyi selkeästi enemmän kuin kahdessa muussa tapauksessa ja haastateltavat kertoivat avoimemmin ja oma-aloitteisemmin kokemuksistaan. Minun roolini oli asettui enemmän kuuntelemisen ja täydentävien kysymysten esittämisen varaan kuin kahdessa muussa haastattelussa, joissa esitin runsaammin johdattelevia kysymyksiä.

Valitsin aineistokeskeisen lähestymistavan tutkimuksen teon kokonaisuudessaan läpäiseväksi menetelmäksi. Suhtauduin haastatteluiden tekemiseen avoimin mielin, ilman lukkoon lyötyjä edellytyksiä hankittavan tiedon luonteesta. Mietin etukäteen, mitä pääteemoja tulisin nostamaan esiin ja laadin tältä pohjalta muutamia apukysymyksiä. Lähdin kuitenkin liikkeelle vapaamuotoisen kerronnan periaatteista tiedostaen, että jokainen haastattelutilanne on ainutlaatuinen kohtaaminen, jossa syntyy uusia teemoja ja kiinnostavia havaintoja käsiteltäväksi. Keskustelut etenivät näin ollen vapaamuotoisesti. Haastateltavieni taustoista, työtehtävien ja kokemusten erilaisuudesta johtuen esitin heille monia sellaisia kysymyksiä, joita en ollut suunnitellut etukäteen. Aineisto muodostaa mielestäni monipuolisen kuvan siitä, miten työskenteleminen kehitysmääolosuhteissa rakentaa sosiaalityön opiskelijoiden ammatti-identiteettiä.

Haastattelutilanteet sujuivat mielestäni avoimessa ja luottamuksellisessa ilmapiirissä. Ennen varsinaisen haastattelun aloittamista keskustelimme hetken tutkimukseni aiheesta. Kolme neljästä haastateltavasta toi esiin huolensa siitä, mitä mahdollisesta kritiikin esittämisestä saattaisi koitua. He arvioivat olevansa helposti tunnistettavissa tutkimuksestani, sillä laitoksellamme on suhteellisen yleisesti tiedossa, ketkä opiskelijat ovat olleet ulkomailla opiskelijavaihdossa tai suorittaneet siellä työharjoittelunsa. He kertoivat aihealueista, jotka tuntuivat erityisen vaikeilta käsitellä ja perustelivat syyt epäröinnilleen. Vastasin haastateltaville, että he voivat itse määritellä, mistä asioista tahtovat kertoa ja missä laajuudessa. Pohdimme yhdessä myös tunnistettavuuteen liittyviä

kysymyksiä. Helpottaakseni tilannetta ja vahvistaakseni luottamuksellista ilmapiiriä kerroin tarkemmin tutkimukseni tavoitteista ja siitä, miten aineistoa tulisin jatkossa käsittelemään. Ne asiat, joista puhuminen haastateltavia etukäteen arvelutti, eivät olleet varsinaisten tutkimuskysymysteni kannalta ensisijaisia. Lopulta kuitenkin jokainen opiskelija tahtoi kertoa myös heitä ennalta ajatuttaneista teemoista. He kokivat tärkeäksi sen, että virheistä opittaisiin ja jatkossa matkaan lähtevät opiskelijat säästyisivät heidän kohtaamiltaan takaiskuilta. Pro gradu –tutkielmani antaa yhden väylän opiskelijoiden äänen kuulumiselle.

Nauhoitin haastattelut opiskelijoiden luvalla ja litteroin ne välittömästi analysoimista varten. Nauhoittaminen mahdollistaa vuorovaikutustilanteen kulun analysoimisen jälkeinpäin ja se tuo haastattelusta esiin uusia sävyjä, joita ensikuulemalta ei ehkä ole pannut ollenkaan merkille (Ruusuvuori & Tiittula 2005, s. 14-15). Litterointi auttoi minua sisäistämään haastateltavieni puhetta paljon paremmin, kuin itse keskustelutilanne. Kuten Ruusuvuori ja Tiittula kehottavat, kiinnitin litteroidessani huomiota yksityiskohtiin (s.16). Merkitsin ylös asiayhteyden kannalta oleelliset äänenpainot, naurahdukset, tauot ja muut vivahteet, jotka auttavat minua analyysiä tehdessäni tulkitsemaan haastateltavien puhetta tarkoituksenmukaisesti.

Valmistauduin tutkielmani analyysikappaleen kirjoittamiseen käymällä litteroidut haastattelut useaan otteeseen läpi. Ensimmäisellä kerralla merkitsin ylös sellaisia kohtia, jotka sisälsivät selkeää ammatti-identiteettipuhetta. Kun opiskelija esimerkiksi kertoo olevansa kiinnostunut maahanmuuttajatyöstä, kokevansa sen omakseen ja haluavansa työskennellä kyseisen ihmisryhmän ja aihealueen parissa tulevaisuudessa, hän mielestäni puhuu ammatti-identiteettiä kuvastavalla tavalla. Seuraavilla lukukerroilla erittelin aineistoista sosiaalisia ongelmia koskevaa puhetta. Käytin värikyniä apunani jaotelllessani puhetta sen mukaan, mihin eri aineistosta löytämäni pääkategoriaan (hyvinvointiongelmat, luonnolliset verkostot ja terveysongelmat, tasa-arvo jne.) se mielestäni kuului. Kirjasin vihkoon ylös ajatuksia, joita aineisto-otteet minussa herättivät. Samoin kirjoitin käsin jokaisesta haastattelusta koosteen, jossa erittelin, millaisia sosiaalisten ongelmien kategorioita ja ammatti-identiteettipuhetta aineistosta löytyy. Jokainen haastattelu on saadun tiedon kannalta yksilöllinen ja siinä painottuvat eri asiat kuin toisissa haastatteluissa. Kirjoitin itselleni muistiin, millä litteraation sivuilla eri sosiaalisten ongelmien kategoriat esiintyvät. Esimerkiksi katulapsi-ilmiö –kategoriaan lukeutuvia aineisto-otteita oli runsaasti pitkin litteraatiota, ja kun myöhemmin valikoin niitä analyysikappaleeseen liitettäväksi, pystyin tarkistamaan nopeasti, mistä minun kannattaa otteita etsiä. Aineiston läpikäyminen, tyypittely ja jaottelu vei runsaasti aikaa, mutta tehty työ sujuvoitti huomattavasti varsinaista kirjoitusrupeamaa.

3.3 Sosiaalisten ongelmien kategorisoiminen

Tutkielmani teoreettisena viitekehyksenä on sosiaalisten ongelmien tulkintatyö, johon koko tutkimusasetelmani ja –kysymykseni perustuvat. Aineiston tarkempana erittelymetodin puolestaan käytän kevyesti kategoria-analyysin ideaa. Sen avulla erittelen aineistosta haastateltavieni käyttämää ongelmapuhetta, jossa he määrittelevät vieraskenttien sosiaalisia ongelmia. Tarkastelen, miten opiskelijat sosiaalisia ongelmia nimetessään samalla tuottavat itselleen ammatti-identiteettiä. Haastateltavieni puheessaan tuottama todellisuus välittyykin lukijalle opiskelijoiden ”silmäläsien” läpi katsottuna. Siten haastatteluissa käytetyt sosiaalisten ongelmien kategoriat ilmentävät myös tietyn ammattikunnan puhetapaa. Sosiaalisten ongelmien tulkintatyö mahdollistaa ajattelun, jonka mukaan asioita voi kategorisoida eri tavoin, liittyen muun muassa siihen, kuka puhuu ja mistä kulttuurista käsin. Ihmisten ja asioiden kategorisoiminen on tapa jäsentää todellisuutta ja tehdä siitä ymmärrettävää. Ongelmien kanssa toimiminen ja niiden ratkaiseminen edellyttää, että ne ensin tiedostetaan, tunnustetaan ongelmiksi ja nimetään jollain tavalla. Tämä prosessi tulee näkyväksi haastateltavieni puheessa ja kuvaa osaltaan ammatti-identiteetin rakentamista ja muotoutumista. Onhan sosiaalityö ongelmanratkaisuun ja muutokseen tähtäävä ammatti ja puhe tärkeä työväline (ks. esim. Jokinen, Juhila & Suoninen 1999, Diskurssianalyysi liikkeessä)

Kategorioiden tutkimisessa on kohteena kielen käyttö, eivätkä esimerkiksi sosiaaliset ongelmat itsessään. Tällöin kieli ymmärretään suhteelliseksi, käyttäjistään riippuvaiseksi, tilannesidonnaiseksi, seurauksia tuottavaksi ja sosiaalisen elämämme kannalta merkitykselliseksi tekijäksi (Saaranen & Puusniekka, 2006). Jokisen ym. (1995, 17) mukaan kategorisaatio tarkoittaa yleisesti ottaen nimeämisprosessia, jossa nimeämisen kohde paitsi kuvataan myös aina samalla luodaan –rakennetaan siitä tietty konstruktio. Ilman kategorisointia ihmisten olisi mahdotonta ymmärtää toisiaan erilaisissa tilanteissa ja koordinoida yhteistä toimintaa. Kategorisointi toisin sanoen ylläpitää ja tuottaa sosiaalista ja moraalista järjestystä (Juhila 2004, 21). Kategorisoinnilla on omat seurauksensa: ongelman nimeäminen jollakin tavalla tuo esiin tietyn ratkaisuvaihtoehtojen patteriston ja sulkee pois toisia (Jokinen & Juhila & Pösö, 17). Omien tutkimuskysymysteni viitekehityksessä tämä merkitsee sen prosessin analysoimista, miten sosiaalisen ongelman nimeäminen ja ammatti-identiteetin muotoutuminen ovat vuorovaikutuksessa toisiinsa nähden.

Sosiaalityöntekijä ottaa sosiaalisia ongelmia kategorioidessaan kantaa myös asiakkaaseensa. Tällöin kategorisoinnin merkitys eron tekijänä korostuu. Antaki ja Widdicomben (1998, 3) mukaan

ihmiselle rakennetaan kategorisoinnin avulla sosiaalista identiteettiä. Tämä tapahtuu siten, että henkilö itse tai jokin muu taho määrittelee hänet tiettyyn kategoriaan kuuluvaksi. Tällöin hänen oletetaan myös käyttäytyvän sosiaalisen identiteettinsä mukaisesti. Aineistossani tämä ilmenee esimerkiksi asiakaskunnan jaottelemisena katu-lapsiin, prostituotuihin, päihteitä käyttäviin, Aidsia sairastaviin ja niin edelleen. Katulapsia koskevaan kategoriaan luokiteltuja asiakkaita saatetaan määrittellä edelleen esimerkiksi perheväkivallan uhreiksi, päihteiden käyttäjiksi, ja koulua käymättömiksi. Kyse on siis erilaisista asiakas(ongelma)kategorioista, joilla on erilaisia seurauksia.

Sosiaalityössä asiakaan kategorioiminen tiettyyn ryhmään vaikuttaa muun muassa siihen, minkälaisia toimenpiteitä ja palveluita hänen suhteensa sovelletaan. Siten käytetyt käsitevalinnat ovat tärkeä osa ihmisten toimintaa ja keskeistä vuorovaikutuksessa (Gunther 2006, 35). On myös huomionarvoista, että osa asiakas- ja ongelmapuheesta tuottaa ratkaisuja, jotka ovat sosiaalityön toimivaltuuksien ulkopuolella. Ongelman ratkaiseminen saattaa esimerkiksi edellyttää lääkärin, poliisin tai lainsäätäjän asiantuntemusta ja valtuuksia. Sosiaalityölle onkin tyypillistä ammatillisten rajojen vetämisen vaikeus ja toisaalta myös yhteistyö eri ammattikuntien edustajien kanssa.

3.4 Taulukoiden laatiminen ja aineiston käsittely

Tutkimusraportin kirjoittamisen jälkeen laadin haastatteluissa esiin tulleiden seikkojen perusteella taulukon sosiaalisten ongelmien kategorioista. Aineistosta erittelemiäni pääkategorioita on viisi, eli *hyvinvointiongelmat, luonnolliset verkostot ja terveysongelmat, tasa-arvo, yhteiskuntarakenne ja sosiaalipolitiikka sekä työhän ja työpaikkaan liittyvät ongelmat*. Kunkin pääkategorian alle listasin haastateltavien mainitsemat yksittäiset sosiaaliset ongelmat. Seuraavaksi muodostin taulukon, jossa kuvaan eri sosiaalisten ongelmien ja ammatti-identiteetin välistä suhdetta. Taulukko on tiivistelmä johtopäätöksistä, joihin ongelmapuhetta analysoidessani päädyin. Lopuksi erittelin aineistossa esiintyvät ammatti-identiteetikategoriat (CAT) ja kategoriasidonnaiset toiminnot (CBA) vielä omaksi erilliseksi taulukokseen (ks. esim. Forsberg ym. 1991). Koin tämän viimeisen taulukon erityisen tarpeelliseksi tutkimusraporttia kirjoittaessani.

Kahta ensimmäistä taulukkoa kootessani havaitsin, että monet eri kategoriat ja niiden mahdollistamat ammatti-identiteetit leikkaavat toisiaan ja tuottavat eräänlaista päällekkäisyyttä. Tämä korostaa sitä, ettei sosiaalityö ole lokeroitavissa tiukasti eri ”karsinoihin” ja sosiaalityön ammattikuntaan kuuluvien henkilöiden keskuudessa esiintyy jo opiskeluvaiheessa hyvin laajaa

ammatti-identiteettien kirjoa. Havaitsin, että ammatti-identiteetistä onkin syytä puhua monikossa. Tästä syystä käytän jatkossa käsitettä *ammatti-identiteetit*.

Korostan, että laatimieni taulukoiden *ei* ole tarkoitus olla luonteeltaan mahdollisimman kattavia ja taustalla olevien maiden todellista tilaa objektiivisesti kuvaavia. Tarkoitukseni on ennemminkin havainnollistaa lukijalle esimerkkejä siitä, miten tuleva sosiaalityön ammattilainen nimeää Tansanian ja Mosambikin sosiaalisia ongelmia. Taulukot kuvaavat enemmän ammatillista kielenkäyttöä, kuin sosiaalisia ongelmia itsessään. Samoin ammatti-identiteettejä kuvaavien kategorioiden tarkoituksena on tuoda lukijalle näkyväksi, miten moninaisia identiteettejä sosiaalityön tulevat ammattilaiset omaavat.

Lopuksi on huomioitava, että mikäli kävisin uudelleen keskustelua haastattemieni opiskelijoiden kanssa taulukoiden pohjalta, he todennäköisesti toisivat esiin useita aikaisemmin mainitsematta jääneitä seikkoja. Näin ollen liitteenä olevat sosiaalisia ongelmia sekä sosiaalisten ongelmien ja ammatti-identiteettien välistä suhdetta kuvaavat taulukot lienevät jokseenkin puutteellisia myös haastateltavieni näkökulmasta.

Aineiston käsittely

Tutkimusraportissani en tee eroa sen suhteen, onko ongelmapuhe Tansaniassa vai Mosambikissa työskennellen opiskelijan tuottamaa tai kumpaanko maahan puhuja viittaa. Eri vieraskenttien korostaminen analyysissä on epäolennaista, sillä ne eivät vaikuta tulkintoihini ammatti-identiteettien rakentumisesta. Tämä on syy myös siihen, että käytän yksikkömuotoa termistä *vieraskenttä* monikkomuodon sijaan. Molemmat maat ovat sosiaalityön kannalta suhteellisen samankaltaisia ja niissä esiintyvät sosiaaliset ongelmat myös pitkälti samoja. Tilanne olisi analyysin laatimisen ja johtopäätösten teon kannalta toinen, jos olisin haastatellut esimerkiksi Ruotsissa ja Tansaniassa työskennelleitä henkilöitä.

Rajauksen vuoksi tarkastelen analyysissäni ainoastaan sellaisia haastatteluaineiston kohtia, joissa sosiaalisten ongelmien kategoriat ovat selkeästi nimettyjä. Aineistosta on paikannettavissa myös useita muita kategorioita, tyypillisenä esimerkkeinä ovat jo edellä esiin tuodut eri asiakas- ja organisaatiokategoriat. Sosiaalityössä onkin yleistä puhua asiakaskategorioista (*”mielenterveysongelmaiset”*) ja organisaatiokategorioista (*”mielenterveystoimisto”*) sosiaalisten ongelmakategorioiden (*”mielenterveysongelma”*) sijaan. Toki tällöinkin voidaan tehdä tulkintaa

siitä, mikä sosiaalinen ongelma liittyy puheessa ilmaistuun toisenlaiseen kategoriaan. Aineistossa esiintyy lisäksi runsaasti selkeää ammatti-identiteettipuhetta (*”lastenkodin sosiaalityöntekijä”*), mutta rajauksen vuoksi en analyysissäni keskity myöskään näiden kategorioiden auki purkamiseen. Aineiston runsauden, analyysin johdonmukaisuuden ja tutkimuskysymyksiä parhaiten palvelevan tiedon tuottamisen vuoksi on perusteltua tehdä valinta eri kategorisointitapojen välillä.

Eräs analyysini keskeisimmistä tavoitteista on pohtia, miten vieraskentän ominaispiirteet vaikuttavat opiskelijoiden sosiaalityöntekijänä toimimiseen ja ammatti-identiteettien muotoutumiseen. Sosiaalisten ongelmien ja ammatti-identiteettien väliseen suhteeseen perehtymisen lisäksi käsittelen tutkimusraportissani sitä, minkälaisia ratkaisuvaihtoehtoja kulloinkin kyseessä oleva ongelmakategoria ja siihen liittyvä ammatti-identiteetti tuottaa. Lähdän siitä, että tietynlainen sosiaalisten ongelmien nimeämistapa, siitä seuraavat ammatti-identiteetit ja ongelman ratkaisuun pyrkivä ammatillinen toiminta ovat vuorovaikutteisessa suhteessa toisiinsa nähden. Ammatti-identiteetti rakentuu paljolti suhteessa niihin sosiaalisiin ongelmiin, joiden parissa sosiaalityön opiskelija vieraskentällä ollessaan työskenteli.

Kaikessa tutkimuksen teossa on ymmärrettävä, että haastattelu ja siitä johdettava analyysi ovat kaksi eri todellisuutta. Itse en esimerkiksi suunnitellut aineistonkeruuta ajatukseni, että laatisin haastatteluissa esiin tulevien asioiden perusteella aikaisemmin kuvaamani kaltaiset taulukot. Päätös niiden muodostamisesta vahvistui vasta haastattelujen tekemisen jälkeen. Jos sitä vastoin olisin päättänyt rakentaa analyysini kyseisissä taulukoissa esiteltävien sosiaalisten ongelmien ja ammatti-identiteetin välisen suhteen varaan jo tutkimusaihetta suunnitellessani, olisin myös painottanut haastatteluiden teemoja eri tavoin. Nyt taulukoiden tieto perustuu selkeästi haastateltavan itsensä tuottamaan vapaaseen puheeseen, ei minun esittämiini strukturoituihin kysymyksiin.

Myös aineiston analysoiminen oli prosessi, jota voisi kuvata luonteeltaan ennemminkin sykliseksi kuin lineaariseksi. Kirjoitettuani analyysikappaleen ensimmäisen version siirryin taulukoiden ja tutkielmani muiden kappaleiden työstämiseen. Palasin kuitenkin useaan otteeseen takaisin, muokkasin tekstiä ja lisäsin siihen erinäisiä huomioita. Kävin siis aineiston kanssa jatkuvaa vuoropuhelua, eikä sen analysoiminen muodostunut erilliseksi, mekaaniseksi työvaiheeksi muiden tutkielmani pääkappaleiden välissä. Aineiston analyysi oli monin tavoin palkitseva ja opettavainen kokemus. Olisikin mielenkiintoista analyysin teon jälkeen käydä perusteellisempaa keskustelua esiin nostamistani aiheista ja tekemistäni tulkinnoista haastateltavieni kanssa. Mainittakoon vielä, että tutkimusraporttia kirjoittaessani olen käyttänyt hyväkseni kategoria-analyysin ideaa sekä

soveltanut sosiaalisten ongelmien tulkintatyötä teoreettisena viitekehyksenä (ks. esim. Roivainen ja Järviluoma; Välimaa 2008).

3.5 Tutkimusraportin kirjoittaminen

Tutkielmani analyysiosion kirjoittaminen eteni prosessin omaisesti vaihe vaiheelta kohti lopullista versiota. Aloitin keräämällä haastatteluaineiston ja jäsentämällä litteroinnin myötä heränneitä ajatuksiani muistiinpanojen muotoon. Tämän jälkeen laadin perusteellisen analyysin ja muodostin sen pohjalta liitteenä olevat taulukot. Kolmannessa, eli viimeisessä vaiheessa kirjoitin laajaa analyysiä hyödyntäen lopullisen raportin tutkimukseni tuloksista. Ero alkuperäisen analyysiversion ja tulosten varsinaisen raportoinnin välillä on selkeä. Analyysini koostui viidestä samanarvoisesta alaluvusta, joissa esitin seikkaperäisesti haastatteluissa tekemiäni havaintoja tutkimuskysymysteni näkökulmasta. Kävin kaikki tiettyyn kategoriaan liittyvät yksityiskohdat tarkoin läpi ja sisällytin tekstiin runsaasti aineisto-otteita.

Analyysin valmistuttua esitin sen tutkielmaseminaarissa, jossa saamani palaute kannusti minua kokeilemaan toisenlaista ilmaisutapaa. Oivalsin, että osa analyysiversion käsittelimistäni pääkategorioista on luonteeltaan ennemminkin pääasiaa kehystäviä ja taustoittavia. Päädyin lopulta johtopäätökseen, että voidakseni raportoida tutkimustulokseni lukijalle mahdollisimman selkeästi ja ymmärrettävästi, minun kannattaa muuttaa tapaa jolla tulokset esitän. Tutkimusraporttini noudattaa näin ollen seuraavaa rakennetta: ensimmäisessä alaluvussa kerron, millaisia haasteita opiskelijat kohtasivat aloittaessaan työn itselleen täysin vieraassa kulttuurissa ja työympäristössä. Yllätyksiltä oli mahdotonta välttyä, sillä jo pelkästään uuden työpaikan toiminta vaati kipeästi perusteellista organisoimista ja kehittämistä, jotta varsinainen asiakastyö onnistuisi. Toisessa alaluvussa huomio siirtyy makrotason ongelmiin, jotka juontavat juurensa vieraskentällä harjoitettavan sosiaalipolitiikan luonteeseen. Opiskelijoiden tuottama ongelmapuhe kohdistuu yhteiskunnallisen tukiverkoston puutteisiin, jotka vaikuttavat niin asiakkaiden elämään kuin harjoitetun sosiaalityön luonteeseen. Kolmannessa alaluvussa käsitelen puolestaan epätasa-arvoon liittyvää problematiikkaa. Kyse on asiasta, joka on saumattomassa yhteydessä lähestulkoon kaikkiin opiskelijoiden vieraskentällä kohtaamiin ongelmiin. Eri ihmisryhmien välinen epätasa-arvo, taloudellinen eriarvoisuus ja tiedollisen yhdenvertaisuuden puute ovat esimerkkejä sosiaalisista ongelmista, joihin tulemme tutustumaan haastateltavieni kertomusten perusteella.

Jokainen kolmesta ensimmäisestä alaluvusta on luonteeltaan tutkimustulosten ydintä kontekstoivaa ja kehystävää. Kirjallisessa ilmaisutavassa ero kahteen seuraavaan alalukuun verrattuna näkyy selkeimmin sitaattien vähäisempänä määränä sekä tiivistetympänä ja suorasanaisempana tekstinä. Näitä pääasiaa kehystäviä ja sitä ymmärrettävämmäksi tekeviä osioita voi halutessaan verrata fiktiivisen romaanin sivuhenkilöihin, joilla jokaisella on oma tärkeä roolinsa. Ne auttavat päähenkilöiden tarinan kertomisessa, taustoittamisessa ja liittämässä osaksi kokonaisuutta. Minun tutkimusraportissani nämä ”sivuhenkilöt” tekevät ymmärrettäväksi varsinaisten ”päähenkilöiden” luonnetta. Ne ovat vuorovaikutuksessa keskenään ja jokaista osatekijää tarvitaan kokonaisuuden hahmottamiseksi. Mutta aivan kuten kirjallisuudessa, kaikki tutkimusraporttini osat eivät voi olla keskenään samankaltaisia ja -veroisia. Näin huomio kohdistuu lopulta alalukuihin 4.4 ja 4.5, jotka muodostavat raportin ytimen. Niissä analysoin opiskelijoiden kertomusta siitä, millaista on työskennellä kehitysmaassa, millaiset sosiaaliset ongelmat uudessa ympäristössä korostuvat ja millaisia auttamiskeinoja he käyttivät niiden ratkaisemiseksi. Päätän tutkimusraporttini ottamalla etäisyyttä varsinaiseen aineiston erittelemiseen ja ongelmapuheen analysoimiseen. Kohdistan katseeni niihin kategoriasidonnaisiin toimintoihin, joita haastattelupuheesta erottuu ja pohdin millaista kuvaa ne vieraskentästä tuottavat (alaluku 4.6). Lisäksi kerron, miten opiskelijat kokivat vieraskentillä työskentelemisen ja millaisia asioita heidän mielestään tulisi jatkossa ottaa huomioon kansainvälistä työharjoittelutoimintaa kehitettäessä (alaluku 4.7).

4 SOSIAALITYÖN OPISKELIJAN MONET IDENTITEETIT VIERASKENTÄLLÄ

Tapa, jolla opiskelija puhuu työstään ja siihen liittyvistä eri ilmiöistä kuvaa hänen ammatti-identiteettiään. Sosiaalityöstä voidaankin puhua monella eri tavalla. Yksi merkittävimmistä eroista liittyy siihen, lähestytäänkö jotakin asiaa rakenteellisesta vai yksilölähtöisestä näkökulmasta. Jos sosiaalisen ongelman katsotaan olevan yhteiskuntalähtöinen, siihen orientoidutaan rakenteellisesti. Kyse on siten yhteiskunnallisesta ongelmasta tai epäkohdasta. Jos taas ongelma tulkitaan yksilöstä johtuvaksi, myös lähestymistapa on yksilölähtöinen. Tällöin kyse on asiakkaan voimavaroihin, käyttäytymiseen tai osaamiseen liittyvästä ongelmasta. Toinen oleellinen eroavaisuus liittyy puolestaan sosiaalityöntekijänä toimivan opiskelijan ja asiakkaan väliseen suhteeseen. Suhde ei milloinkaan ole täysin tasa-arvoinen, sillä ammatillinen asema tuo mukanaan sekä tiedollisia että vallan- ja päätöksentekoon liittyviä oikeuksia. Tilanteesta riippuen vuorovaikutuksessa korostuu usein joko kontrolloimiseen tai voimaannuttamiseen perustuvat elementit. Molempien edellä mainitsemiäni esimerkkiparien välinen ero on merkittävä opiskelijoiden ammatti-identiteetin ja heidän harjoittamansa sosiaalityön luonteen kannalta.

4.1 Kentälle astuminen

Opintojen aikainen ulkomailla työskenteleminen merkitsee tilaisuutta nähdä, kokea ja oppia asioita, joita tuttu ja turvallinen kotiympäristö ei voi tarjota. Asiat, jotka ovat tulleet opiskelijoille ehkäpä tenttikirjallisuuden ja kurssivalintojen kautta teoreettisella tasolla tutuiksi, saavatkin täysin uudenlaisen omakohtaisen ja kokemusperäisen merkityksen. Opiskelijan on mahdollista löytää itsestään sellaisia ammatillisia puolia, jotka ovat aikaisemmin jääneet joko vähäiselle huomiolle, piileviksi, tai kokonaan kehittymättä. Kuitenkin, kaikesta koulutuksesta ja etukäteisvalmisteluista huolimatta uuteen ympäristöön sopeutumiseen ja siellä työskentelemiseen on mahdotonta valmistautua ennalta täydellisesti. Se saattaa tuntua yllättävältä, sillä nykyteknologia, globaalit työmarkkinat ja oman yhteiskuntamme monikulttuuristuminen saa maailman vaikuttamaan aikaisempaa pienemmältä ja vieraatkin kulttuurit tutuimmilta. Yllätykset ja haastavat tilanteet ovat kuitenkin vastassa jokaista vieraskentälle saapuvaa. Kulttuurishokki, itsestään selvyysinä pidettyjen asioiden osoittautuminen kaikkea muuta kuin vedenpitäviksi ja omien ennako-odotusten mureneminen ovat asioita, joita myös haastatteleman opiskelijat kertoivat kohdanneensa. Tässä alaluvussa selvitän, millaisten haasteiden kanssa opiskelijat joutuivat vieraskentän työympäristössä

vastetusten ja miten he niihin reagoivat. Perustan analyysini haastateltavieni tuottamaan ongelmapuheeseen, jossa korostuvat erityisesti työkulttuurien erilaisuus sekä käytännön asiakastyötä haittaavien pulmien olemassaolo ja niiden ratkaiseminen. Liitteenä olevat taulukot vieraskentän sosiaalisista ongelmista sekä ammatti-identiteettikategorioiden ja kategoriasidonnaisen toiminnan välisestä suhteesta auttavat lukijaa ymmärtämään tekemieni tulkintojen perusteita.

Kaksi erilaista työkulttuuria törmäyskurssilla

On selvää, että hakeuduttaessa itselle kokonaan vieraaseen maahan töihin henkilö joutuu sopeutumaan työkuulttuuriin, joka voi erota hyvinkin suuresti hänen omista lähtökohdistaan. Hän saattaa valmistautua muutokseen ajatuksen tasolla hankkimalla tietoa kirjallisuudesta ja keskustelemalla muiden samaa kokeneiden kanssa. Kaikki nämä ovat arvokkaita sopeutumista edistäviä ja kulttuurishokkia osin lieventäviä tapoja valmistautua tulevaan jo kotimaassa. Myös haastattelemi opiskelijat kertoivat käyneen nämä eri vaiheet läpi ennen kehitysmaahan lähtöään. Kaikesta huolimatta rationaalisin ja tunnollisinkaan perehtyminen vieraskentän elintapaan ja -oloihin harvoin poistaa uuden kohtaamiseen liittyvää kulttuurishokkia. Harvalla opiskelijalla on taustallaan mittavaa kokemusta ulkomailla työskentelemistä, mikä puolestaan saattaisi helpottaa sopeutumista ja rakentaa realistista esiyymmärrystä koskien työtä kansainvälisellä kentällä.

Haastatteluaineistoni perusteella yksi työkuulttuurien peruseroavaisuus selittyy yhteisö- ja individualististen kulttuurien eroilla. Siinä missä Suomessa arvostetaan itsenäistä työtapaa ja yksilöiden vastuunkantoa erityisen korkealle, afrikkalaisessa kulttuurissa yhdessä tekeminen nousee arvoasteikolla päällimmäiseksi. Toinen oleellinen poikkeavuus koskee puolestaan erilaisia aikakäsityksiä. Siinä missä suomalainen on tottunut suunnittelemaan ja rytmittämään työtään tarkkojen aikataulujen avulla, ottaa afrikkalainen uuden työpäivän vastaan rennommin ja joustavammalla asenteella. Länsimaalaista ”aika on rahaa” –asennetta ja yksin tekemisen arvoa korostavaa tapaa toimia saatetaan vieraskentällä pitää vähintäänkin epäkohteliaana ja outona. Haastateltavieni mukaan afrikkalaisessa kulttuurissa aikataulut on tehty muutettavaksi, eikä niitä pidetä ohjenuorana päivän kulkua ajatellen. Tapaamisia ja muita menoja saatetaan sopia tietyille päiville ja kellon ajoille, mutta niiden pitävyys käytännössä on eri asia. Tämä on yksi ensimmäisistä hämmennystä aiheuttaneista asioista, jonka opiskelijat kertoivat uudessa työssään kohdanneensa. Esimerkiksi erään opiskelijan työharjoittelun olisi ollut määrä alkaa perehdytysjaksolla, jonka aikana hän kävisi tutustumassa eri yhteistyökumppaneihin ja seuraamassa harjoittelupaikan johtajan

työtä kouluikäisten lasten parissa. Oli sovittu, että he vierailisivat yhdessä ala-asteikäisten lasten kouluilla, kuten järjestön toimenkuvaan kuului, ja vetäisivät lapsille eräänlaista satupiiriä. Tarkoituksena oli kertoa lapsille heidän oikeuksistaan tarinoiden muodossa ja kehittää näin heidän ymmärrystään oikean ja väärän välisestä erosta. Vanhempia oppilaita oli puolestaan tarkoitus valistaa HIV:n ja Aidsin kaltaisista sairauksista sekä niiden ennaltaehkäisemisestä. Lisäksi järjestön toimintaan sisältyi työmuotoja, joiden kohderyhmänä oli kuolemanvakavasti sairastuneet vanhemmat ja heidän lapsensa. Käytännössä tilanne oli kuitenkin aivan toisenlainen niin perehdytysjakson kuin sen jälkeisenkin ajan suhteen. Sopimukset eivät pitäneet ja opiskelija koki jääneensä täysin oman onnensa nojaan. Hän kertoo, ettei koskaan voinut tietää, mitä päivä toisi tullessaan. Jos esimies innostui lähtemään ennalta suunnitellulle koulukierrokselle, sinne myös lähdettiin. Jos hän taas tahtoi mieluummin viettää päivän toimistolla, kuten useimmiten tapahtui, niin aikatauluista luovuttiin ilman pätevää syytä. Opiskelija koki tilanteen turhauttavana ja siitä muodostuikin koko työssäoloaikaan varjostanut ongelma.

Toinen haastateltavani nostaa hänkin aikakäsityksen erilaisuuden ja sopimusten väljän noudattamisen oman työharjoittelunsa alkuvaihetta haitanneeksi pulmaksi. Hänen mukaansa tilanteessa kuitenkin piilee molempia osapuolia hyödyttävä oppimisen mahdollisuus. Paikalliset työntekijät voisivat oppia länsimaalaisesta työkulttuurista sen, että toiminta tehostuisi mikäli sopimuksista pidettäisiin kiinni. Opiskelijan toive näyttäytyy aineistossa kategoriasidonnaisena toimintana, kuten ”*pitää kiinni aikatauluista*” ja ”*pitää kiinni sopimuksista*” (ks. taulukko 3). Nämä aineistosta konstruoimani *organisoijan* ammatti-identiteettiä kuvaavat ilmaiset perustuvat näkemykseen, etteivät projektit edisty ja ongelmat ratkea pitkälti juuri siitä syystä, että kehittämistyötä leimaa useimmiten lyhytjänteisyys ja suunnitelmattomuus.

Kulttuuristen piirteiden lisäksi taustalla vaikuttaa vähintäänkin yhtä voimakkaana taloudelliset ongelmat ja määrärahojen puute (ks. taulukko 1, *Työhön ja työpaikkaan liittyvät ongelmat*). Toisaalta opiskelija havaitsi, että suomalaisen työkulttuurin omaksuneena hänellä on paljon harjoiteltavaa rennommasta asenteesta ja tavasta suhtautua asioihin. Hän kertoo tämän nimenomaisen oivalluksen auttaneen häntä sopeutumaan uuteen ympäristöön ja sen tapoihin. Opiskelija sanoo, että olisi ollut koko harjoittelun ajan kiukkuinen ja turhautunut, ellei olisi kyennyt hyväksymään aikakäsitysten ja muiden työkulttuurien piireiden eroavaisuuksia. Asiantilan hyväksymisen myötä yhteistyö harjoittelupaikan johtajan ja muiden kollegojen kanssa rakentui otolliselle perustalle, josta käsin oli mahdollista alkaa kehittämään toimintaa tavoitteellisemmaksi ja suunnitelmallisemmaksi. Opiskelijan tapa käsitellä työpaikan ongelmia ja niiden ratkaisemista

välittyä vahvana ammatti-identiteettipuheena. Aineistosta erottelemani kategoriasidonnaista toimintaa kuvaavat otteet rakentavat hänelle tulkintani mukaan *kehittäjän* identiteettiä. Siihen viittaavat muun muassa ilmaukset ”lähteä kehittämään”, ”lähteä suunnittelemaan” ja ”pureutua ongelmiin” (ks. taulukko 3).

Lamaantunut työyhteisö ja luovat ongelmanratkaisukeinot

Haastatteluaineistoni perusteella mielikuvat, joita opiskelijoilla oli tulevasta työharjoittelustaan poikkesivat suuresti todellisuudesta. Erityisesti oletukset ja odotukset järjestöistä, joihin he sijoittuivat ja oman työn luonteesta osoittautuivat muunlaisiksi kuin ennen matkaa luultiin. Yhtä opiskelijaa lukuun ottamatta jokainen haastateltavani kertoo, että todellisuus yllätti heidät täysin paikan päälle saavuttuaan. Ennakko-odotukset murenivat, eikä mikään varmana pidetty ollutkaan itsestään selvää. Joissakin tapauksissa työharjoittelupaikaksi valikoituneen järjestön toiminta oli lähes lomaannuksissa, toisissa taas työn luonne ja oma rooli harjoittelijana tuottivat yllätyksiä (ks. taulukko 1, *Työhön ja työpaikkaan liittyvät ongelmat*). Yhden opiskelijan kohdalla sovittua työtä ei ollut juuri nimeksikään tarjolla ja hän joutui siksi rakentamaan harjoittelujaksonsa pelkkien tutustumiskäyntien ja muiden vastaavien vaihtoehtojen varaan. Vaikka todellisuus olikin useimmille haastateltavalleni alkuun järkytys, se toisaalta kätki sisälleen odottamattomia mahdollisuuksia. Harva opiskelija saa kotimaassa tilaisuuden ottaa niin suurta vastuuta ja luoda itselleen yhtä keskeisen roolin työharjoittelupaikan toiminnan organisoimisessa ja kehittämisessä, kuin eräs haastateltavistani vieraskentällä ollessaan. Hänen tapauksessaan työharjoittelupaikkana olevan järjestön toiminta oli niin lomaannuksissa, että varsinainen asiakastyö oli olematonta. Kuten ongelmakategorioita kuvaavasta taulukosta 1 ilmenee, rahaa ei ollut oppimateriaalien hankkimiseen, henkilökunnasta oli huutava pula ja asiakkaina olevat nuoret naiset lähinnä maleksivat järjestön tiloissa päivästä toiseen. Oppitunteja ei ollut nimeksikään ja tilanne vaikutti kaiken kaikkiaan olevan umpikujassa. Haastateltavani kertoo kaoottiselta vaikuttaneen lähtötilanteen olleen kimmoke muutosprosessin käynnistämiseen yhteistyössä paikan johtajan kanssa. *Kehittäjän* (ks. taulukko 3) ammatti-identiteetin rakentuminen saikin alkunsa opiskelijan henkilökohtaisesta päämäärästä löytää ratkaisu työnteon mahdollistamiseen liittyvään ongelmaan. Päällimmäinen kysymys kuului, miten luoda puitteet sille työlle, jota tekemään hän oli järjestöön ylipäänsä tullut?

Pian tavoitteeksi muodostui vaikuttaminen työharjoittelupaikan sisäin kehityssuuntiin mahdollisimman konkreettisella tasolla. Se oli edellytys paitsi tilanteen ratkaiselle järjestötasolla, niin myös työharjoittelun mahdollistumiselle ylipäänsä. Näin sai alkunsa tiivis yhteistyö paikan johtajan kanssa ja tavoitteellinen toiminta kohti yhteistä päämäärää. Seuraavassa aineisto-otteessa puhuja kuvaa ongelmanratkaisun olevan ”järjestön toiminnan kehittämistä”, ”työn kehittämään lähtemistä”. Samoin hän käyttää ilmaisua ”ottaa haasteena” ja ”saada aikaan”. Itsensä hän määrittelee näin ollen *kehittäjän* ammatti-identiteetikategorian kautta.

(H 1) *Mä en ollu ajatellu, kun mä menin sinne järjestöön, että se mun pääasiallinen tehtävä olis sen järjestön toiminnan kehittäminen. Mä en lähteny sinne sillä asenteella, mutta siihen se sitten johti. Elikkä mä lähdin kehittämään sitä työtä. Mä tajusin sen, että siellä ei mikään toimi. Mä en ottanu sitä liian suurena juttuna, et no nyt mä lähden kehittämään tätä työtä, vaan mä otin sen toisaalta haasteena niin, että katsotaan nyt mitä mä voin itse saada aikaan.*

Kuten alaluvussa 4.3 tulen kertomaan, ensin alkuun opiskelija hankki omilla varoillaan materiaaleja oppitunneille, lähtien ruokatarvikkeista ompeluvälineisiin. Taloudellisesti järjestely oli mahdollista siitä syystä, että hintataso vieraskentällä oli paljon alhaisempi kuin kotimaassa. Toisaalta järjestöllä ei ollut mahdollista saada lisärahoitusta ulkopuolelta, joten ainoa keino sillä hetkellä oli käyttää omia resursseja. Harjoittelun kuluessa opiskelija vaikutti siihen, että järjestöön rekrytoitiin uusia työntekijöitä kroonista henkilökuntapulaa paikkaamaan (ks. taulukko 3). Uudet tulokkaat aloittivat työn vapaaehtois pohjalta, mutta saivat ajan kuluessa palkallisen pestin järjestössä. Yhteistyössä he kehittivät myös järjestön asiakastyön sisältöä siten, että uutuuksena aloitettiin draamailmaisua hyödyntävä keskustelupiiri arjen erilaisista ongelmista. Opiskelija kertoo, että työharjoittelun loppupuolella päivissä oli jo rytmiä ja jokainen osapuoli tiesi edellisenä päivänä, mitä huomina toisi tullessaan. Työharjoittelun lopuksi opiskelija kirjoitti harjoitteluraportin, jonka hän luovutti esimiehelleen. Siinä hän kertoo ehdottaneensa, että asiakkaina olevat työt voisivat tuottaa oppitunneillaan valmistamia pieniä esineitä myyntiin. Voitoilla puolestaan olisi mahdollista hankkia lisää materiaaleja ja opetustoimintaa kyettäisiin sillä tavoin ylläpitämään.

Haastateltavan kertomuksen ytimenä on luovuus ongelmien ratkaisemisessa ja aktiivinen yhteistyö erityisesti järjestön johtajan kanssa. Hän kertoo ”uskaltaneensa olla luova” ja ”ottaneensa luovat voimavarat käyttöön” (ks. taulukko 3). Opiskelijan kokemus on esimerkki asiasta, jonka valtaosa ulkomailla työskennelleistä henkilöistä todennäköisesti allekirjoittaisi: työ vieraskentällä on jatkuvaa tasapainottelua erilaisten tottumusten, tapojen ja käytäntöjen välimaastossa. Siksi tulijalta

edellytetään vahvaa yhteistyökykyä, luovaa asennoitumista ongelmien ratkaisua kohtaan ja kykyä astua omien mukavuusrajojen ulkopuolelle. On selvää, että henkilö kantaa mukanaan eräänlaista mentaalista työkalupakkia, joka koostuu niin aikaisemmasta työkokemuksesta ja koulutuksesta kuin sisäänrakennetuista kotimaan kulttuurin ominaispiirteistäkin. Yhtä varmaa on, että uudessa ympäristössä kaksi eri kulttuuria joutuvat väistämättä törmäyskurssille. Sitä voi pahimmillaan seurata pattitilanne, joka luo syvän kuilun eri osapuolten välille ja vahingoittaa pysyvästi yhteisymmärryksen ja –työn mahdollisuutta. Toisaalta kriisi saattaa osoittautua uuden aluksi kaikille asianosaisille. Se voi haastaa heidät tarkastelemaan asioita ulkopuolisen silmin ja sitä kautta kokeilemaan vaihtoehtoisia tapoja toimia tutuissa tilanteissa. Arvokkaimmat onnistumisen ja oppimisen kokemukset saavatkin usein alkunsa erityisen hankalilta vaikuttaneista olosuhteista. Haastattelemieni opiskelijoiden kertomuksissa molemmat ääripäät kriisin syvyyksistä voitosta riemuitsemiseen ovat edustettuina. Tavallisinta kuitenkin lienee se, että kokemukset ja haasteet ulkomailta työskentelyn aikana asettuvat jonnekin näiden kahden ulottuvuuden välille.

Pysyvyyden ja vakiintuneisuuden ongelmat

Haastatteluaineistossa yhdeksi yleisimmäksi työasioita koskevan ongelmakategorian teemaksi nousee kysymykset toiminnan ja kehityksen jatkuvuudesta. Etenkin kehitysmaissa on käänteentekevä tärkeää, että aikaansaadut muutokset olisivat kestäviä ja tehdyt ratkaisut vakaalla pohjalla. Kyse on haasteesta, jonka niin pienet kuin suuretkin, paikalliset kuin kansainvälisetkin sosiaalialan ja kehitysyhteistyön järjestöt (muiden sektoreiden toimijoiden ohella) joutuvat kohtaamaan. Hyvää tarkoittavat projektit ja hankkeet eivät tuota pitkällä tähtäimellä tulosta ja ole vaikuttavuudeltaan maksimaalisia, ellei jo prosessin alusta saakka kiinnitetä huomiota jatkuvuuden turvaamiseen.

Jatkuvuus ja muutosten pysyvyys on merkittävä haaste myös haastattelemieni opiskelijoiden työharjoittelupaikoille. Kaksi keskeisintä aineistosta havaitsemaani ongelmakategoriaa ovat rahoitusta koskevat ongelmat sekä paikallisen työntekijöiden vähäinen määrä opiskelijoiden työpaikoissa (kts. taulukko 1). Taloudelliset hankaluudet liittyvät säännöllisten tulojen epävarmuuteen ja tarpeeseen nähden liian niukkaan määrään. Ongelma heijastuu henkilöstö-resursseihin siten, että osaavaa henkilökuntaa ei ole varaa palkata riittävästi ja vakituisiin työsuhteisiin. Haastatteluaineistossa tärkeimmäksi ratkaisukeinoksi määritellään paikallisten integroiminen mukaan järjestön toimintaan ja heidän roolinsa vahvistaminen työyhteisössä (ks. taulukko 3). Taloudellisiin haasteisiin on puolestaan mahdollista vastata esimerkiksi myymällä

opetustunneilla valmistettuja tuotteita, kuten aikaisempi esimerkki osoittaa. Aineistosta löytyy runsaasti kuvauksia siitä, miten opiskelijat pyrkivät omalta osaltaan lieventämään jatkuvuuden ongelmien vaikuttavuutta: paikallisten kouluttaminen järjestön tehtäviin, henkilöstön palkkaaminen, päiväkohtaisten aikataulujen luominen sekä uusien toimintamuotojen vakiinnuttaminen. Ammatti-identiteetin näkökulmasta termi *asiantuntija* kuvaa asetelmaa, jonka eräs opiskelija näki itsensä ja esimiehensä välillä toisinaan vallitsevan. Hänen asiantuntijan positionsa rakentui suhteessa ”*ehdotusten tuomiseen*”, henkilökunnan tarpeen ”*toimentamiseen*” ja ”*ylipuhumiseen*” uusien työntekijöiden palkkaamista koskien (ks. taulukko 3). Tässä yhteydessä opiskelija katsoo omaavansa jotakin sellaista tietoa, jota esimieheltä sillä hetkellä puuttuu. Oma koulutus ja osaaminen nähdään arvokkaana pääomana, jota työssä aikaansaadut tulokset ja kollegoiden antama palaute vahvistaa edelleen.

(H. 1) *Kyllä muhun suhtauduttiinkin niin kuin maisteriopiskelijoihin suhtaudutaan siellä. Meitä arvostetaan siellä, meitä pidetään korkeakoulutettuina...Elikä mua kohdeltiin kuin asiantuntijaa ja mun ehdotuksilla ja sanalla oli kauheesti painoarvoa. Mitä mä pidin hyvänä ja ehdotin, niin sitä sitten yleensä tehtiin (...) Ei se kuitenkaan ollut sitä, että mä olisin jotenkin määrännyt, että näin tehdään ja tällä tavalla, vaan mä toin ehdotuksia ja sitten keskusteltiin, että miten niitä voitaisiin toteuttaa. Ja sitten niitä yhteistyössä toteutettiin.*

Kuten yllä olevasta otteesta voi tulkita, asiantuntijan ammatti-identiteetti rakentuu, kun opiskelija pääsee haastamaan itsensä, hyödyntämään omaa osaamistaan ja ideoitaan tavoitteiden saavuttamiseksi. Vuorovaikutus työyhteisön jäsenten kanssa tukee edelleen käsitystä omasta roolista. Toisaalta on huomattava, ettei asiantuntijarooli ollut staattinen ja aina samanlaisena pysyvä. Päinvastoin, roolit vaihtuivat osapuolten välillä tilanteen ja aiheen mukaan. Toinen tärkeä havainto on, että asiantuntijuus syntyy aina yhteistyön kontekstissa: toinen osapuoli antaa tilaa ”asiantuntijan” uusille esityksille suostuen pohtimaan ja reflektoimaan tämän visioita ja ehdotuksia. Kyse on ikään kuin urheilupelistä, jossa pallo on hetkellisesti yhdellä osapuolella, ennen kuin hän syöttää sen joukkueoverilleen. Maali voidaan tehdä ainoastaan koko joukkueen yhteispelillä.

4.2 Yhteiskuntarakenne ja sosiaalipolitiikka

Työ vieraskentällä tarjoaa näköalapaikan omalle alalle tärkeisiin yhteiskunnallisiin asioihin ja kehittää ymmärrystä työn globaalista luonteesta. Sosiaalityöntekijöiden kansainvälisen liiton (IFSW) mukaan sosiaalityön tavoitteena on lisätä hyvinvointia edistämällä yhteiskunnallista muutosta sekä ihmissuhdeongelmien ratkaisua, elämänhallintaa ja itsenäistymistä. Kuten

määritelmästä käy ilmi, sosiaalityön kohteet voidaan karkeasti ottaen jakaa makro-, meso-, ja mikrotasoihin. Ensimmäiseksi mainittu liittyy yhteiskuntarakenteeseen, väestön hyvinvointiin ja sen puutteisiin. Sosiaalityön kohteena ovat tällöin esimerkiksi sosiaaliturvaan ja koulutukseen liittyvät seikat. Mesotaso taas viittaa ihmisten sosiaaliseen ympäristöön, eli yhteisöihin, kaupunkeihin, kyliin ja niin edelleen. Kyseisen tason sosiaalityötä tehdään vieraskentällä yhteisön jäsenten hyvinvoinnin turvaamiseksi esimerkiksi valistustyön muodossa. Mikrotason sosiaalityötä voidaan puolestaan verrata niin sanottuun ”ruohonjuuritason” työhön. Siinä kohteena ovat yksilöiden hyvinvointi ja sitä koskevat vaikeudet.

Tutkimusraportissani kaikki kolme tasoa ovat edustettuina ja erot niiden välillä ovat havaittavissa myös liitteenä olevissa taulukoissa. Tässä alaluvussa käsittelen makrotason ongelmia siinä viitekehysessä, kuin haastateltavani niitä kertomuksissaan käsittelivät. Aineistosta erottelemani ongelmakategoriat koskevat yhteiskunnallisen tason epäkohtia, joilla on selkeä vaikutus yksilöiden hyvinvoinnin vajeisiin. Aineistoa läpikäydessäni havaitsin, että opiskelijoiden puheissa toistuvat osittain samat sosiaalisten ongelmien kategoriat, kuin esimerkiksi makrotason ongelmia käsittelevissä yhteyksissä. Katulapsi-ilmiö ja köyhyys ovat teemoja, jotka haastateltavieni kertomuksissa ylittävät edellä mainitsemieni kolmen eri ongelmatason rajaviivat. Lisäksi haastateltavani ottivat esiin muun muassa lainsäädäntöjärjestelmän puutteita koskevia aiheita, jotka ovat taas selkeästi makrotason ongelmia. Kyse on siitä, että ongelmat saavat eri merkityksen riippuen tulkintatavasta: nähdäänkö niiden aiheuttajan olevan yksilössä itsessään vai yhteiskunnallisissa rakenteissa. Esimerkiksi lapsi voi olla koditon omasta halustaan, jolloin ongelman voidaan luokitella kuuluvaksi yksilötason ongelmiin, rakenteellisten ongelmien sijaan. Syynä voi olla vaikkapa erään opiskelijan sanoin se, että kadulla asuminen on vapaata, kouluun ei tarvitse mennä ja muiden asettamia sääntöjä noudattaa. Se on ikään kuin yksi vaihtoehtoinen elämäntapa muiden joukossa. Sosiaalityöntekijä toimii tällöin mikrotasolla pyrkien vaikuttamaan yksittäisten lasten elämäntapaan. Toisaalta kodittomuus voi olla käytännön sanelema pakko. Kotia ei esimerkiksi totaalista köyhyydestä johtuen yksinkertaisesti ole, eikä yhteiskunnan virallinen tukiverkosto ulotu auttamaan vaikeassa tilanteessa olevia ihmisiä. Tällöin ongelman lähde on selkeästi rakenteissa ja se on luonteeltaan sosiaalipoliittinen. Tässä alaluvussa analysoimani ongelmapuhe keskittyy yksilöiden ja ryhmien sijaan laajempiin sosiaalisiin sekä yhteiskunnallisiin konteksteihin.

Yhteiskunnan ja yksilön välinen suhde tutkijan silmin katsottuna

Tutkimuksen teko on yksi väline rakenteellisen tason ongelmien tarkastelemiseen, tiedon hankkimiseen ja sitä kautta muutoksen edistämiseen yhteiskunnassa. Haastattelemistani opiskelijoista kaksi käytti työjaksonsa joko kokonaan tai osittain tutkimusaineiston keräämiseen. Yhden opiskelijan tarkoituksena oli alun perinkin hyödyntää työssäoloaikansa aineiston hankkimiseen, kun toisen kohdalla taas käytännön työ kentällä vaihtui lähes vahingossa tutkijan tehtäviin. Jälkimmäisessä tapauksessa työpaikkana toimiva järjestö teki suunnitelmien muutokseen johtaneen aloitteen. Haastatteluiden tekeminen ja erilaisiin kirjallisiin dokumentteihin perehtyminen muodosti molempien opiskelijoiden kohdalla pääasiallisen tavan tarkastella rakenteellisen tason ongelmien vaikutusta yksilöiden elämään.

On sanomattakin selvää, että tutkimuksen tekeminen kehitysmaassa on monella tapaa vaativaa. Projekti edellyttää erityistä suunnittelua sekä vahvan paikallisen tuen ja yhteistyöverkoston olemassaoloa läpi prosessin eri vaiheiden. Kieli- ja kulttuurierot vaikuttavat koko tutkimusprosessiin sen alkuvaiheista saakka. Kaikkien osapuolten sitoutuminen hankkeeseen on lähtökohta sille, että tavoitteet saavutetaan ja tutkimus saadaan päätökseen. Tutkimusprosessin negatiivisista puolista kertoessaan opiskelijat käyttivät kategoriasidonnaisen toiminnan ilmauksia ”*kokea jäävänsä yksin*”, kun kyse oli alun kollegoiden kanssa käytyjen ideariihien ja suunnittelupalaverien jälkeisestä ajasta, ”*yksinäistä työtä*”, kun he vertasivat tutkijan tehtäviä asiakastyöhön ja ”*ei ole hallinnassa*” kun kyse oli haastateltavien liian suuresta määrästä (ks. taulukko 4).

Palkitsevimpia osa-alueita kuvatessaan opiskelijat käyttivät ilmaisuja ”*yhdessä suunnitteleminen*” ja ”*pitää ideariihejä*”, kun kyse oli alun palavereista muiden järjestön työntekijöiden kanssa, ”*yhteistyö*” tutkimusprosessin alkuvaiheessa, ”*halu tehdä ja kehittää*” liittyen tutkimuksen tarkoitukseen sekä ”*istua, mieltä ja pohtia*” koskien rauhaa prosessoida saatua tietoa ja suunnitella jatkoa. Viimeiseksi mainittua opiskelija sanoo kaipaavansa erityisesti nykypäivän hektisessä työelämässä. Se jäi hänen kohdallaan positiivisimmaksi muistoksi vieraskentällä vietetystä ajanjaksosta.

Molempien haastateltavien kertoman mukaan aineiston keruuseen liittyi puolia, jotka he kokivat erityisen ongelmallisiksi. Ne koskivat lasten voimakkaita tunnereaktioita, joita he eivät osanneet täysin ennakoita. Toinen opiskelijoista kertoo esimerkin tilanteesta, joka tapahtui hänen

työpaikallaan erästä kadulla asuvaa lasta haastateltaessa. Puhuessaan kokemuksestaan hän käyttää sellaisia kategoriasidonnaisia ilmauksia, kuten ”kokea vaikeaksi” ja ”penkoa” (ks. taulukko 4). Seuraavasta otteesta saa käsityksen, että haastateltavien ikä ja heidän vaikeat kokemuksensa tekivät tilanteesta tutkijankin kannalta pulmallisen. Opiskelija mietti jopa sitä, onko hänellä eettisessä mielessä lainkaan oikeutta kysellä lapsen kokemuksista. Hänen huomionsa on hyvä esimerkki siitä, että etenkin lapsia haastatellessa riskit ovat tavallista suurempia. Lapsen ikä, sukupuoli, sosioekonominen asema, kulttuuri ja etnisyys voivat tuottaa eroja tilanteiden ymmärtämisessä ja tulkinnassa (Helavirta, 2007, 631-638). Lasten kokemukset ovat arvattavasti varsin kipeitä ja keskeinen pyrkimys onkin, ettei haastattelu kuormita siihen osallistujaa tarpeettomasti.

(H 3) Mä koin siinäkin hirveen vaikeeksi sen, kun olisi kiinnostanut, että no hei miksi lähdit kadulle, millainen sulla oli koti...Kun on niin nuorista ihmisistä kysymys. Ja ne joutuu jauhaan niitä asioita joka tapauksessa niitten työntekijöitten kanssa, jotka puhuu kumminkin samaa kieltä. Jotenkin tuli vähän semmoinen, että mikä oikeus mulla on niitä vielä penkoo.

Opiskelijalta vaadittiin erityistä sensitiivisyyttä ja harkintakykyä tutkimusaineiston keräämisessä. Hän päätyi ratkaisuun, että etenisi jatkossa täysin lasten ehdolla. Käytännössä se tarkoitti, että opiskelija muutti rooliaan aikaisempaan verrattuna passiivisemmäksi. Hän oli ennemminkin läsnä lapsille ja valmis kuuntelemaan heitä, kuin aktiivisena haastattelijana ja tiedon kerääjänä. Kategoriasidonnaiset ilmaisut ”lähteä siitä”, ”kysellä lisää”, ”kuulostella” ja ”olla varovainen” kuvaavat hänen uutta lähestymistapaansa.

(H 3) Mä lähinkin siitä, että mitä ne itse puhuu ja tuo ilmi. Niistä voi vähän sitten kysellä lisää, toisten kanssa enemmän ja toisten kanssa vähemmän. Silleen just kuullostella. Kerran semmoinen 8-vuotias rupesi itkemään kesken mun kysymyksen, mitä mä olin kysynytään...Oliks se just siitä, että miks sä lähdit kotoa. Oliko mä sitten kuullostanu jotenkin syyttävältä, mutta...Oikeesti sitten olin varovainen.

Opiskelijoiden kielenkäytön tekee erityiseksi se, että he puhuivat itsestään tutkimuksen tekoon viitatessaan pelkästään minämuodossa. Lisäksi he luokittelivat itsensä selkeästi ”tutkijaksi” ja ”haastattelijaksi”, mikä puolestaan rakentaa heidän ammatti-identiteettiään (ks. taulukko 4). Kiinnostavaa on, että samat henkilöt vaihtoivat passiivimuotoon, kun aihe siirtyi muunlaiseen työntekoon. Asiakastyötä koskevia kokemuksiaan kerratessaan kielenkäyttö oli täysin vastakohtaista, eli passiivimuodossa olevaa. Erot tyyleissä viestittävät, että monista vaikeuksista huolimatta he kokivat olevansa ammatillisesti vahvimalla pohjalla tutkimustyötä tehdessään.

Lainsäädännölliset ongelmat ja laitton toiminta

Haastatteluaineistossani yksittäisiin rakenteellisen tason sosiaalisia ongelmia koskeviin kategorioihin lukeutuvat lainsäädännöllisiä ongelmia ja laitonta toimintaa käsittelevät teemat. Opiskelijat määrittelevät ne mittasuhteiltaan suuriksi, samaten kuin yksilötasoon vaikuttavuudeltaankin. Aineistoni ongelmakategoriat pelkästään lainsäädäntöön ja sosiaali-politiikkaan liittyen ovat julkisen rahoituksen ja terveydenhoitojärjestelmän puutteet sekä väestön perusoikeuksien tuleminen monin paikoin rikotuiksi. Laitonta toimintaa koskevat ongelmakategoriat pitävät sisällään korruption ja lainvastaisen toiminnan. Kolmas rakenteellisen tason ongelmakategoria koskee puolestaan sosiaalityön koulutusta ja alaa. Käsitellessään kyseisiä aiheita opiskelijoiden asennoitumista kuvaa parhaiten aineistosta konstruoimani *yhteiskunnallisen tarkkailijan* ammatti-identiteetin mukainen rooli. He eivät liitä itseään aktiivista muutostyötä tekevien ammattilaisten joukkoon, vaan astuivat kuvainnollisesti ilmaistuna askeleen taaksepäin *tarkkailijan, tulkitsijan ja tiedon välittäjän* positioihin. Puhetyyli on läpeensä passiivimuotoista. Huomion arvoista on myös se, että kokonaisuudessaan aineistosta oli eroteltavissa ainoastaan neljä edellä lueteltuihin ammatti-identiteetteihin liittyvää kategoriasidonnaisen toiminnan ilmaisua (ks. taulukko 4).

Sosiaalityön yhteydessä puhutaan usein yksilöihin viittaavan tuen ja kontrollin käsittein. Samat käsitteet esiintyvät myös haastateltavieni puheessa, mutta asetelma on länsimaalaisesta näkökulmasta poikkeava. Tuki ja kontrolli eivät perustu yhteiskuntaan ja sen lainsäädäntöön vaan vallan käyttäjinä ja turvan antajina toimivat erilaiset sosiaaliset yhteisöt. Tästä johtuen myös selviytymiskeinot poikkeavat vieraskentällä monista länsimaalaisista yhteiskunnallisista järjestelmistä. Virallisen tukiverkoston puuttumisen vuoksi yhteisöjen merkitys ihmisten elämään on valtava. Yhteisöt ovat tärkein, usein jopa ainoa hyvinvoinnin turvaaja sekä oikean ja väärän määrittelijä. Näistä syistä johtuen lainsäädännön saneleman ja koko väestön saatavilla olevien sosiaali- ja terveystalveluiden puuttuminen on haastateltavieni mukaan oleellisin vieraskentän rakenteellinen epäkohta. Seuraavassa aineisto-otteessa puhuja toteaa osuvasti, että yhteiskunnan tuen puuttuessa kehitys- ja selviytymiskeinot perustuvat yhteisöön. Opiskelijan tekemä vertailu auttaa mielestäni ymmärtämään, miten kriittisen tärkeitä yhteisöt ihmisille ovatkaan.

(H 3) Siellä se kehitys ja selviytymiskeinot perustuu enemmän siihen yhteisöön. Ja samalla tavalla, jos ajatellaan, että meillä yhteiskunta kontrolloi, niin siellä sit ne yhteisöt kontrolloi. Kun puuttuu viranomaisysteemit, niinku yhteiskunnan tuki, niin pakkohan sitten tommoiset on olla.

Kuten aikaisemmin mainitsin, korruptio ja lainvastainen toiminta ovat asioita, jotka haastateltavani kertoivat vieraskentällä havainneensa. Ongelma on opiskelijoiden tulkinnan perusteella melko yleinen myös sosiaalialan järjestöjen parissa. Kun taloudelliset vaikeudet koskettavat laajalti niin ammatissa toimivia yksilöitä kuin alan järjestöjäkin, seurauksena voi syntyä tämän kaltaisia ilmiöitä. Työssä käyvän väestön palkkataso on elinkustannuksiin nähden alhainen ja perheen elättäminen pienillä tuloilla on vaikeaa. Tulkinnan lain vastaisen toiminnan syistä tekee poikkeukselliseksi se, että siinä ei perinteiseen tapaan aseteta yksilöä vastuuseen (*”Selviytymisestä on kyse”*), vaan ongelman aiheuttajan nähdään sen sijaan olevan rakenteellisissa epäkohdissa. Ongelman juuret juontavatkin aineistosta saadun kokonaiskäsityksen mukaan koko väestölle suunnatun perusturvan ja tarveharkintaisten sosiaalietuuksien puuttumiseen.

(H. 3) Niilläkin, joilla on jo työpaikka, niin se palkka on niin huono, että jos lapsiakin on elätettävänä, niin voi tulla se, että täytyy vähän vetää välistä (...) Ihmiset on helposti silleen, että no jokainen vetää vähän omaan pussiin jos vaan voi.. Selviytymisestä on kyse.

Yleisesti ottaen aineistosta saa käsityksen, että rahoituspohjan hankkiminen tuottaa vaikeuksia valtaosalle sosiaalialan järjestöistä. Varsinkin pienten toimijoiden tulevaisuus on uhattua, mikäli yksityisiä taloudellisia tukijoita ei löydy riittävästi. Kuitenkin valtaosa järjestöjen toiminnasta on täysin laillista ja läpinäkyvää. Toisaalta taas, mitä suuremmat taloudelliset ongelmat ovat ja mitä pienempi järjestö on kyseessä, sitä todennäköisempää, että laittomuuksia esiintyy varojen käytössä. Nämä ovat sosiaalisina ongelmina varsin merkittäviä, kun ajatellaan että sosiaalipalvelut ja esimerkiksi lastensuojelu ovat täysin järjestökentän vastuulla.

Sosiaalityön käytäntöihin ja koulutukseen liittyvät ongelmat

Yliopistollamme on kahden välisiä vaihto-ohjelmia niin Tansaniaan kuin Mosambikiin, eli maihin, joissa haastateltavani työharjoittelun tai vastaavan kenttäjakson suorittivat. Osa opiskelijoista oli tutustunut jo kotimaassa ”kollegoihinsa”, joiden kanssa he ystäväystyivät. Ulkomaalaiset opiskelutoverit olivat korvaamaton apu monien käytännön asioiden hoitamisessa ja kulttuuristen muurien ylittämässä. Samoin he olivat ainutlaatuinen tietolähde kohdemaan sosiaalityön käytäntöihin ja koulutukseen liittyvissä asioissa. Vieraskentällä voi omin silmin havaita sen, mitä opiskelijat teoriassa jo tiesivät: vaikka sosiaalityön tavoitteet ja arvot ovatkin globaaleja, ei itse työ ole kuitenkaan samanlaista kaikkialla maailmassa. Selkein eroavaisuus on haastateltavieni mukaan se, ettei sosiaalityöllä ole vieraskentällä virallista asemaa yhteiskunnan palvelujärjestelmässä. Sen

sijaan järjestöjen – niin kansainvälisten kuin paikallistenkin - vastuulla on huolehtia tehtävistä, jotka Suomessa kuuluvat tiukasti valtion ja kuntien alaisuuteen. Kun sosiaalityö ei ole osa yhteiskuntapoliittista järjestelmää, sitä ei myöskään ohjata ja valvota lakien, asetusten ja yhtenäisten toimintaperiaatteiden kautta. Monien väestön elämään suuresti vaikuttavien sosiaalisten ongelmien kannalta sosiaalityön virallisen aseman puuttuminen on avainasemassa.

Toinen aineistostani selkeästi erottuva alaa koskeva ongelmakategoria on sosiaalityön käytäntöihin ja koulutukseen liittyvät seikat. Opiskelijat nimeävät alhaisen palkkatason, oman työn ohjausta koskevat vähäiset vaikutusmahdollisuudet, ammatissa toimivien oikeusturvan heikkouden sekä työn yleisen kuormittavuuden sosiaalityön käytäntöjä koskeviksi ongelmiksi. Koulutukseen viitattaessa he taas määrittelevät opiskelun maksullisuuden ja sen seurauksena pätevien sosiaalityöntekijöiden suhteellisen niukan määrän.

4.3 Tasa-arvo

Sosiaalityön käytäntöjä ja arvopohjaa kuvaa pyrkimys kaiken ihmisten välisen tasa-arvoisuuden vahvistamiseen sekä sitä heikentävien tekijöiden poistamiseen. Tasa-arvon puutteen merkitys tutkielmani kohdemaiden eri sosiaalisten ongelmien taustalla on suuri. Käytännössä se näkyy aineistossani siten, että syrjintää, eriarvoisuutta ja muita epätasa-arvoa koskevat aihealueet nousevat kaikkein keskeisimmäksi ongelmapuheiden teemaksi. Koska epätasa-arvon voi tulkita liittyvän lähes kaikkiin sosiaalisiin ongelmiin, on tarpeen määritellä tietyt kriteerit ongelmapuheen kategorisoimiseksi. Esimerkiksi köyhyyteen liittyvät seikat esiintyvät sekä hyvinvointi- että tasa-arvo-ongelmia koskevissa pääkategorioissa. Hyvinvointi -pääkategoriasa tarkoitan köyhyydellä absoluuttista, eli *totaalista köyhyyttä*. Huono-osaisuudesta kärsii tällöin valta-osa väestöstä ja puutetta on elämisen perusedellytyksistä, mukaan lukien ruoasta, juomasta ja riittävän tasoisista asuinsijoista. Tasa-arvo –pääkategoriasa köyhyys merkitsee sen sijaan *taloudellista huono-osaisuutta*. Tämä tarkoittaa, että köyhyys koskettaa kansalaisten vähemmistöä ja että olemassa olevat taloudelliset ym. resurssit eivät jakaudu tasaisesti. Tekemässäni jaottelussa on kyse *kategorisesta käsite-erosta*: on olemassa eri tyyppistä köyhyyttä, joka ilmenevät eri tavoin ja ovat laajuudeltaan ja mittasuhteiltaan erilaisia. Eri köyhyyskategoriat tuottavat myös sosiaalityön opiskelijoille erilaisia ammatti-identiteettejä. Muut aineistossani esiintyvät epätasa-arvoa kuvaavat sosiaalisten ongelmien kategoriat liittyvät naisten ja lasten asemaan, taloudelliseen

riippuvaisuuteen, terveysongelmiin ja terveystalveluiden saatavuuteen, alhaiseen elintasoon sekä tiedolliseen epätasa-arvoon.

Epätasa-arvosta syrjintään

Haastateltavani työskentelivät vieraskentillä kaltoin kohtelulle sekä epätasa-arvolle erityisen haavoittuvaisten ihmisten parissa. Epätasa-arvo konkretisoitui heidän kertomansa mukaan useimmiten syrjintänä ja yhteisöstä poissulkemisena. Syrjinnän voidaan pelkistetyesti sanoa merkitsevän sitä, että ihmisiä tai ryhmiä luokitellaan ja erotellaan muista tavalla, joka ei ole hyväksyttävää. Sen seurauksena kohde joutuu tahtomattaan muita heikompaan asemaan jonkin itseensä liittyvän ominaisuutensa vuoksi. Epätasa-arvo, kaltoinkohtelu ja syrjintä voivat perustua esimerkiksi etniseen taustaan, sukupuoleen, ikään, ihonväriin, taloudelliseen toimeentuloon, yhteiskunnalliseen asemaan, uskonnolliseen tai poliittiseen vakaumukseen, sukupuoliseen suuntautumiseen, fyysiseen tai henkiseen vammaan. Epätasa-arvoistaminen voi opiskelijoiden käsitysten mukaan olla luonteeltaan niin suoraa kuin epäsuoraakin ja se perustuu tavallisimmin yhtä useampiin tekijöihin. He kertoivat todistaneensa erityisesti sukupuolen, yhteiskunnallisen aseman ja taloudellisen huono-osaisuuden seurauksena tapahtuvaa kaltoin kohtelua niin työpaikoillaan kuin muussa sosiaalisessa ympäristössäkin. Erityisen haavoittuvia ihmisyhmiä ovat naiset ja alaikäiset tytöt sekä kadulla asuvat tai ilman aikuisen huolenpitoa elävät lapset. Syrjinnän vastainen, tasa-arvoa edistävä toiminta välittyy aineistosta sosiaalisena ongelmana, joka on erityisen merkityksellinen ammatti-identiteetin muotoutumisen kannalta.

Naisen asema kehitysmaassa

Vaikka naisiin kohdistuvaa syrjintää esiintyy kaikissa yhteiskunnissa ja kulttuureissa, saa se kuitenkin osittain erilaisia muotoja ympäristöstä riippuen. Suomessa puhuttavat ajoittain naisten miehiä heikompi palkkataso sekä sukupuolesta johtuva ja urakehityksen esteenä oleva niin sanottu ”lasikatto”. Niitä molempia pidetään usein merkittävimpinä esimerkkeinä oman yhteiskuntamme tämän päivän epätasa-arvosta. Aineistoni perusteella Mosambikissa ja Tansaniassa taas tyttöjen koulunkäyntiin liittyvät vaikeudet ovat suhteellisen yleisiä sukupuolisidonnaisia sosiaalisia ongelmia. Se juontaa haastateltavieni mukaan juurensa niin paikallisesta kulttuurista kuin naisten yhteiskunnallisesta asemasta ja taloudellisesta huono-osaisuudestakin. Aineistossa epätasa-arvoa tuottavien sosiaalisten ongelmien kategorisointi luo mielikuvan ketjureaktion tavoin etenevistä syyseuraussuhteista: Naisen huono asema yhteiskunnassa ja aiheuttaa epätasa-arvoa koulunkäynti-

mahdollisuuksissa, mistä puolestaan seuraa taloudellista epätasa-arvoa, ihmisoikeuksien loukkaamista ja prostituution kaltaisia ongelmia.

Huono-osaisten nuorten naisten parissa työskennellyt opiskelija kertoo, miten monipuolisia menetelmiä ja ongelmanratkaisukeinoja arjen työssä sovellettiin. Hän yksilöi ”verkosto- ja ryhmätoiminnan järjestämisen”, ”arjen elämäntaitojen opettamisen” sekä ”keskustelupiirien järjestämisen” työnsä pääasialliseksi sisällöksi. Erillisten menetelmien osalta hän puolestaan nimeää ”Paolo Freiren oppien soveltamisen”, ”näytelmien tekemisen” sekä ”ongelmien läpikäymisen draaman keinoin” (ks. taulukko 5). Työn eri osa-alueiden kautta pyrittiin tukemaan ja kehittämään nuorten naisten positiivista minäkuvaa sekä tarjoamaan heille välineitä itsenäisempään sekä laadultaan parempaan elämään. Ammatti-identiteetin näkökulmasta aineistosta konstruoimani termit *naistyöntekijä* ja *voimaannuttaja* kuvaavat parhaiten sitä, mihin suuntaan opiskelijan käsitys itsestä ammatillisena työharjoittelun aikana kehittyi.

On mielenkiintoista, miten tavanomaisesta poikkeavia ongelmanratkaisutaitoja opiskelijat käyttivät työssään kohtaamiensa haasteiden ratkaisemisessa. Opiskelija, joka suoritti työharjoittelunsa aikuisuuden kynnyksellä olevien tyttöjen parissa kertoo, että järjestö oli lähes lamaannustilassa hänen sinne tullessaan. Rahaa ja välttämättömiä tarvikkeita ei ollut järjestön perustarkoituksen mukaisen toiminnan ylläpitämiseen. Opiskelija keskusteli asiasta järjestön johtajan kanssa ja sai melko vapaat kädet toiminnan uudelleen käynnistämiseksi ja kehittämiseksi. Taloudellisia vaikeuksia se ei kuitenkaan ratkaissut. Jotta suunnitelmat asiakkaita voimaannuttavasta opetus- ja ryhmätoiminnasta voisivat toteutua, opiskelija hankki itse tarvittavat välineet. Hänen puheestaan erottuvat ilmaisut ”käyttää omaa rahaa”, ”tuoda ruoka-aineita ja tarvikkeita” sekä ”hankkia materiaaleja” kun kyse on opetus- ja ryhmätoiminnan uudelleen käynnistämisen edellytyksistä. Tarvikkeiden ostamisen lisäksi hän vaikutti siihen, että järjestöön saatiin lisää työvoimaa. Tämä on varsin vierasta suomalaisen työelämän näkökulmasta katsottuna ja kuvaa hyvin sitä, millaisia haasteita kehitysmaassa työskentelevä sosiaalityöntekijä voi kohdata.

Lapset syrjinnän kohteena

Naisten rinnalla toinen systemaattisen syrjinnän kohteena oleva ihmisryhmä on aineistosta saadun käsityksen perusteella kadulla asuvat lapset. Mitä kauemmin lapset kadulla asuvat, sitä vaikeampaa heidät on saattaa avun piiriin. Sen onnistuessa lasten asenteisiin vaikuttaminen ja ongelmallisten elämäntapojen muuttaminen vaatii niin asiakkailta itseltään kuin ammattihenkilöiltäkin

pitkäkestoista sinnikästä työtä. Suuri osa ongelmaa on, että ulkopuoliset liittävät lapsiin stereotyyppioita, jotka lisäävät yhteisön ulkopuolelle joutumisen vaaraa. He ovat ”toisia” omien maamiestensä joukossa. Kodittomat lapset mielletään ”huonoksi seuraksi” ja ”vaarallisiksi”, kuten eräs opiskelija kertoo muiden paikallisten heitä hänelle kuvailleen. Ongelma johtaa helposti siihen, että kadulla asuvat lapset syrjäytyvät yhä syvemmin muusta yhteiskunnasta ja he rakentavat itselleen jengiytymiseen, päihteiden käyttöön sekä rikolliseen toimintaan perustuvaa elämäntapaa.

Lasten arki näyttäytyi eräälle haastateltavalleni varsin väkivaltaisena niin fyysisessä kuin psyykkisessäkin mielessä. Hänen kertomuksensa kadulla tapahtuneesta konfliktista on kuvaava esimerkki siitä, miten lasten keskinäinen väkivalta ja ulkopuolisten piittaamattomuus voi arjessa tosiasiallisesti ilmetä. Opiskelija kertoo havainneensa kadulla kulkiessaan, miten erästä lasta tönittiin, alistettiin ja kiusattiin. Hän pysähtyi ja meni paikalle lasten väliin tarkoituksenaan puuttua tilanteeseen ja lopettaa kiusaaminen. Reaktiot niin lapsissa itsessään kuin kanssakulkijoissa olivat tunnepitoisia. Kyseinen haastateltava sanoo, että ”*se herätti tosi paljon hämmästyystä muissa. Et ei semmoista tehdä. Se oli lapsillekin hämmäntävää, mut se kyllä meni sillä ohi.*” Hän jatkaa kertomalla, että puuttui vieraskentällä ollessaan muutenkin asioihin, joihin muut ihmiset eivät normaalisti sekaannu. Hän käyttää ongelmapuheessaan ilmaisuja ”*mennä paikalle*”, ”*mennä lopettamaan*”, ”*puuttua asioihin*” ja ”*ei voi ummistaa silmiä*” (kts. taulukko 5). Mielestäni *lastensuojelun sosiaalityöntekijä* ja *vähemmistöjen puolustaja* kuvaavat parhaiten edellä mainittujen kategoriasidonnaisten toimintojen rakentamaa ammatti-identiteettiä. Joissakin tilanteissa syrjintään puuttuminen asetti myös opiskelijan itsensä vähemmistöön muuhun sosiaaliseen ympäristöön nähden. Mielestäni kertoo paljon, että itsekkin marginaaliryhmään kuuluva ulkomaalainen opiskelija asettuu tällä tavoin kyseenalaistamaan valtaväestön normina pitämiä asenteita ja toimintakulttuuria. Kaikista tekemistäni haastatteluista voidaankin vetää johtopäätös, että syrjinnän vastainen työ ei ole aina ammattirooliin sidottua, mutta tilanteiden tulkinta ja niiden mukaiset ongelmanratkaisukeinot ovat kuitenkin selkeästi ammatti-identiteetin mukaisia.

Terveysongelmat ja terveydenhoitopalveluiden saatavuus

Aineistosta löytyy useita ongelmakategorioita, jotka liittyvät tavalla tai toisella terveyteen. Mielenterveysongelmat, AIDS, HIV, malaria ja tuberkuloosi nimetään sairauksiksi, joista kärsiviä ihmisiä opiskelijat tapasivat työssään ja muussa sosiaalisessa kanssakäymisessään. Toinen, edellä lueteltujen kanssa usein rinnakkain esiintyvä ongelma on tiedon puute ja sairauksien todenperäisyyden kieltäminen. Kolmas terveysongelmien alaisuuteen lukeutuva kategoria on

puolestaan taloudelliseen toimeentuloon perustuva palveluiden saatavuus. Neljäs aineistossa esiintyvä terveydenhoitopalveluiden saatavuuteen liittyvä ongelmakategoria on taas valtakunnallisen hätäkeskuslaitoksen puuttuminen. Kaksi viimeiseksi mainittua ovat osaltaan rakenteellisen tason ongelmia, mutta ne näkyvät haastatteluaineistossa tasa-arvokysymysten näkökulmasta. Siksi koen tärkeäksi käsitellä niitä nimenomaan tässä kappaleessa. Yhteenvetona voidaan perustellusti todeta, että sosiaalisena ongelmana *terveysongelmat ja terveydenhoitopalveluiden saatavuus* -kategoriaksi nimeämäni aihealue on sisällöltään varsin moniulotteinen.

Koulutuksen ja tiedon puute ovat saumattomasti kytköksissä monien hengenvaarallisten sairauksien ja virusten leviämiseen kehitysmaissa. Sairastuneiden tilannetta vaikeuttavat lisäksi edelleen ne sosiaaliset stigmaat, jotka yhdistetään lähes poikkeuksetta jokaiseen vakavaan terveysongelmaan. Tulen käsittelemään *luonnolliset verkostot ja terveysongelmat* -alaluvun yhteydessä tarkemmin aiheetta koskevaa ongelmapuhetta. Tällöin kerron lähemmin sairastumisen vaikutuksista sosiaalisessa mielessä. Tasa-arvo -kysymyksenä mainitsemani terveysongelmat määrittävät aineistossa siten, että uhanalaisimmassa asemassa ovat erityisesti maaseuduilla ja köyhissä oloissa elävät naiset sekä lapset. Tämän ihmisryhmän asettaa vaaravyöhykkeeseen se, he ovat usein taloudellisesti ja sosiaalisesti riippuvaisia miehistä. Naiset ja lapset kuuluvat joukkoon, jonka elintaso on miehiin verrattuna alhaisempi ja he eivät suuremmalla todennäköisyydellä saa koulutettuaan itseään. Koulun käymättömyydestä seuraava lukutaidottomuus ja heikot valmiudet hankkia tietoa itsenäisesti tekevät tartuntariskin entistä suuremmaksi. Näin sairaudet pääsevät leviämään helpommin ja kuilu väestön heikko-osaisimpien ja paremmin toimeentulevien välillä syvenee entisestään. Opiskelijat puhuvat ”*tiedon ja tietouden viemisestä*”, ”*valistamisesta*” ja ”*yrittämisestä vaikuttaa leviämiseen*” kun kyse on sairauksien ennaltaehkäisemiseksi ja köyhien sekä kouluttamattomien henkilöiden parissa tehtävästä työstä. Seuraavassa otteessa opiskelija kohdistaa ”*tietouden viemisen*” yhteisötasolle, jotta diagnoosin leimaavuuteen olisi mahdollista vaikuttaa.

(H. 2) *Ensinnäkin ihmisille pitää viedä tietoutta Aidsista, koska se leimaa niin pahoin. Tarvitaan tämmöistä yhteisöllistä työtä.*

Tiedon vieminen ja valistaminen eritellään tarkoittavaksi yksilöihin ja yhteisöihin suunnattua neuvontatyötä. Tärkeää olisi saada ihmisille faktoihin perustuvaa tietoa ja lisätä avoimuutta monella tapaa tabuiksi miellettyjä terveysongelmia kohtaan. *Opettaja* ja *valistaja* ovat opiskelijoiden

puheessaan itselleen tuottamia ammatti-identiteettikategorioita, jotka ovat kytköksissä terveysongelmia koskevaan valistus- ja neuvontatyöhön.

Sen lisäksi, että monien vakavien sairauksien laatu jää tasa-arvon puutteessa helposti tunnistamatta, niin myös avun saaminen tarpeen vaatiessa on haastateltavien kertoman mukaan yleisesti ottaen pulmallista. Terveysongelmien kanssa kamppailevan henkilön tilanne saattaa kriisiytyä yht'äkkisesti, eikä avuntarve kysy vuorokauden aikaa. Eräs opiskelija kertoo omakohtaisesti todistamastaan tapauksesta, missä hän ei kyennyt hälyttämään apua kriisitilanteessa olevalle naiselle. Syy johtui siitä, ettei vieraskentällä ollut vakiintunutta hätäpalvelujärjestelmää kyseisen kaltaisten tilanteiden varalle. Toinen haastateltava taas kertoo seuraavaa:

(H. 3) Ne terveysongelmat, kun jollekin tuli jotain. Niin ensin, että no mistä rahat ja sitten vasta, että saadaanko apua vai yritetäänkö selvitä muuten.

(H. 3) Eihän sairaalassa saa mitään, jos ei oo rahaa.

Kommenteista selviää, etteivät ihmiset ole yhdenvertaisessa asemassa terveydenhoitopalveluiden saamisen suhteen. Tasa-arvoon sidotun sosiaalisen ongelman terveysongelmista tekee näin ollen se, että avun saannin toteutuminen riippuu henkilön varallisuudesta. Jos hän (tai muu lähiomainen) ei kykene kustantamaan hoitoa, se jää mitä todennäköisimmin saamatta. Puheotteissa esiintyvät ilmaisut ”mistä rahat”, ”saadaanko apua” sekä ”yritetäänkö selvitä muuten” tuottavat tulkintani mukaan haastateltavalle *päivystyssosiaalityöntekijän* ammatti-identiteettiä. Se vastaa mielestäni parhaiten opiskelijan tapaa kuvata tilannetta ja omaa toimintaansa vaikeuksien ratkaisemiseksi. Niissä korostuvat työn ja oman ammatillisen roolin mieltäminen kriisiluonteiseksi. Tulkintani perustuu myös ilmaisuihin ”olla jotakin, millä pystyy auttamaan” ja ”oppia reitit hoitaa asioita” (ks. taulukko 5).

4.4 Luonnolliset verkostot ja terveysongelmat

Tutkimusraporttini alussa kerroin kolmen ensimmäisen alaluvun olevan luonteeltaan pääasiallisesti kehystäviä ja taustoittavia. Jokainen alaluku on tuonut askeleen eteenpäin kohti tutkimukseni varsinaista ydintä ja tehnyt osaltaan ymmärrettävämmäksi seuraavaksi esittelemiäni tutkimustuloksia. Tässä kappaleessa perehdyn luonnollisia verkostoja, eli perhettä ja yhteisöjä sekä terveysongelmien sosiaalisia merkityksiä käsittelevään ongelmapuheeseen. Kirjallisessa

ilmaisutavassa siirryn yksityiskohtaisempaan raportointiin. Käytännössä se tarkoittaa, että liitän tekstiin aikaisempaa enemmän aineisto-otteita ja analysoin käsiteltävänä olevia aihealueita niiden pohjalta.

Asiakaskuntaa yhdistäviä sosiaalisia ongelmia

Palatakseni jo aikaisemmin toteamaani, osa tässäkin tutkielmassa käsiteltävistä sosiaalisista ongelmista on luonteeltaan yleismaailmallisia. Se tarkoittaa, että kyseisiä ongelmia esiintyy yli yhteiskunta- ja kulttuurirajojen. Ne yhdistävät myös sosiaalityön tehtäväkenttää maailmanlaajuisesti. Esimerkiksi perheen sisäiset vaikeudet ja päihteiden käyttö lukeutuvat yleismaailmallisiin sosiaalisiin ongelmiin. Osa ongelmista on sen sijaan ominaisia vain tietyille maille ja kulttuureille. Muun muassa tyttöjen ympärileikkaus ja alhainen naimisiinmenoikä kuuluvat jälkimmäisiin. Tutkimusaineistostani on paikannettavissa molempiin ryhmiin kuuluvia ongelmakategorioita. Kolme nimenomaan tutkielmani vieraskentille ominaista sosiaalista ongelmaa ovat maan sisäinen pakolaisuus ja orvoiksi jääneiden lasten huomattavan suuri lukumäärä sekä hengenvaarallisten sairauksien korkea levinneisyysaste. Muita yleisiä taustatekijöitä asiakkuudelle etenkin ala-ikäisten kohdalla ovat perheen sisäiset ongelmat ja kadulla asuminen. Nämä ilmiöt vaikuttavat siihen, että sosiaalityö vieraskentillä on jo lähtökohtaisesti varsin erilaista kotimaan sosiaalityöhön verrattuna.

Erään haastateltavani sanoin, sodan ja erilaisten konfliktien värittävä lähimenneisyys sekä niistä seurannut väestöjakauman vinoutuminen näkyvät selkeästi maissa toimivien sosiaalialan organisaatioiden ja järjestöjen työkentässä. Opiskelijat nimeävät kyseiset seikat yleisiksi asiakkuutta synnyttäväksi tekijöiksi myös omilla työpaikoillaan. Orvoksi jääminen vanhemman kuoleman johdosta tai vanhempien ja lasten välisen yhteyden katkeaminen esimerkiksi juuri maansisäisen pakolaisuuden seurauksena ovat yksilöistä itsestään johtumattomia elämän kulun muutoksia. Yksi opiskelijoista kuvaa tilannetta sanoin ”*unohtua*”, ”*jäädä*” ja ”*hukkua*”. Puheesta voidaan tulkita, että lapsen vanhemmat saattavat olla elossa, mutta mahdollisuudet perheen yhdistämiseen ovat silti olemattomat.

(H. 3) Siellä on niin paljon pakolaisuutta maan sisällä. Lapset on saattanut jonnekin unohtua, jäädä, hukkua. Niin sekavia tilanteita.

Opiskelijan kuvaamat ”*sekavat tilanteet*” vaikuttavat käänteentekevästi lapsuuden muotoutumiseen pakottaen yksilöt varhaiseen itsenäistymiseen ja vastuun kantaan. Opiskelija esittää asian faktan omaisesti, tilanteena joka on vain hyväksyttävä. On yksinkertainen tosiasia, ettei jokaisella lapsella ei ole omia vanhempia tai edes muita aikuisia huoltajanaan.

(H. 3) Kun puolet siitä väestöstä, eli 10 miljoonaa, on alle 18 vuotiaita, niin oikeestaan niiden lasten on pakko olla tosi itsenäisiä. Koska ei siellä yksinkertaisesti oo niin, että jokaiselle lapselle olisi jotkut vanhemmat.

Kuten mainitsin, syystä tai toisesta ydinperheestään erossa elävät lapset ja nuoret muodostavat valtaosan haastateltavieni työpaikkojen asiakaskunnasta. Eräässä kodittomien lasten keskuksessa työskennellyt opiskelija kertoo, että järjestön työntekijöiden ammatilliset roolit perustuivat luonnollisissa verkostoissa perinteisesti esiintyviin rooleihin. Hän kuvaa työntekijöiden, siis myös itsensä, olevan lapsille ”*vanhemman roolissa*” tarkoittaen, että he ohjaavat ja kasvattavat lapsia. Jokainen kolme roolia rakentaa puhujalle ammatti-identiteettiä (ks. taulukko 6).

(H.3) Työntekijät oli vanhemman roolissa, että ohjaamassa ja kasvattamassa siellä laitoksen sisällä.

Lasten arki pyrittiin opiskelijan kertoman mukaan luomaan rytmiltään mahdollisimman säännölliseksi ja ennakoitavaksi. Lasten ja nuorten arki vaikuttaa varsin samankaltaiselta kuin valtaosassa maailmaa aamupaloineen, peseytymisineen, kouluun lähtemisineen ja kotitöihin rinnastettavine askareineen. Opiskelija kertoo itse olleensa ”*valvomassa*”, ”*ohjaamassa*” ja ”*läksyjen teossa apuna*”. Nämä ilmaisut (ks. taulukko 6) kuvaavat suoraan hänen puheessaan itselleen tuottamia ammatti-identiteettejä, eli ”*valvojan*”, ”*ohjaajan*” ja ”*auttajan*” identiteettejä. Tässä yhteydessä opiskelijan puhetyyli ammatillisia rooleja koskien siirtyy yleistävästä minä - muotoiseksi, vaikka jo edellisessäkin otteessa hänen voidaan tulkita liittäneen itsensä muiden ”*vanhempien*”, ”*ohjaajien*” ja ”*kasvattajien*” joukkoon.

(H. 3) Oli hirmutarkka rytmi, aamupalat, pesut ja sitten lähti eka vuoro kolmesta kouluun. Ne pojat meni sinne, se ensimmäinen vuoro. Sitten tultiin lounaalle, opeteltiin semmoisia maatöitä, haravoitiin mangopuun lehtiä ja pidettiin puutarhaa siistinä. Itse olin siinä valvomassa ja ohjaamassa ja vaikka just läksyjenteossa apuna.

Niitä lapsia ja nuoria, jotka asuvat aineisto-otteesta kuvastuvan kaltaisissa laitoksissa ammatillisen henkilökunnan hoivissa, voidaan pitää monella tapaa hyväosaisina. He saavat säännöllisesti ruokaa, käyvät koulua ja heistä pidetään kaikin puolin hyvää huolta. Erään toisen opiskelijan kertoman mukaan perheiden ja lasten parissa tehtävä sosiaalityö on sen sijaan raskaampaa ja tilanteet ehtivät usein kriisiytyä ennen kuin niihin mahdollisesti puututaan. Opiskelijan mukaan hänen oli vieraskentällä vaikea hyväksyä, että avuntarvitsijoiden määrä ylitti moninkertaisesti tarjolla olevat resurssit. Työn raskautta lisäsi, että hänen kotimaan työkokemuksen myötä omaksumiaan auttamiskeinoja eli ”asioiden vireille laittamista”, ”tukiperheen-”, ”avohuollon sijoituksen-” ja ”avotyön hakemista” ei vieraskentällä ollutkaan mahdollista soveltaa. Opiskelija kokee, että hänelle on kertynyt vuosien varrella näkökulma lapsiin, jonka kautta hän tulkitsee myös vieraskentän lastensuojelullisia ongelmia. Kyse on selkeästi *lastensuojelun sosiaalityöntekijän* ammatti-identiteetin omaavasta henkilöstä. Vieraskentän kokemus lasten parissa työskentelemisestä tuotti hänelle ”järjetöntä” riittämättömyyden tunnetta, jollaista hän ei ilmeisesti ole kotimaassa työskennellessään kohdannut.

(H. 4) *Se ehkä oli mulle myös se, mikä teki sen raskauden. Et jotenki mä koen, et mulle on vuosien varrella tullut jo semmoinen näkökulma asioihin ja lapsiin. Suomessa sä pystyt tosi paljon auttamaan, sä pystyt laittamaan asioita vireille, sä pystyt hakemaan tukiperhettä, sä pystyt hakemaan avohuollon sijoitusta, sä pystyt hakemaan avotyötä, ihan mitä vaan. Ja sit ku yht’äkkiä sä oot keskellä semmoista Tansaniaalaista pientä kaupunkia, jossa se tarve on ihan valtava. Niin siinä on aika pulassa. Siinä tuli ihan järjetön riittämättömyyden tunne.*

Ristiriita resurssit ylittävän avuntarpeen ja toisaalta puhujan ammatillisten näkemysten välillä kulminoituu vauvojen kasvuoloja vaarantavien olosuhteiden kuvaamisessa. Opiskelija tekee selvän eron vieraskentän ja kotimaan lastensuojelullisten ongelmien vaikuttavuuden ja käytännön asiakastyön välillä sanoessaan, että vieraskentällä ongelmat olivat ”heille arkea”, kun taas Suomessa vauvat ”otettais huostaan saman tien”. Auttamistyön todellisuus on opiskelijan sanojen mukaan vieraskentällä lähinnä ”paikallista ja hetkellistä tukemista” (ks. taulukko 6). Tämä näkemys yhdistettynä toteamukseen ”siinä ei voi hirveesti auttaa” kuvaa selkeimmin hänen kokemustaan työn luonteesta vieraskentällä.

(H. 4) *Vauvoja, jotka me Suomessa otettais huostaan saman tien, et ne kasvuolot vaarantuu, niin se oli heille arkea. Se oli aika kova koulu. Siinä ei voi hirveesti auttaa. Et toki voi, mut se on niin semmoista paikallista, hetkellistä tukea. Eikä semmoista vuosien tukea ja seurantaa. Siin on niin hirveen iso ero.*

Haastateltavieni ongelmapuheen perusteella on selvää, että lastensuojelullisten sosiaalisten ongelmien sisältö ja painottuminen on erilaista vieraskentällä kuin kotimaassa. Suomessakin sosiaalityön asiakaskuntaan kuuluu lapsia, jotka elävät erossa vanhemmistaan esimerkiksi huostaanoton seurauksena. Samoin on lapsia, jotka asuvat ja elävät lastenkodeissa tai vastaavissa laitoksissa. Syyt siihen, miksi niin on, eroaa kuitenkin jossakin määrin vieraskentän syistä. Maan sisäinen pakolaisuus, orvoiksi jääneiden lasten huomattavan suuri määrä ja perheiden olosuhteiden pakosta tapahtuva hajoaminen sekä lasten ”hukkaan joutuminen” ovat haastateltavieni mukaan merkittävimpiä tekijöitä lastensuojelullisen asiakkuuden syntyyn. Niihin voidaan lisätä myös perheiden sisäiset ongelmat, siitä seuraava lasten kadulla asuminen sekä esimerkiksi vanhemman vakavan sairastuminen aiheuttamat seuraukset lapsen elämään. Siirryn seuraavaksi käsittelemään näitä aiheita.

Perheen sisäiset ongelmat

Sosiaalityöntekijät kaikkialla maailmassa työskentelevät lapsiperheiden parissa mitä erilaisimpien ongelmien ratkaisemiseksi. Niitä voivat olla esimerkiksi lapsiin kohdistuva kaltoinkohtelu, vanhempien tai lapsen päihdeongelma, tai vaikkapa perhettä kohtaava yllättävä kriisi. Sosiaalityöntekijän tehtävä on auttaa ja tukea perhettä sekä sen yksittäisiä jäseniä ratkaisun löytymiseksi. Se edellyttää pitkäjänteistä työtä, jossa arvioidaan jatkuvasti tuen tarvetta. Toisinaan ongelmat ovat niin vaikeita, että ainoa ratkaisu on ottaa lapsi huostaan ja sijoittaa hänet asumaan kodin ulkopuolelle. Joskus taas tilanteen selviämiseksi riittää, että perhettä tuetaan erilaisten avotyön auttamismuotojen avulla vaikean jakson yli.

Seuraavassa aineisto-otteessa haastateltavani nimeää perheen sisäisiksi ongelmiksi ”*alkoholismia*” ja ”*väkivallan*”, jotka ovat esimerkkejä yleisistä vieraskentälläkin esiintyvistä perheiden sisäisistä ongelmista. Niistä saattaa seurata, että lapsi syrjäytyy ja lähtee kotoaan pois. Huonot oltavat perheessä ovat syy siihen, että kadulla asuminen on lapsen näkökulmasta nykyhetken tilanteeseen verrattuna parempi vaihtoehto.

(H. 4) Monta kertaa, jos perheessä on jotain ongelmia, alkoholismia tai väkivaltaa, niin vanhemmat ei huolehdi siitä, että lapset menee kouluun ja lapset syrjäytyy ja lähtee pois kotoo. Joskus ihan omasta vapaasta halustansa lähtee kadulle asumaan, sen takia, että kotona on niin huonot oltavat.

Sama opiskelija jatkaa kertomalla yksittäisestä tapauksesta, johon hän sosiaalityöntekijän roolissaan puuttui. Nuoruuden kynnyksellä olevan pojan vanhemmat olivat kuolleet ja nykyinen huoltaja oli huumeriippuvainen. Opiskelija kertoi seuranneensa tilannetta läheisesti, sillä poika asui hänen naapurissaan. Ajan myötä lapsen ja opiskelijan välille muodostui läheinen suhde ja opiskelija oli avainasemassa ratkaisun löytymisessä ongelmalliseen tilanteeseen. Aineisto-otteessa opiskelija kertoo ”säännöllisistä tapaamisista” ja ”hakemuksen tekemisestä”, jotka lukeutuvat perinteisiin lastensuojelun sosiaalityön menetelmiin. Tämä on esimerkki siitä, että osa vieraskentän auttamiskeinoista on yhteneviä myös kotimaassa tehtävän sosiaalityön menetelmiin. On kuitenkin huomattava, että tässä yhteydessä ”hakemuksen tekeminen” ei viittaa aikaisemmin esillä olleisiin avotyön- ja tukiperheen hakemisen kaltaisiin toimenpiteisiin. Sen sijaan hakemus kohdistetaan suoraan paikkaan, johon lapsi pyritään sijoittamaan. Ero kuvaa hyvin, miten sama ilmaisu saa eri merkityksen ympäristöstä riippuen.

(H. 4) Mä itte tein, et oli vaan se meidän lähin naapurin lapsi, jolla ei ollut vanhempia ja hän oli 12-vuotias. Asui käytännössä katsoen semmoisen huumeita käyttävän miehen luona. Meillä oli aina säännölliset tapaamiset sen lapsen kanssa, joka viikko melkein. Et silloin kun oltiin tutustuttu. Välillä enemmänkin. Sille me tehtiin ihan hakemus, ja hän pääsi lastenkotiin. Se oli yks, mistä jäi sellanen tunne että... Että se oli siinä mielessä muutos parempaan. Päästä pois. On se semmoinen, mitä tietenkin miettii vielä usein, hyvin usein.

Opiskelijan puhetavassa on kiinnostavaa, että hän aloittaa kertomuksensa sanoin ”mä itte” ja siirtyy pian *me*-muotoiseen ilmaisutyyliin. Tulkitsen asian siten, että opiskelija koki olevansa ammatillisesti vahvimmillaan lasta auttaessaan. Hän tiesi, miten tulee toimia ja edetä, jotta suhde lapseen muodostuu luottamukselliseksi ja millä keinoin hänen kokonaistilannettaan kannattaa kartoittaa. Hän toimi itsenäisesti ja oman harkintansa pohjalta. Sana ”*me*” viittaa puolestaan ensin lapseen ja häneen itseensä ja vasta viimeiseksi (”*me tehtiin ihan hakemus*”) yhteistyöhön muiden kollegojen kanssa. Tyyli, miten hän tapauksessa menetteli ja miten hän sitä jälkeen päin kuvasi, on aineistosta konstruoimani *lastensuojelun sosiaalityöntekijän* ammatti-identiteetin mukaista.

Katujen lapset ja lapset kaduilla

Viitataan kautta tutkimusraporttini katulapsi-ilmioon. Se on toistuvasti haastatteluissa esiintynyt aihe, joka kuitenkin saa eri merkityksen kontekstista riippuen. *Luonnolliset verkostot ja terveysongelmat* –pääkategorian yhteydessä lasten kodittomuus näyttäytyy itse valittuna elämäntapana tai seurauksena perheen sisäisistä ongelmista. Yksi haastateltavani puki asian

sanoiksi toteamalla, että ”*katujen lapset ja lapset kaduilla on kaksi eri asiaa*”. Ilmaisui tuntuu minusta pysäyttävältä ja sai oivaltamaan, että kyse todella on kahdesta merkitykseltään aivan erilaisesta sosiaalisesta ongelmasta. Aikaisemmin analysoimani ongelmapuhe toi esiin, millaisia perheen sisäisiä ongelmia saattaa lapsen kadulla asumisen taustalla esiintyä. Toinen puoli kolikkoa on puolestaan se, että kadulla asuminen voi perustua ”*omaan valintaan*”, kuten seuraavan aineistotteen puhuja toteaa. Ongelma on hänen mielestään ”*kaikkein näkyvin*” vieraskentällä ja siihen puuttuminen on vaikeaa.

(H. 1) *Kaikkein näkyvin oli ehkä katulapset. Se on kyllä ehkä se näkyvin ongelma, asia siellä. Katulapset, aika heikot oltavat. Vaikka toisaalta, se on joillakin oma valinta kuitenkin, koska onhan se aika vapaata. Saa tehdä ihan mitä haluaa. Ne jotka yrittää niitä lapsia sieltä kaduilta saada pois, niin ne sanoo, että se ei kaikkien kohdalla ole millään mahdollista. Kun ne hetkeksi sieltä pois saa, niin ne on kohta siellä takaisin. Koska se on niin vapaata.*

Monet niistä järjestöistä, joihin opiskelijat vieraskentällä ollessaan tutustuivat, tarjoavat palveluitaan kadulla asuville alaikäisille. Työtä vaikeuttaa haastateltavien ongelmapuheen perusteella kuitenkin katulasten keskinäinen solidaarisuus. Vaikka apua ja palveluita olisi tarjolla, ei sitä aina tahdota ottaa vastaan. Lisäksi lasten tilannetta hankaloittaa entisestään muun ympäristön heihin liittämät ”*vaarallista ja huonoa seuraa*” –kaltaiset stereotypiat. Nämä mielikuvat ovat tärkeä osa ongelmaa, sillä ne vahvistavat edelleen katulasten syrjäytymistä ja toiseutta. Muuhun yhteisöön yhdistävät siteet heikkenevät ja katulapset ryhmittyvät keskenään muodostaen muista erillisen sosiaalisen kokoonpanon. Seuraavassa otteessa selitetään hyvin, miten tämän kaltainen ilmiö pääsee tapahtumaan. Opiskelija kertoo, miten ”*ne*”, eli muut paikalliset ihmiset ja hän itse näkevät lapset täysin eri tavoin. Taustalla lienee vaikuttavan osaltaan katulapsiin liitetyt stereotypiat ja heidän syrjäytynyt asemansa ja toisaalta taas erilainen käsitys lapsuudesta ja nuoruudesta. Suomessa ala- ja täysi-ikäisyyden välille vedetty raja on selkeä ja se näkyy kaikessa lainsäädännössä sekä yleisissä käsityksissä lapsuudesta ja nuoruudesta. Puhe on edelleen *lastensuojelun sosiaalityöntekijän* identiteetin mukaista. ”*Nähdä eri tavalla*” tarkoittaa, että puhuja itse mieltää kohteen lapsiksi ja nuoriksi, joista aikuisten ja yhteiskunnan tulee pitää huolta.

(H. 4) *Yleisin oli se, että ne lapset on vaarallisia ja huonoa seuraa. Se oli varmaan se yleisin. Jotenkin ne näki ne ihan eri tavalla. Ne ei nähny niitä 11, 12, 13 –vuotiaina nuorina ja lapsina.*

Aineistossa esiintyy ilmaisia (ks. taulukko 6), jotka kohdistuvat suoraan opiskelijoiden työssään soveltamiin auttamiskeinoihin. Niihin lukeutuvat aikaisemmin esiin tulleiden lisäksi ”*lasten asioiden järjesteleminen*”, ”*kotiasioiden selvittäminen*” ja ”*kotikäynnille pääseminen*”, kun kyse on pyrkimyksestä löytää yhdessä lapsen ja tämän vanhempien kanssa ratkaisu ongelmalliseen tilanteeseen. Tällöin tavoitteena on, että lapsi palaisi takaisin kotiinsa asumaan. Ilmaisu ”*yrittää saada pois kadulta*” viittaa puolestaan etsivään sosiaalityöhön ja kadoksissa olevan nuoren löytämiseen sekä hänen asenteisiinsa vaikuttamiseen. Pyrkimys on edellisten kanssa sama, eli saattaa nuori joko perheensä pariin tai jonkin järjestön suojiin. Ammatti-identiteetin näkökulmasta kolme ensimmäistä kategoriasidonnaista toimintoa tuottavat puhujilleen mielestäni *lastensuojelun sosiaalityöntekijän* identiteettiä. Viimeinen taas on enemmänkin *etsivän sosiaalityöntekijän* ammatti-identiteetin mukaista ongelmapuhetta.

Valistus- ja auttamistyötä HIV/AIDS –epidemian vaikutusalueilla

Maailmassa on miljoonia lapsia, jotka ovat menettäneet yhden tai molemmat vanhempansa Aidsille. On tavallista, että orvoiksi jäätyään lapsen sukulainen, esimerkiksi isoäiti, tati, eno tai serkku ottaa hänet hoiviinsa. Myös jokin muu yhteisön jäsen voi ottaa vastuun hänestä. Lapsen uusi huoltaja saattaa kuitenkin itsekin kantaa virusta ja hänen hoivissaan voi olla jo ennestään useampia orvoiksi jääneitä. Menetyksen kierre jatkuu lapsen uuden huoltajan kuollessa samoista syistä kuin hänen omat vanhempansa. Nämä esimerkit tapahtumien kiertokulusta perustuvat haastatteluista saamaani kokonaiskäsitykseen. Kaiken kaikkiaan ongelmapuhe osoittaa, että sosiaalisena ongelmana HIV/AIDS on erittäin vakava ja sen juuret ovat syvällä. Suuri enemmistö väestöstä ei tiedä, miten tartuntaa on mahdollista ennaltaehkäistä ja toisaalta lääketieteellisen avun saaminen on monelle köyhissä olosuhteissa elävälle mahdotonta. Tiedon puute, häpeä ja virheelliset uskomukset ovat keskeisiä esteitä epidemian pysäyttämisen tiellä. Aineistossani HIV/AIDS määritellään vakavaksi ongelmaksi, joka vaatii niin yksilöihin kuin laajempiin yhteisöihin suuntautuvaa valistus- ja auttamistyötä. Aineistossa kerrotaan myös, millaisia sosiaalisia ongelmia oma tai läheisen sairastuminen yksilölle voi aiheuttaa. Viruksella on voimakkaasti leimaava vaikutus yksilöön ja sairastumisen tultua yhteisön tietoon, on noidankehä usein valmis. Eräs opiskelija kertoo havainnoistaan seuraavaa:

(H. 1) *Sen jälkeen kun on leimaantunut HIV –positiiviseksi voi olla vaikea saada töitä tai elättää itsensä, hankkia lääkkeitä, elättää perhettä.*

Puhuja kategorisoi edellä ”työn saamisen-, itsensä ja perheensä elättämisen ja lääkkeiden hankkimisen” leimaantumista seuraaviksi ongelmiksi. Hän tarkoittaa mitä ilmeisemmin aikuista ihmistä, mutta myös sairastuneen lapsi on yhtä kaikkea vaarassa joutua yhteisöstään syrjäytetyksi. Opiskelija, joka tapasi työssään kyseisen kaltaisessa tilanteessa olevia alaikäisiä nimeää ”yhteisön pelon”, ”pelon aiheuttamisen muissa” ja ”suvun hylkäämisen” tyypillisiksi lasten ja nuorten kohtaamiksi ongelmiksi.

(H. 4) *Monella vanhemmat oli kuollu Aidsiin. Usein yhteisössä tulee pelko, että onko se lapsikin sairastunut. Tän tyyppisiä on taustalla paljon.*

(H. 4) *Kyllähän se tänki lapsen kohdalla oli, että perheenjäsenet oli kuollu ja suku oli hyljänny. Et oli kokenu rankkoja asioita ja varmasti aiheutti pelkoa muissa.*

Esimerkit opiskelijoiden havainnoista koskien lasten kokemuksia osoittavat, miten tärkeää yhteisöihin kohdistuva valistus- ja koulutustyö on. Käsittelin aihetta edellisessä kappaleessa kategoriasidonnaisten toimintojen ”tiedon viemisen”, ”valistamisen” ja ”yrittää vaikuttaa leviämiseen” näkökulmasta. Yhtä tärkeää on pyrkiä vaikuttamaan lapsen ja sairastuneiden vanhempien väliseen suhteeseen siten, että lapsen identiteettiä ja tietoutta omista juurista tuetaan eri menetelmien avulla. Näin pyrkimyksenä on vaikuttaa nimenomaan niihin sosiaalisiin seuraamuksiin, joita HIV/AIDS:sta kärsivä ja hänen lähiomaisensa tavallisesti joutuvat kohtaamaan. Eräs opiskelija kertoo työskennelleensä järjestössä, jonka toiminnan keskeisenä kulmakivenä oli pyrkimys ennaltaehkäistä HIV -infektion leviämistä tiedon välittämisen kautta. Toinen työn päätavoitteista oli vahvistaa lasten identiteettiä ja tietoutta omista juurista silloin, kun vanhemmat ovat tartunnan jo saneet. Opiskelija kertoo, miten työntekijät, eli hän itse mukaan lukien ”keräävät vanhempien kanssa” valokuvia ja muita materiaalisessa muodossa olevia muistoja perheestä. Lisäksi he ”auttoivat vanhempia tekemään” virallisen testamentin. Opiskelija kategorisoi itsensä tässä yhteydessä *auttajaksi*. Opiskelijan kertomus on hyvä esimerkki siitä, miten monipuolista auttamistyötä sosiaalityöntekijän toimialaan tutkielmani vieraskentillä kuuluu, kun asiakkaina on vakavasti sairastuneita henkilöitä sosiaalisine verkostoineen.

(H. 2) *Tällä järjestöllä, missä mä työskentelin, oli sellainen HIV –perheprojekti. Pääasiallinen toiminta oli, että nuorille vietiin tietoa HIV:stä ja yritettiin vaikuttaa siihen, ettei se leviäisi enempää. Toinen mitä tehtiin oli tämmöinen Memorybook -project, joka aloitetaan kun vanhemmilla todetaan HIV. Ruvetaan pieneen kirjaan keräämään vanhempien kanssa valokuvia ja muistoja siitä perheestä ja vanhemmat saattoi*

nauhoittaa kasettinauhalle puhettansa ja mitä nyt sitten ikinä keksivätkään. Ja sitten autettiin vanhempia tekemään virallinen testamentti ja kun vanhemmat on menehtyneet, niin lapset saa tän kirjan, jotta he muistais vanhempansa.

Muita aineistossa esiintyviä kategoriasidonnaisia toimintoja ovat ”*vaikuttaa yhteisöön*” ja ”*tehdä yhteisötyötä*”, kun opiskelija viittaa tarpeeseen vaikuttaa sairastuneen henkilön yhteisön jäseniin ja heidän ennakkoluuloihinsa. ”*Myöntää mikrolainoja*” ja ”*kertoa oikeuksista*” esiintyvät taas yhteydessä, jossa opiskelija kertoo tavoista auttaa sairastunutta hänen menetettyään työnsä diagnoosin tultua ilmi. Opiskelijoiden puheen perusteella konstruoin aineistosta ammatti-identiteetikategorioina *yhteisöyöntekijän identiteetin* kahteen ensimmäiseen kategoriasidonnaiseen toimintoon liittyen ja *auttajan identiteetin* taas kahta viimeistä koskien.

4.5 Hyvinvointiongelmat

Tutkimusraporttini viimeinen varsinainen pääkategorioihin perustuva kappale käsittelee hyvinvointiongelmiä koskevaa ongelmapuhetta. Aiheet, joita tulen nostamaan esiin ovat kehitysmaassa tehtävän sosiaalityön kannalta ehkäpä kaikkein merkityksellisimpiä. Ainakin ne kuvastuvat haastateltavieni kertomuksissa käytännön työhön ja asiakaskunnan elämään eniten vaikuttavina seikkoina. Käytän hyvinvointiongelmat –sanaa yleisnimikkeenä, joka sisältää useampia erillisiä ongelmakategorioita (kts. taulukko 1). Niistä keskeisin on *totaalinen köyhyys*, jolla tarkoitan lyhyesti sanottuna puutetta jokapäiväisen elämän perusedellytyksistä. Se merkitsee samaa kuin *absoluuttinen köyhyys*, joka lienee tunnetumpi käsite. Käytän tutkielmassani kuitenkin samaa termiä kuin haastattelemani opiskelijat ongelmapuheessaan. Elintason alhaisuus, jonka äärimmäinen ulottuvuus totaalinen köyhyys on, vaikuttaa monen muun sosiaalisen ongelman syntyyn ja leviämiseen. Auttamistyössä taas yhdistyy elementtejä niin sosiaalityöstä kuin kehitysyhteistyöstäkin. Raja näiden kahden välillä on häilyvä, osoittaen miten erilaisia piirteitä sosiaalityö saa ympäristöstä riippuen. Tarkoitukseni on pohtia, miten vieraskentän hyvinvointiongelmat vaikuttavat auttamiskeinojen valintaan ja miten haastateltavieni tapa kategorisoida ongelmia rakentaa heidän ammatti-identiteettiään.

Mitä totaalinen köyhyys tarkoittaa?

Köyhyys on aineistossani ylivoimaisesti useimmiten toistuva sosiaalisen ongelman kategoria. Se on punainen lanka, joka kulkee läpi kaiken haastateltavieni tuottaman ongelmapuheen. Näkökulma

aiheeseen vaihtelee yksilötasosta yhteiskuntatasoon, tasa-arvo –ongelmista luonnollisissa verkostoissa esiintyviin ongelmiin ja niin edelleen. Köyhyys näyttäytyy paikoin taloudellisena vähäosaisuutena, joka vaikuttaa niin sosiaalityön asiakaskunnan kuin sosiaalialan ammattilaistenkin elämään. Niukkuudesta ja taloudellisesta epävarmuudesta kärsivät lisäksi useimmat niistä järjestöistä, joihin haastateltavani vieraskentällä ollessaan tutustuivat. Köyhyyttä on siis myös kehitysmaassa eriasteista ja sen äärimmäisin ulottuvuus on totaalinen köyhyys. Totaalinen köyhyys merkitsee jokapäiväistä kamppailua selviämisestä ja konkretisoituu esimerkiksi vakavien sairauksien leviämisenä ja kyvyttömyytenä hankkia tarvittavaa lääkitystä, ravinnon ja riittävän tasoisen asumuksen puutteena, ennen aikaisina kuolemina ja niin edelleen. Haastateltavieni kertomat esimerkit totaalisen köyhyyden saamista muodoista liittyvät muun muassa vanhempien kyvyttömyyteen elättää lapsiaan, ”hökkeleissä” asumiseen, perheiden tahdonvastaiseen hajoamiseen ja kerjäämisen avulla toimeen tulemiseen.

On tärkeää ymmärtää, että köyhyys saa erilaisen merkityksen ja sisällön ympäristöstä riippuen. Siinä missä köyhyys Suomessa on luonteeltaan suhteellista ja keskimääräiseen tulotasoon liittyvää, se on kehitysmaissa usein absoluuttista. Suomessa esimerkiksi juuri opiskelijat lukeutuvat melko yleisesti maamme ”köyhiin”: monien tulot jäävät alle puoleen yhteiskuntamme mediaanituloista ja näin virallinen köyhyysraja tulee alitetuksi. Kehitysmaissa köyhyys on kuitenkin aivan muuta. Absoluuttisen köyhyyden rajana pidetään yleisesti yhden dollarin päivittäistä tulotasoa. Aineelliset ehtodot ovat tällöin tasolla, joka uhkaa ihmisen hengissä säilymistä. Erään haastateltavani kertomuksessa tulee hyvin esille se, miten totaalinen köyhyys näkyi vieraskentällä todellisena selviytymiskamppailuna, elämän ja kuoleman välisenä kaksintaistona.

(H. 3) Se elämän raadollisuus ja epäreiluus tuli kyllä siellä ilmi. Totaalinen köyhyys ja Aids, tuberkuloosi, malaria ja muut sellaiset. Ja kuolemat oli myös semmoista jokapäiväistä kauraa. Aina kuuli, että jonkun sukulainen tai ystävä oli kuollu. Ei siellä voi luovuttaa ja jäädä johonkin mökkiinsä istumaan. Koska sitten varmaan kuolee nälkään. Ei kukaan tule sua sinne ruokkimaan. No, ehkä se joku ystävä tai sukulainen tulee, mutta ei voi heittäytyä niin, että joku pitää musta huolen. Pakko vaan yrittää ja kaikkia muitakin siinä samalla jeesata.

Totaalinen köyhyys on siis esimerkiksi sairauksien leviämistä, suoranaista nälkää, surkeita asuinoloja sekä pakkoa sinnitellä ja yrittää kaikin tavoin selvitä hengissä päivästä toiseen. Yhteisöt ja epäviralliset sosiaaliset verkostot saavat merkityksen selviämisen kulmakivenä, joita ilman toivo pärjäämisestä hiipuu täydellisen olemattomaksi.

Totaalisen köyhyyden vaikutukset elämänculun odotuksiin ja auttamistyöhön

Vaikka kehitysmaahan työharjoitteluun lähteneet opiskelijat osasivat odottaa kohtaavansa huomattavaa kurjuutta ja puutetta jokapäiväisen elämisen edellytyksistä, sen laajaa vaikutusta asiakaskunnan elämään tuskin voi kunnolla käsittää ennen kuin itse elää ja työskentelee samoissa olosuhteissa. Myös ilmiön emotionaaliseen raskauteen oli opiskelijoiden kertoman mukaan vaikea ennalta varautua ja monen kirjavat turhautumisen, riittämättömyyden sekä surun tunteet tulivat heille matkan varrella tutuiksi. Kun puhutaan totaalisesta köyhyydestä on selvää, että se vaikuttaa ihmisten elämään jo lapsuudesta saakka. Erään opiskelijan kertoman mukaan hänen työssään kohtaamat lapset ”*olivat hyvin köyhistä olosuhteista ja tulevaisuuden näkymät sen takia tosi heikot*”. Olosuhteet, joihin yksilö siis syntyy, sanelevat pitkälle hänen elämänculkunsa. Kyky vaikuttaa omaan tulevaisuuteen ja ohjata sitä henkilökohtaisten arvojen, toiveiden ja tavoitteiden perusteella on vähäinen. Esimerkiksi erittäin alhaisen elintason vaikutuksesta mahdollisuudet käydä koulua ja saada sitä kautta ammatti ovat usein poissuljettuja. Hyväntekeväisyysjärjestön tai jonkin kolmannen sektorin toimijan apu ja resurssit merkitsevät usein ainoaa realistista keinoa nousta kurjuudesta hieman parempaan elämisen tasoon. Myös monet kehitysyhteistyöprojektit ovat suunnattuja väestön köyhimmälle osalle, mutta niidenkään voimavarat eivät riitä kattamaan avuntarvetta kokonaisuudessaan. Tilanne tuli tutuksi myös haastattelemilleni opiskelijoille niin heidän työssään kuin vapaa-ajan kokemuksissaankin. Yksi heistä kertoo, miten vain pientä osaa avun tarvitsijoista on mahdollista auttaa ja miten köyhyyden aiheuttamat ongelmat tulevat toistuvasti vastaan. Ilmaisuu ”*auttaa*” esiintyy toisen opiskelijan puheessa puolestaan samassa yhteydessä kuin ”*tehdä valikointia ja raakkausta*”. Auttamistyö kuvataan ”*ruoan ja antamiseksi*” sekä ”*keskustelemiseksi*”. Molempien kertojien puheesta on tulkittavissa, että kyseiset auttamiskeinot eivät ole riittäviä ja kestäviä itse ongelmaan nähden, mutta silti kuitenkin tyhjää parempia.

(H.3) *Aina tulee ne köyhyyden aiheuttamat ongelmat ja umpikujat vastaan. Se on niin pieni porukka, joita voidaan auttaa. Kuitenkin, onhan sekin nyt jotakin. Kuin ettei tehtäisi mitään.*

(H. 4) *Täytyy tehdä semmoista valikointia ja raakkausta, jos sitten ihan oikeesti haluaa vähän enemmän auttaa. Et sä voit viedä ruokaa ja antaa vähän rahaa tai jotakin ja keskustella, mut tiedät sit kummiskin, et se ei...*

Konkreettinen esimerkki ”pienen porukan auttamisesta” ja ”ruoan antamisesta” kohdistuu aineistossa muun muassa kaduilla eläviin lapsiin. Eräs opiskelija sanoo auttaneensa katulapsia edellä mainituilla tavoilla, mikä oli omiaan herättämään kiivasta keskustelua paikallisten kollegojen ja ystävien kanssa. Opiskelijan kertomus havainnollistaa sen, että osa auttamiskeinoista jakaa mielipiteet jyrkästi. Etenkin ruoan ja rahan antaminen ovat erityisen kiistanalaisia ja toiminnalle löytyy niin vastustajansa kuin puolustajansakin.

(H. 4) Kyllä siitä saa palautetta, jos ostaa heille ruokaa. Mulle monesti sanottiin, et teet väärin. Mut kyllä mä pidin pääni siinä. Eri juttu on sen rahan kanssa, sitä mä en antanutkaan...Se on vähän, se on niin vaikee. Siihen voi helposti tottua, ymmärtää sen toisen puolen, että jos tuntuu, että pärjääkin sitte kadulla. Et ei meekään kouluun. Mut täytyyhän heidänkin syödä. Et välillä ne katsantokannat on niin...ne oli niin erilaiset.

Puhujan käyttämä ilmaisu ”ymmärtää sen toisen puolen” esiintyy myöhemmin aineistossa kohdassa, jossa opiskelija pohtii kadulla omasta tahdostaan asuvien lasten motivoimista hakeutumaan takaisin kotiin tai jonkin järjestön suojiin. Tässä tapauksessa kyse on kuitenkin välittömästä avusta totaalisen köyhyyden keskellä. Puhujan toteamus ”täytyyhän heidänkin syödä” viittaa nimenomaan avustustyön kaltaiseen toimintaan.

Toinen opiskelija kertoo, miten liiman haistelun avulla päihtyminen on yksi tapa, millä lasten näki hakevan helpotusta oloonsa. Aineisto-otteen taustalla voi tulkita olevan käsitys, että päihtymishakuisuus johtuu ravinnon niukkuudesta, asumuksen puuttumisesta ja muista totaaliseen köyhyyteen viittaavista seikoista. Voidaan olettaa, että ongelma olisi ratkaistavissa elinoloja kohentamalla.

(H. 2) Hyvin likaisissa ja räsyisissä vaatteissa lapsia näki vielä myöhään illallakin. Usein heistä näkee, ettei siellä ihan selvin päin olla. Että liimaahan siellä...tarvii jollain turruttaa se kurja olo.

Haastatteluaineistossa lasten, naisten ja maaseudulla asuvien ihmisten sanotaan olevan suurimmassa riskiryhmässä totaalisen köyhyyden suhteen. Samoin yksinhuoltajaäidit nimetään erityisen huonosti toimeen tulevien joukkoon. Käytännön esimerkit kohdistuvat kuitenkin muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta pelkästään lapsiin ja nuoriin, todennäköisesti opiskelijoiden työpaikoista johtuen.

Avustustyötä ja jaksamisen rajallisuus

Köyhyys johtaa usein sosiaaliseen syrjäytymiseen, mistä yllä olevat aineisto-otteetkin osaltaan todistavat. Suurimmassa puutteessa elävät sijoittuvat kaikkein alimpaan yhteiskuntaluokkaan ja monet heistä elävät kokonaan järjestäytyneen yhteiskunnan ulkopuolella. Työhön, ympäristöön ja epäviralliseen auttamiseen liittyvien seikkojen lisäksi haastateltavani kertovat, miten henkisesti vaikeaa heidän oli ajoittain pärjätä ahdistavissa olosuhteissa. Yksi opiskelijoista sanoo torjuneensa mielensisäisten ”defenssiensä” avulla osan niistä asioista, joita hän vieraskentällä näki ja koki. Se oli välttämätön keino toimintakykyisenä pysymiseksi ja selviytymiseksi paikallisissa olosuhteissa.

(H.1) Se oli aika ahdistava kokemus, mutta sen varmasti jotenkin omilla defensesseillänsä torjui siinä tilanteessa, että jaksoi siellä olla. Sitä ei siinä kohtaan prosessoinu kovin syvällisesti, sitä vain meni eteenpäin. Koska eli niin erilaisissa olosuhteissa, niin se oli se selviytymiskeino siinä tilanteessa.

”Defenssien käyttö” on muutenkin yhteydessä opiskelijoiden kuvauksiin kokemuksistaan liittyen hyvinvointiongelmia koskevaan aihepiiriin. Aineistoa tarkastellessani havaitsin, että opiskelijat puhuvat joko passiivimuodossa tai kolmannessa persoonassa viitattaen itseensä, soveltamiinsa auttamiskeinoihin sekä olosuhteiden yleiseen luonteeseen. Esimerkiksi ilmaukset ”täytyy tehdä”, ”voidaan auttaa” ja ”sä voit viedä” kuvaavat haastateltavien pääasiallista puhetyyliä kautta aihealueen. Ero on selkeä, kun kielenkäyttöä vertaa vaikkapa tutkimuksen tekoa tai järjestön toiminnan kehittämistä koskevien seikkojen käsittelytapoihin. Näissä yhteyksissä opiskelijat tuottivat suoraan omaan itseensä kohdistuvaa ammatti-identiteettipuhetta. Mahdollinen selitys eroavaisuudelle on se, että opiskelijat ovat (nyt käsiteltävänä oleviin asioihin liittyen) tekemisissä ilmiökentän kanssa, joka on heille vielä suhteellisen tuntematon. Siksi nimeämisen haasteet näkyvät selvästi myös käytetyssä puhetavassa. Toinen selitys puolestaan on, että kertojat pyrkivät ottamaan henkistä etäisyyttä hankaliin muistoihin. Tulkintaa tukee opiskelijan kuvaus mielensisäisten torjuntakeinojen käytöstä vieraskentän ahdistavissa olosuhteissa.

4.6 Vieraskenttä kategorisoituna ilmiönä

Päätän varsinaisen tutkimuskysymyksiin perustuvan aineiston erittelemisen ja analysoimisen yhteenveto-osioon, jossa kiinnitän huomioni liitteenä olevien taulukoiden 3-7 kategoriasidonnaisia toimintoja käsitteleviin otteisiin. Samalla kun ne valottavat yksittäisten opiskelijoiden työhön liittyvien kokemusten ja ammatti-identiteettien luonnetta, ne myös piirtävät laajemmassa

mittakaavassa kuvaa itse vieraskentästä sekä siellä tehtävästä sosiaalityöstä. Mitä esimerkiksi kertoo, että opiskelija tutkimuksen tekoaan muistelllessaan käyttää ilmaisua ”penkoa” tai asiakastyötä koskien puhuu ”*arjen elämän taitojen opettamisesta*”? Tai mitä vieraskentällä tehtävän sosiaalityön kannalta ilmaisu ”*opettaa hoitamaan maatilkkua*” merkitsee? Entä voidaanko ”*paikallista ja hetkellistä tukemista*” –kommentin nähdä olevan yhteydessä laajemman tason kehitysyhteistyö- ja kehitysapukysymyksiin? Tässä kappaleessa poimin taulukoista mielestäni oleellimmat ja kiinnostavimmat piirteet sekä pohdin niiden merkitystä vieraskentän kannalta.

Ensimmäiseksi taulukoissa huomioni kiinnittää muutama sosiaalityön tekemiseen liittyvä kategoriasidonnaista toimintaa kuvaava ilmaisu. Niistä yksi on ”*ottaa luovat voimavarat käyttöön*”. Länsimaiselle ajattelutavalle on tyypillistä, että sosiaalityö mielletään ammatilliseksi toiminnaksi, joka sulkee muut kentän toimijat ulkopuolelleen. Sosiaalityö määritellään useissa eri lähteissä *ihmisiä ja yhteisöjä auttamaan tähtääväksi ammatilliseksi toiminnaksi*. Lisäksi kyseisellä termillä viitataan *sosiaalisiin ongelmiin kohdistuvaan yhteiskuntatieteelliseen tutkimukseen sekä yliopistotasoiseen koulutukseen*. Määritelmä rajaa ulkopuolelleen monet sellaiset kolmannen sektorin ja vapaaehtoistyöperustaiset toimijat, jotka etenkin kehitysmaissa vastaavat valtaosasta käytännön sosiaalityön toteuttamisesta. Esimerkiksi tämän tutkielman vieraskentillä Tansaniassa ja Mosambikissa sosiaalityön yliopistotasoinen koulutus on vielä alkutekijöissään ja virallinen yhteiskunta vasta hakee omaa rooliaan sosiaalityön toteuttamisessa ja valvomisessa. Näin ollen ammatillisen pätevyyden saaneita sosiaalityöntekijöitä on melko vähän, mutta sosiaalityöksi katsottavalla kentällä toimii kuitenkin runsaasti muita osaavia henkilöitä. Sosiaalityön koko kirjo on siis todellisuudessa paljon laajempaa ja monipuolisempaa, kuin tiukasti määritelty ”ammatillisuus” antaa ymmärtää. Haastatteluaineistossa esiintyvä ”*ottaa luovat voimavarat käyttöön*” –ilmaisu (ks. taulukko 3) on yksi osuvimmista lausahduksista, joka kertoo mitä todellinen ammatillisuus ja asiantuntijuus on. Se puhuu ammatillisuuden käsitteen avartamisen puolesta ja siitä, että parasta osaamista on teoreettisen koulutuksen mukanaan tuomien tieto-taitojen yhdistyminen luoviin ongelmanratkaisutaitoihin. Nämä ”luovat voimavarat” mahdollistavat sen, että ongelman ratkaisemisessa lähdetään liikkeelle asiakkaiden tarpeista ja niistä edellytyksistä, joita viestin perille saaminen kussakin tilanteessa vaatii. Vastakohtana olisi pitäytyä itsepintaisesti jonkin teoreettisen viitekehyksen ja metodin soveltamisessa, ohittaen samalla paikallinen kulttuuri sekä ihmisten tosiasialliset tarpeet ja kyvyt. Esimerkiksi draaman ja teatterin kautta toteutettu valistustyö voi olla mitä parhainta ja tehokkainta sosiaalityötä alueilla, joissa pääosa asukkaista on luku- ja kirjoitustaidottomia ja tietous esimerkiksi yksilöiden perusoikeuksista on vähäistä.

Toinen käytännön sosiaalityöhön liittyvä kategoriasidonnaisen toiminnan ilmaisu ”*ottaa paikalliset mukaan*” (kts. taulukko 3) kertoo puolestaan siitä, että vieraskentällä sosiaalityöntekijän työparina ja yhteistyökumppaneina on usein paikallisia ihmisiä, jotka eivät omaa virallista pätevyyttä. Sen sijaan he saattavat olla esimerkiksi yhteisöjen vanhimpia, tai muita omasta tahdostaan ja vapaaehtoistyön pohjalta auttaa tahtovia ihmisiä. Heidän roolinsa on merkittävä, kun mietitään esimerkiksi hiljaisen tiedon arvoa. Samoin he saattavat toimia eräänlaisena ”linkkinä” sosiaalityöntekijän ja yhteisön välillä.

Edelleen sosiaalityöhön liittyen taulukoissa esiintyvät ilmaisut ”*arjen elämän taitojen opettaminen*”, ”*opettaa hoitamaan maatilkkua*”, opettaa ”*lukemaan*”, ”*kirjoittamaan*”, ”*piirtämään*” sekä ”*englantia*”. Nämä toiminnot vahvistavat käsitystä siitä, että sosiaalityötä ei ole mahdollista rajata tiukkoihin raameihin, vaan se saa eri muotoja erilaisissa olosuhteissa. Vaurissa teollisuusmaissa, Suomi mukaan lukien, olisi ennen kuulumatonta että sosiaalityön vastuualueeseen lukeutuisi näin käytännönläheisten perustaitojen opettaminen asiakkaille. Tämän tutkielman vieraskentillä esimerkiksi jokaiselle lapselle taattu peruskoulutus on kuitenkin vasta kaukainen tulevaisuuden haave. Sen sijaan monet lapset kantavat jo varhaisesta iästä saakka vastuuta perheen taloudellisesta toimeentulosta. Koulunkäynti on eräänlainen luksustuote, johon vain suhteellisen pienellä osalla väestöstä on varaa. Monissa perheissä joudutaan tekemään tytärten ja poikalasten kesken valinta siitä, kenelle koulun käynti voidaan kustantaa. Toinen vaihtoehto on päästä jonkin järjestön suojiin ja saada siten mahdollisuus opiskella. Tästä näkökulmasta on ymmärrettävää, että luku- ja kirjoitustaidon, englannin kielen taidon tai vaikkapa vastaavasti erilaisten arjen elämän taitojen opettaminen on niin oleellinen osa sosiaalityöksi katsottavaa auttamistyötä. Esimerkiksi kyky viljellä maata on tutkielmani vieraskentillä yksi tärkeimmistä tulevaisuutta turvaavista taidoista. Suomessa samassa asemassa voidaan pitää vaikkapa peruskoulun jälkeen saavutettua ammatillista tai akateemista koulutusta. Ilman niitä tulevaisuuden eväät olisivat heikot. Kuitenkaan nämäkään seikat eivät maassamme lukeudu sosiaalityön vastuualueelle.

Sosiaalityö on myös paljon muuta kuin käytännön auttamistyötä. Se voi olla kehittämistä, organisoimista tai vaikkapa johtamista. Tai, se voi olla tutkimustyötä. Juuri siihen liittyen eräs opiskelija puhuu aineistossani ”*penkomisesta*”, ”*kuulostelemisesta*” ja ”*varovaisena olemisesta*”. Aineistoa analysoidessani pohdin edellä mainittuja otteita yksittäisen opiskelijan ja hänen haastateltavinaan olleiden henkilöiden välisen vuorovaikutussuhteen kautta, mutta otteissa on havaittavissa myös laajemman tason yhteiskunnallisia merkityksiä. Kotimaassa en kuullut kenenkään tutkimusta tekevän käyttävän ainakaan ensimmäistä, ”*penkoa*” -ilmaisua. Samoin kaksi

jälkimmäistäkin rakentavat mielikuvaa siitä, että tutkimustyö nähdään vieraskentillä eri valossa kuin mihin olemme itse omassa yhteiskunnassamme ja kulttuurissamme tottuneet. Miellämme tutkimustyön yhdeksi peruspilariksi, jonka varaan rakennetaan mitä moninaisempia asioita. Suomessa sosiaalityön tutkimus merkitsee esimerkiksi tiedon keruuta ihmisten arkielämän, toiminnan ja jokapäiväisen selviytymisen edellytyksiin liittyvistä asioista sekä köyhyyden, syrjäytymisen ja psykososiaalisten ilmiöiden kaltaisten seikkojen kartoittamista. Analyysin kohteina voivat olla esimerkiksi erilaiset yhteisöt ja perheet, arjen kysymykset tai vaikkapa sosiaalialan historia ja koulutus sekä sosiaalipalvelujen ja -työn arviointi. Kaiken kaikkiaan sosiaalityön tutkimuksella on tärkeä asema osana yhteiskunnallista kehittämistyötä.

Yllä mainitsemani kategoriasidonnaiset toiminnot kertovat siitä, että tutkimustyö on vieraskentällä varsin erilaista kuin kotimaassa. Sillä ei myöskään ole samanlaisia perinteitä ja asemaa yhteiskunnassa kuin mihin olemme Suomessa tottuneet. Ensinnäkin ulkomaalainen tutkija kohtaa kehitysmaassa toteutettavassa tutkimustyössä samoja kulttuurien välisiä yhteentörmäyksiä kuin missä tahansa muussakin kehitys yhteistyössä. Lisäksi tiedon keruu ja aineiston analysoiminen edellyttää tutkijalta vankkaa tietotaitoa ja kokemusta, jotta tutkimustulosten voidaan arvioida olevan tieteellisesti tarkkoja ja pitäviä. Kolmas haaste on, että tieteelliset perinteet ovat kehitysmaissa huomattavasti niukempia ja maiden hallitusten asenne tutkimustyötä kohtaan voi olla jossain määrin väheksyvää. Tutkimusta saatetaan karkeimmillaan pitää ajan- ja rahan haaskauksena. Lopuksi tutkimustulosten hyötyjen heijastuminen elinoloihin on huomattavasti hitaampaa verrattuna muunlaisiin kehitysavun muotoihin. Näin ollen esimerkiksi humanitääriin auttamistyö nähdään usein nopeampana ja tehokkaampana kehitysavun muotona pitkäjänteisen tutkimustyön sijaan.

Lopuksi nostan esiin vielä taulukoihin 3 ja 4 sijoittamani perustason auttamistyötä koskevat ilmaisut. Eräs haastateltavani kertoi ”*rahan antamisesta*” ja ”*ruoan antamisesta*” ja toinen taas kuvasi työn olevan lähinnä ”*paikallista ja hetkellistä tukemista*”. Olen aineistoni analyysissä käsitellyt näitä ilmaisuja avustustyön näkökulmasta sekä pohtinut, miten esimerkiksi rahan ja ruoan antaminen merkitsee välittömän avun saamista. Ravinnon saannin varmistaminen ja esimerkiksi väliaikaisten asumusten rakentaminen on ydinosa kaikkea humanitääristä kriisiapua. Toinen kysymys on, miten ”*paikallisesta ja hetkellisestä tukemisesta*” voidaan siirtyä mahdollisimman tehokkaaseen ja pysyviin ratkaisuihin luovaan kehitys yhteistyön muotoihin ja kehitysavun kohdentamiseen. Kysymys saattaa vaikuttaa itsestään selvältä, mutta keskustelu kehitysavun tuloksellisuudesta on toistuva aihe julkisessa mediassa. Pelkkä kehitys apumäärärahojen kasvattaminen YK:n asettamaan 0,7 prosentin rajaan bruttokansantulosta ei monen mielestä ratkaise

ongelmaa. Sen sijaan esimerkiksi International Trade Centerin apulaisjohtaja Stephen Browne (2007) on esittänyt, että uusilla lähestymistavoilla saavutettaisiin parempia tuloksia ja kehitysyhteistyötä voitaisiin tehostaa jo neljällä muutoksella. Niihin lukeutuvat köyhimpien valtioiden velkojen anteeksi antaminen sen sijaan, että niille myönnettäisiin lisää lainaa. Toiseksi kehitysavun lahjoittajat voisivat edistää maailmankauppaa ja lakata asettamasta tuontirajoituksia köyhimmille maille. Kolmanneksi kehitysmaat tarvitsevat maailmanlaajuisia julkishyödykkeitä pikemminkin kuin lahjoituksia. Varoja tulisi ohjata enemmän rokotteiden ja lääkkeiden kaltaisiin asioihin. Neljänneksi kehitysyhteistyössä on huomioitava ilmastonmuutoksen ja sen aiheuttamien, etenkin köyhille maille tuhoisten seurausten torjuminen. Mikäli nämä muutokset toteutuisivat, näkyisivät ne varmasti myös tulevien vieraskentillä työharjoitteluaan suorittavien opiskelijoiden harjoittelupaikoissa sekä yleisesti ympäristössä ja asiakastyössä. On myös todennäköistä, että sosiaalisten ongelmien luonne tulisi muuttumaan ja moni sosiaalityön alaan nyt liittyvä tehtäväalue siirtyisi muiden ammattikuntien vastuulle.

4.7 Opiskelijoiden kokemuksia ja kehitysehdotuksia

Palaan lopuksi aiheeseen, joka oli perimmäinen motiivi tässä tutkielmassa esiintyvien opiskelijoiden päätökseen osallistua aineiston keruuseeni. He tahtoivat pitkään pohdittuaan kertoa, millaisia vaikutuksia ulkomailla työskentelyllä heihin henkilökohtaisella tasolla oli, ja erityisesti siitä, miten kansainvälistä työharjoittelutoimintaa voisi jatkossa kehittää yliopiston sisällä. Opiskelijat päätyivät kertomaan kokemuksistaan silläkin uhalla, että se mahdollisesti lisäisi heidän tunnistettavuuttaan tutkielmastani. Minua itseäni puolestaan kiinnostaa aineistossani etenkin se, että haastateltavieni kokemukset osoittautuivat laadultaan niin valtavan erilaisiksi. Molemmat ääripäät tulevat esille onnistumisineen ja epäonnistumisineen. Yhden opiskelijan mielestä matka oli positiivisessa mielessä ainutlaatuinen ja toinen kuvasi sitä taas täydeksi katastrofiksi, joka sai aikaan vastustuksen jopa koko Afrikan laajaa maanosaa kohtaan. Kaksi muuta haastateltavaa sijoittuvat kokemuksiltaan näiden ääripäiden väliin. Toinen seikka, mihin jo tutkielmani teoreettisen osion perusteellakin osasin kiinnittää huomiota on se, miten *toiseutumisen* ja *toiseksi jäämisen* elementit heijastuvat haastateltavien kertomuksista. Tässä analyysilukuni yhteenveto-osuudessa tahdon vielä kerran antaa tilaisuuden opiskelijoiden äänen tulemiselle kuulluksi.

Aloitan kertomalla seikoista, joita haastateltavani pitävät yliopistotasolla tärkeinä kansainvälisen työharjoittelu- ja opiskelijavaihtotoiminnan kehittämisessä. Oleellisinta on, että yhteistyö ja

tiedonkulku sekä kotiyliopiston, ulkomaalaisen yhteyshenkilön että opiskelijoiden itsensä välillä sujuu mahdollisimman ongelmattomasti. Yksi haastateltavista koki, että paikallisen yhteyshenkilön päällimmäisin motiivi suomalaisten opiskelijoiden vastaanottamisessa oli raha. Hän mielestään työn ja oppimismahdollisuuksien antaminen jäivät taloudellisten seikkojen varjoon.

(H.2) Niin, mun mielestä tärkeää olisi se, että se yhteyshenkilö, joka yliopistolla on siellä päässä, niin se täytyy huolehtia, että sitä oikeesti kiinnostaa ne opiskelijat, jotka sinne tulee. Ja se haluaa antaa niille töitä ja opettaa. Oikeesti antaa niille kokemuksen siitä, mitä on Tansanialainen sosiaalityö ja miten sitä tehdään. Eikä niin, että se raha on se kaikkein tärkein. Että he ottaa opiskelijoita sen takia, että he saavat siitä rahaa ja heidän vuokra maksetaan Suomesta. Koska se ei todellakaan ole oikein, oikea syy ottaa opiskelijoita vastaan.

Toinen seikka, mikä tuli useammasta haastattelusta esiin on ryhmien lähettäminen matkaan yksittäisten opiskelijoiden sijaan. Riski piilee siinä, että ryhmädynamiikka osoittautuu huonoksi, jolloin opiskelijoiden väliset ristiriidat voivat tehdä kokemuksesta erittäin raskaan. Kaksi neljästä opiskelijasta sanoo, että olisi ehdottomasti lähtenyt matkaan mieluummin yksin. Ryhmädynamiikan ohella opiskelijat korostivat sitä, että jatkossa tulisi kiinnittää aikaisempaakin enemmän huomiota työharjoittelupaikan sopivuuteen opiskelijan omiin tavoitteisiin nähden. Järjestely- ja kehittämiskysymysten osalta kaiken perusta on kuitenkin se, että opiskelijoiden esiintuomiin ongelmakohtiin suhtaudutaan vakavuudella ja niihin puututaan välittömästi. Näin esimerkiksi työtehtävien olemattomuus tai sopimusten pitämättömyys ei pääse pilaamaan koko matkaa ja asiat voidaan selvittää jo paikan päällä. Hyvänä opiskelijat pitivät sitä, että heillä oli yliopistolla nimetty henkilö, johon voi tarvittaessa ottaa yhteyttä asiassa kuin asiassa. Lisäksi kotiin paluun jälkeistä ”jälkipuintimahdollisuutta” arvostettiin. Haastateltavat kiittivät myös siitä, että heidän antamansa palautteen perusteella on jo joiltakin osin tehty muutoksia kansainväliseen harjoittelu- ja opiskelijavaihtotoimintaan. On luonnollista, että tämän kaltaiseen toimintaan liittyy enemmän riskejä ja sitä on hankalampi valvoa, kuin kotimaassa tapahtuvaa työharjoittelua. Ei voida edes odottaa, että ongelmilta olisi mahdollista täysin välttyä, vaan ne tulee hyväksyä osana kokonaisuutta. Lopultakin juuri vaikeuksien kautta tapahtuva kasvu ja kehittyminen on mitä arvokkaampaa.

Haastateltavieni kokemukset osoittautuivat todellakin hyvin erilaisiksi. Negatiivisin ääripää perustuu moneen eri tekijään, kuten jatkuviin ryhmän sisäisiin riitoihin, sopimusten pitämättömyyteen, työn olemattomuuteen, tiedon kulun vaikeuksiin ja ongelmiin paikallisten

yhteys henkilöiden kanssa. Taustalla on havaittavissa myös ulkopuoliseksi jäämisen kokemuksia sekä kulttuurin ja paikallisten ihmisten pysyminen vieraina.

(H.2) Se oli katastrofi se reissu kaiken kaikkiaan. Se jätti mulle semmoisen vastustuksen koko Afrikkaa kohtaan. Tuntuu siltä, että mä en tahdo enää siihen kulttuuriin palata. Ihan vaan sen takia, että yksi tollainen kokemus voi vaikuttaa niin paljon...Jos on noin huono kokemus, niin se ei palvele kansainvälistymistä millään tavalla. Koska siitä opiskelijalle jää sellainen olo, et mä en halua tehdä kansainvälistä työtä.

Kyseessä oleva opiskelija on aikaisemmin ollut vapaaehtoistyössä toisessa maanosassa ja on jo opintojensa alusta saakka tahtonut suuntautua kansainväliseen sosiaalityöhön. Aikaisempi ulkomaankokemus antoi hänelle vertailukohtaan ”katastrofaaliselle reissulle”. Opiskelija näkee vaikeissakin kokemuksissa positiivisen merkityksen karttuneen henkisen pääoman muodossa. Vaikeudet kehittivät realistista ymmärrystä haasteista, joita kotimaan rajojen ulkopuolella työskennellessä todennäköisesti kohtaa.

(H.2) Kyllähän toi opetti sitä, että asiat ei aina ole helppoja, että kun vieraaseen kulttuuriin menee ja yrittää pistää yhteen kaks kulttuuria ja ajattelutapaa, niin se ei aina ole helppoa. Ainakin se opetti, että osaa varautua siihen, että eteen voi tulla tosi raskaita aikoja kun lähtee toiseen maahan.

Kiinnostavaa on se, että kokemuksiltaan täysin vastakkaiset opiskelijat olivat työharjoittelussa samaan aikaan ja saman ryhmän mukana. He molemmat kärsivät ryhmän sisäisistä ongelmista ja huonosta yhteishengestä. Molempien mielestä myös tiedon kulussa kotimaahan oli parantamisen varaa. Haastateltavien kokemusten suhteen kääntein tekeväksi osoittautui kolme seikkaa: työharjoittelupaikan osoittautuminen odotuksia vastaavaksi, paikallisten ystävien saaminen sekä sulautuminen vieraaseen kulttuuriin. Seuraavissa kahdessa aineisto-otteessa haastateltava kertoo viimeisestä päivästäan työharjoittelupaikkana toimineessa järjestössä. Oteista voi havaita molemmin puolisen kiintymyksen sekä opiskelijan itsensä, hänen asiakkaidensa että esimiehen välillä. Harjoittelunsa aikana opiskelija oli saanut olla työyhteisössä tasavertainen osapuoli ja oli vaikuttanut aktiivisesti järjestön toimintaan. Opiskelija koki esimiehen esittämän työtarjouksen osoituksena työnsä merkityksellisyydestä ja arvostuksesta.

(H.1) Ne tuli ihan kauheen läheisiksi sillä tavalla. Kun mä sitten viimeisenä päivänä siellä järjestössä tarjosin kaikille limsaa ja kakkua ja annoin vielä lahjana englannin opetukseen kirjallisuutta ja materiaaleja korujen tekemiseen, niin...Kyllä siinä itku tuli. Sekä mulla että tytöillä...

(H.1) *Tää paikan johtaja olis halunnu palkata mut sinne töihin sosiaalityöntekijäksi. Se tuntui tosi hienolta sillä tavalla, että...Se oli toisaalta palkinto siitä työstä sillä tavalla, että koki että sillä mun työllä oli ollu jotain merkitystä. Että he arvosti sitä tosi paljon.*

Positiiviset kokemukset työharjoittelupaikassa eivät kuitenkaan ole ainoita tekijöitä, jotka vaikuttivat ulkomaan jakson onnistumiseen. Vähintään yhtä merkittävässä asemassa ovat akkulturoituminen vieraskentälle ja ystävyystyminen sikäläisten henkilöiden kanssa. Akkulturoituminen pitää opiskelijan mukaan sisällään ystävien saamisen lisäksi paikalliseen kulttuuriin ja elämäntapoihin perehtymisen sekä kielitaidon kehittymisen.

(H.1) *Se, miten mä selvisin, niin oli myös näiden mun ystävien ansiota pitkälti. Mä tutustuin siellä hyvin harjoittelun alkuvaiheessa näihin paikallisiin, jotka sitten esitteli mulle maata ja kulttuuria ja kertoi vielä syvällisemmin kaikesta kulttuurista ja elämäntavoista ja selitti, miksi näin ja näin tehdään ja vielä lisäksi opetti mulle kokoajan swahilia. Eli ihan piti mulle päivittäin myös oppitunteja swahilista, minkä takia mä edistyinkin siinä aika paljon harjoittelun aikana.*

Seuraavista kahdesta aineisto-otteesta heijastuu mielestäni hyvin se, mistä tutkielmani toisessa pääluvussa olen kirjoittanut, eli *toiseutumisesta* vieraskentälle. Paikallisten ystävien saamisen, kielitaidon kohentumisen ja kulttuuriin sisälle pääsemisen seurauksena opiskelijasta tuli osa *toisia*. Muutos tuli näkyväksi hyvin konkreettisin tavoin, eli opiskelijaa ei enää kutsuttu valkoihoista tarkoittavalla sanalla ja ihmiset ottivat hänet aikaisempaan verrattuna aivan eri tavoin vastaan. Jälkimmäisessä aineisto-otteessa opiskelija jopa kertoo, miten häntä pidettiin kuin ”tansanialaisena naisena”. Kokonaisuutena opiskelijan oma aktiivisuus ja halu paikallisiin tutustumisen sekä vieraaseen kulttuuriin sulautumisen suhteen on havaittavissa kaikessa hänen kertomassaan.

(H.1) *Ja sillä oli siihen sopeutumiseen, se alkoi tuntuun suorastaan niinkun niin paljon mukavammalta se olo siellä, kun enää mua ei huudeltu mzunguksi, mikä tarkoittaa tämmöistä eurooppalaista valkoihoista ja on toisaalta vähän semmoinen neekerin kaltainen haukkumasana, niin...Mua ei enää huudeltu mzunguksi, kun mä puhuin swahilia. Mä pystyin käymään kauppaa torilla swahiliksi ja sillä tavalla, niin se pääsi aivan eri tavalla sisälle siihen kulttuuriin. Kaikki ihmiset otti aivan eri tavalla sinne vastaan.*

(H.1) *Mä ostin sieltä heti aluks paikallisia vaatteita paljon. Käytin ihan niitä paikallisten käyttämiä vaatteita... Kyllä se vaikutti ja se oli varmaan myös yks, miks mua sanottiin, että mä oon niin kuin tansanialainen nainen...Vaikka mä olin eurooppalainen nainen, niin toisaalta kuitenkin kaikki paikalliset*

sanoi, että mä oon niin kuin tansanialainen nainen...Mähän pukeuduin niin kuin tansanialainen nainen, mutta heidän mielestään mä osasin myös käyttäytyä kuin tansanialainen nainen.

Mielestäni on varsin odottamatonta, mitä tapahtui kahta eri ääripäätä edustavien opiskelijoiden tulevaisuuden suunnitelmille työharjoittelun jälkeen. Molemmat ovat jo opintojensa alusta lähtien tahtoneet suuntautua kansainväliseen sosiaalityöhön. Onnistuneet kokemukset työharjoittelussa vaikuttivat positiivista laittaa edustavaan opiskelijaan siten, että hänellä heräsi vahva kiinnostus terapeutista työtä kohtaan. Hän ei enää aio hakeutua kotimaan rajojen ulkopuolelle töihin tai työskennellä nimenomaan maahanmuuttajien parissa kotikentällä, vaan tahtoo jatkokouluttautua valmistumisensa jälkeen psykoterapeutiksi ja rakentaa uransa kotimaassa. Sen sijaan opiskelija, joka edellä kuvasi työharjoittelukokemustaan katastrofaaliseksi ja kertoi sen saaneen aikaan vastustuksen koko Afrikan maanosaa kohtaan, aikoo edelleenkin hakeutua ulkomaille töihin. Hänen osaltaan merkittävässä asemassa oli aikaisempi positiivinen kokemus vapaaehtoistyöstä toisella puolella maailmaa, kantaen vastakkaisenkin kokemuksen läpi.

Jokainen haastateltavistani on valmis suosittelemaan ulkomaille lähtöä myös muille opiskelijoille. Sen nähdään tarjoavan ainutlaatuisia mahdollisuuksia niin henkilökohtaiseen kuin ammatilliseenkin kasvuun ja kehittymiseen. Kotimaan ulkopuolella vietetty aika ei milloinkaan ole hukkaan heitettyä, vaan se heijastuu ajatusmaailmaan ja ymmärrykseen muista kanssaihmisistä sekä vieraista kulttuureista pitkälle tulevaisuuteen. Omien rajojen ylittäminen ja rohkeiden askelten ottaminen tuottaa sellaisia oppimisen kokemuksia, jotka eivät ole saavutettavissa tutussa ympäristössä, luentoihin osallistumalla ja kirjoja lukemalla.

5. TUTKIMUKSEN YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET

Päätän tutkielmani yhteenvetoa ja johtopäätöksiä käsittelevään lukuun. Kerron tutkimuksen taustasta ja valinnoista, joita tein tutkimusprosessin aikana. Erittelen tutkimukseni tuloksia ja pohdin niiden merkitystä. Viimeiseksi palaan muistelemaan omaa tietäni pro gradu –tutkielman kirjoittajana.

5.1 Tutkimusasetelman tarkastelua

Tutkimukseni aihevalinta perustuu kiinnostukseeni kansainvälistä sosiaalityötä kohtaan ja toiveeseen työskennellä valmistumiseni jälkeen ulkomailla. Olen opintojeni aikana tutustunut muutamiin henkilöihin, jotka suorittivat työharjoittelunsa suomen ulkopuolella. Heidän kokemuksensa kiinnostivat minua ja olin utelias kuulemaan, miten työskentely täysin vieraassa ympäristössä heihin vaikutti. Aihevalintani perustuu osittain myös siihen, että kirjoitin kandidaatin tutkielmani ulkomailla työskentelevistä sosiaalityöntekijöistä. Haastattelin pitkän uran tehneitä henkilöitä ja perehdyin heidän ammatti-identiteettinsä muotoutumiseen vaikuttaneisiin seikkoihin. Koska esiyymmärrykseni aiheesta oli jo hyvä, minusta tuntui luontevalta valinnalta jatkaa saman aihepiirin käsittelyä myös pro gradu -tutkielmassani. Tällä kertaa tahdoin kuitenkin kiinnittää huomioni vasta työuransa alkuvaiheessa oleviin opiskelijoihin. Henkilöihin, jotka ovat monessa suhteessa vertaisiani, ja jotka ovat laillani kiinnostuneita kansainvälisestä sosiaalityöstä.

Sosiaalisten ongelmien ja ammatti-identiteetin välisen suhteen valitseminen tutkimuskysymysteni aiheeksi puolestaan perustuu siihen, että olin kiinnostunut työharjoittelun (tai muun ulkomaan työkokemuksen) aikana opiskelijoissa tapahtuvasta muutoksesta. Oletin, että työskentely vieraskentällä saa heissä aikaan jotain sellaista, minkä seurauksena he eivät pala kotimaahan täysin entisellään. Pohdin mielessäni kysymystä siitä, miten juuri vieras kulttuuri ja yhteiskunnallinen ympäristö vaikuttaa muutoksen tapahtumiseen ja ammatti-identiteetin rakentumiseen jonkin perinteisen sosiaalityön vieraskentän (esimerkiksi koulu, sairaala tai kolmannen sektorin järjestö) sijaan.

Tutkimuskysymyksiä muotoillessani tahdoin perehtyä siihen, miten sosiaalityöntekijyys määrittyy ulkomailla. Tarkasteluni ei kata koko ammatti-identiteetin laajaa ilmiötä, vaan rajautuu ulkomaalaisen toimintaympäristön merkityksiin. Kohdistin huomioni siihen, millaisista sosiaalisista

ongelmista kehitysmaaosuhteissa työskennelleet sosiaalityön opiskelijat puhuvat ja miten tämä ongelmapuhe vaikuttaa heidän käsityksiinsä itsestään ammattilaisina. Analysoin haastateltavieni puhetta, jossa he nimeämällä sosiaalisia ongelmia tuottavat erilaisia ongelmakategorioita ja näin rakentavat omaa ammatti-identiteettiään. Tutkielmani teoreettisena viitekehyksenä toimii sosiaalisten ongelmien tulkintatyö. Se mahdollistaa ajattelun, jonka mukaan asioita voidaan kategorisoida monella eri tavalla. Tutkimustehtäviksi muodostuivat seuraavat kaksi kysymystä: Miten sosiaalityön opiskelijat kategorisoivat sosiaalisia ongelmia haastattelupuheessa? Millaista sosiaalityöntekijän ammatti-identiteettiä erilaiset sosiaaliset ongelmat mahdollistavat? Aineiston analyysimetodina käytin kevyesti kategorianalyysin ideaa.

Tutkimukseni yhtenä heikkoutena pidän haastateltavien pientä lukumäärää. Jokainen neljästä haastateltavastani on samasta yliopistosta ja kaksi heistä oli jopa samaan aikaan vieraskentällä. Olen pohtinut, millaisia eroavaisuuksia tutkimusaineistostani löytyisi, jos olisin haastatellut useampia eri yliopistoissa opiskelevia henkilöitä ja jos aikahaarukka haastateltavien työharjoittelun tai opiskelijavaihdon välillä olisi toisiinsa verrattuna laajempi. Tällöin kokemuksistaan olisivat kertoneet vielä opintojaan suorittavat sekä jo pidempään työelämässä olleet. Samoin, jos kohdemaat eroavaisivat merkittävämminkin toisistaan, olisi aineisto muodostunut vivahteikkaammaksi. Nämä muutokset aineiston keruutavoissa olisivat arvioni mukaan tuoneet esiin myös eroja yliopistojen välillä käytännön järjestelyiden suhteen ja nostaneet pinnalle vertailukelpoisempia kehittämisideoita. Yhtä kaikkea, mikäli olisin kerännyt aineistoni yllä mainituin muutoksin, olisi nyt käsissä oleva tutkielma varsin erilainen.

Tutkimusaiheeni on mielestäni tärkeä. Yhä useampi sosiaalityöntekijä hakeutuu jossain vaiheessa uraansa ulkomaille töihin joko pysyvästi tai määräaikaaisesti. Opiskelijoiden kansainvälistyminen koetaan oppilaitoksissa tärkeäksi ja sitä halutaan tukea monin eri tavoin. Viime vuosien aikana monikulttuurisuus on heijastunut yhä voimakkaammin myös kotimaassa tehtävään sosiaalityöhön. Asiakaskunnasta merkittävä osa on kotoisin Suomen ulkopuolisista maista ja heidän tarpeensa sekä lähtökohtansa asettavat omat vaatimuksensa sekä sosiaalityöntekijöiden koulutukseen että ammatissa toimivien jatkokoulutuksen suhteen.

Sosiaalityön kenttä tulee mitä väistämättömimmin kansainvälistymään myös toisella tavalla. Nykyään sosiaalityöntekijät ovat pääsääntöisesti kantaväestöä, mutta uskon tämänkin seikan muuttuvan lähitulevaisuudessa. Joukkoomme liittyy yhä enenevässä määrin ulkomaalaistaustaisia henkilöitä, jotka tuovat tärkeän lisän ammattikuntaamme. Heidän kielitaitonsa ja kokemusperäinen

hiljainen tietonsa eri kulttuureista ovat todella arvokkaita asiakastyön kannalta. Se ei voi olla vaikuttamatta myös kantaväestöön kuuluviin sosiaalityöntekijöihin ja ymmärryksen laajenemiseen positiivisella tavalla. Sosiaalityöntekijöiden kansainvälistymisen myötä mielenkiintoiseksi kysymykseksi nousee, miten toiseuden merkitykset tulevat muuttumaan. Nykyään ulkomaalaistaustainen henkilö luokitellaan helposti *toisten* joukkoon kuuluvaksi. Kun tulevaisuudessa sosiaalityöntekijänä toimiikin ulkomaalaistaustainen henkilö ja asiakkaana on vaikkapa moniongelmainen kantaväestöön lukeutuva ihminen, niin kuka tässä asetelmassa nähdään *toisena*? Miten toiseus määritellään ja kenen lähtökohdista? Sosiaalityön kentän kansainvälistyminen kotimaassa tarjoaisi yhtä kaikkea monia mielenkiintoisia ja tärkeitä tutkimusaiheita jatkon kannalta.

5.2 Johtopäätöksiä tuloksista

Yhteisenä piirteenä kaiken ongelmapuheen taustalla korostui sosiaalisten ongelmien yhteys taloudelliseen huono-osaisuuteen ja köyhyteen. On kyse sitten kehitysmaiden totaalisesta köyhyydestä tai länsimaissa esiintyvistä pienituloisuudesta, yhteys syrjäytymiseen ja ongelmien kasautumiseen on yhtä kaikkea selvä. Tästä on pääteltävissä, että köyhyyden lieventämiseen tähtäävät toimenpiteet ehkäisisivät monia muita sosiaalisia ongelmia ja johtaisivat kestävämpään tulokseen niin yksilöiden elämänlaadun kuin yhteiskunnankin hyvinvoinnin kannalta.

Se, että ongelmapuheista on mahdollista eritellä monia eri ammatti-identiteettejä, on todennäköisesti seurausta paitsi vieraskentän työpaikan ja -tehtävien monipuolisesta luonteesta että opiskelijoiden aikaisemmasta työkokemuksesta. Haastateltavani viittasivat keskustelumme aikana useaan otteeseen kotimaan työkokemukseensa ja vertasivat sitä vieraskentän sosiaalityön todellisuuteen. Työkokemus oli rakentanut ymmärrystä sosiaalityön luonteesta ja sosiaalisten ongelmien vaikuttavuudesta asiakaskunnan elämään. Toisaalta työ itselle täysin vieraassa kulttuurisessa ja yhteiskunnallisessa ympäristössä toi niin sosiaalityöstä kuin itsestä tulevana sosiaalityöntekijänä esiin puolia, joita opiskelijat tuskin osasivat ennakoida. Aikaisempi työkokemus ei ongelmapuheen perusteella ollut pelkästään vieraskentällä työskentelemistä helpottava asia: Kuten eräs haastateltavani totesi, ja kehittynyt ymmärrys lastensuojelullisesta sosiaalityöstä teki työstä kehitysmaassa raskaampaa. Avun tarve ylitti käytettävissä olevat voimavarat moninkertaisesti, eikä lasten hätään ollut mahdollista puuttua samalla tavoin kuin kotimaassa. Toisaalta työ vieraskentällä nosti esiin sellaisia ammatillisia vahvuuksia ja osaamisen

alueita, jotka olivat aikaisemmin jääneet piileviksi. Hyvä esimerkki on järjestön toiminnan organisoimista ja kehittämistä koskeneet haasteet ja tehtävät. Voisi sanoa, että laaja ammatti-identiteetti perustuu näin ollen tutkielmani alussa mainittuihin sekä kotimaan sisäisillä että ulkopuolisilla sosiaalityön vieraskentillä työskentelemiseen.

Haastattelut tehtyäni ja aineistoon perehdyttyäni huomasin, että jokaisella opiskelijalla painottuu erilainen ammatti-identiteetin puoli. Tämä oli itse asiassa ensimmäinen havainto, minkä aineistoa tarkastellessani tein. Ensimmäisen haastateltavani kohdalla kävi selväksi, että hänen kohdallaan korostuu vahva kehittäjä-identiteetti. Toisen opiskelijan ongelmapuheesta nousevat puolestaan yli muiden esiin kasvattajan ja ohjaajan ammatti-identiteetit. Kolmannen kohdalla taas kehitysyhteistyöntekijän ammatti-identiteetti näyttäytyi selkeästi voimakkaimpana. Viimeisen haastateltavani kertomuksesta on tulkittavissa, että tutkijan ammatti-identiteetti jättää jälkeensä muut identiteettien puolet. Nämä identiteettikategoriat eivät muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta ole opiskelijoiden itsensä määrittelemiä, vaan minun tutkimusaineistosta konstruoimiani.

Havainto ammatti-identiteettien erilaisesta painottumisesta oli kiinnostava, koska se ei selittynyt pelkästään työtehtävien luonteella. Esimerkiksi opiskelija, jonka ongelmapuheessa korostui kehitysyhteistyöntekijän ammatti-identiteetti, työskenteli avustustyön sijaan lasten parissa tapahtuvassa ohjaus- ja opettamistehtävissä. Toisaalta mahdollisuus toteuttaa itseään vieraskentällä suomalaista työelämää vapaammin ja luovemmin oli havaintojeni perusteella keskeisessä asemassa sen suhteen, millaisiksi tuleviksi sosiaalityöntekijöiksi haastateltavat itsensä mielsivät. Opintojen aikainen ulkomailla työskenteleminen tulee mielestäni nähdä tärkeänä ammatillisen kehittymisen jaksena, jonka vaikutukset heijastuvat pitkälle tulevaisuuteen.

Sosiaalisten ongelmakategorioiden ja ammatti-identiteettikysymysten lisäksi aineistosta kävi ilmi useita seikkoja, jotka tutkimustehtävän johdosta rajautuivat varsinaisen analyysin ulkopuolelle. Saatuaani tutkimusraportin valmiiksi kävin ohjaajani kanssa keskustelua siitä, millaista kuvaa eri kategoriasidonnaiset ilmaisut vieraskentästä tuottavat. Kysymys herätti minussa kiinnostuksen ottaa etäisyyttä varsinaiseen aineiston analyysiin ja pohtia joitakin esiin tulleita yksityiskohtia laajemmasta näkökulmasta. Alaluku 4.6 perustuu juuri tähän ajatukseen.

Yksi merkittävimmistä tutkimuskysymysten ulkopuolelle rajautuneista aiheista koskee sopeutumista vieraaseen maahan ja sen työkuultuuriin sekä opintojen aikaisen ulkomailla työskentelyn vaikutuksia tulevaisuuden suunnitelmiin (ks. alaluku 4.7). Haastateltavani pohtivat

runsaasti sitä, miten käytännön järjestelyiden sujuvuus, sopimusten pitävyys ja saatu tuki niin kotimaassa kuin paikan päälläkin vaikutti kokemuksen laatuun. Opiskelijat pitivät tärkeänä sitä, että yhteydenpito kotiyliopiston yhteyshenkilöiden kanssa oli avointa ja apua oli tarpeen vaatiessa saatavilla. Samoin yhdessä matkaan lähteneiden opiskelijoiden ryhmähengen vaikutusta pidettiin keskeisenä. Jos ryhmän jäsenten keskuudessa esiintyi merkittäviä ristiriitoja, se teki matkasta henkisesti huomattavasti raskaamman. Kaikkein tärkeimpänä yksittäisenä tekijänä opiskelijat pitivät kuitenkin työpaikan sopivuutta omiin tavoitteisiinsa nähden. Erään haastateltavani kohdalla sovittua työtä ei ollutkaan tarjolla, eikä järjestön johtaja ollut halukas muuta tilalle tarjoamaan. Kokemus oli niin negatiivinen, että haastateltava kuvasi sen kääntäneen koko harjoittelun tarkoituksen pääläelleen. Opiskelijan omien sanojen mukaan tämän kaltaiset tapahtumat eivät missään nimessä palvele kansainvälistymistä ja saattavat synnyttää vastustuksen kaikenlaista kansainvälistä työtä kohtaan. Toisaalta jokainen opiskelija oli sitä mieltä, että suosittelisi opintoihin yhdistyvää ulkomailla työskentelyä muille sitä harkitseville. Kokemus ei välttämättä ole helppo, mutta se auttaa kasvamaan ja kehittymään tavalla, joka kotimaassa tuskin olisi mahdollista. Opiskelijat pitivät tärkeänä, että kansainvälisiä työharjoittelu- ja opiskelijavaihtomahdollisuuksia kehitetään edelleen, opiskelijoiden esiin tuomiin ongelmiin suhtaudutaan aikaisempaa vakavammin ja paikallisten yhteistyökumppaneiden kanssa tehtyjen sopimusten noudattamista valvotaan entistä tarkemmin.

Kokonaisuudessaan tutkielmassani käsittelemästäni ongelmapuheesta on luettavissa, miten sosiaalityö on väistämättä moraalisten rajalinjojen vetämistä. On moraalinen kannanotto nimetä vieraskentällä esimerkiksi tyttöjen koulunkäymättömyys tai kadulla asuminen sosiaalisiksi ongelmaksi, kun valtaosa paikallisväestöstä ei koe asiassa mitään väärää. Sosiaalityöntekijä joutuu tällöin pohtimaan, toimiiko hän työssään omiin henkilökohtaisiin ja kotikulttuuriin perustuvien arvojen mukaisesti vai pyrkiikö hän löytämään paikalliskulttuuria kunnioittavan tavan lähestyä kulloinkin kyseessä olevaa ongelmaa. On olemassa asioita, joita sosiaalityöntekijän on jo moraalisestikin mahdotonta hyväksyä. Näitä ovat muun muassa eri tavoin ilmenevä hyväksikäyttö, alistaminen ja kaltoinkohtelu. Käytännön työtä koskevaksi kysymyksiksi nousee tällöin toimivien menettelytapojen löytäminen. Ongelman pysyvä ratkaiseminen edellyttää, että sosiaalityöntekijä ottaa huomioon paikallisen kulttuurin ja valitsee toimintatapansa sen mukaisesti unohtamatta kuitenkaan työtään ohjaavia eettisiä arvoja. Näin tehdessään hän tulee *toiseutuneeksi* paikalliseen kulttuuriin ja sen ihmisiin. Toinen vaihtoehto on jäädä *ulkopuoliseksi toiseksi*, henkilöksi joka lähtee vieraskentälle tavoitteenaan muuttaa muita ihmisiä ja vierasta kulttuuria, pysyen samalla itse entisellään. Kaiken kaikkiaan sosiaalityötä ohjaa yhteiskunnasta, kulttuurista tai organisaatiosta riippumattomat, jokaisen ihmisen arvoa kunnioittavat peruseriaatteet. Tämä on osoitus

sosiaalityön luonteesta sellaisena professiona, joka ylittää erilaiset kansalliset rajat ja joka saa oikeutuksensa koko ihmiskunnan yhteisestä tehtävästä huolehtia huonompiosaisemmista.

5.3 Tieni pro gradu –tutkielman kirjoittajana

Pro gradu -tutkielman kirjoittaminen on kestänyt ajallisesti vuoden verran. Prosessi on ollut haastava, mutta samaan aikaan mitä opettavaisin. Matka ideapaperista valmiiseen työhön on osoittautunut mutkikkaaksi ja lukuisat alkuaikojen ajatukseni ovat läpikäyneet melkoisia muutoksia. Vaikeimmaksi olen kokenut henkisen kynnyksen ylittämisen monissa tutkimusprosessin eri vaiheissa. On ollut hankalaa hyväksyä, ettei työ etene lineaarisesti suunnitelmien mukaan, vaan toisinaan on tarve vetäytyä varsinaisesta kirjoitusurakasta, antaa aikaa ajatusten kypsymiselle ja voimavarojen palautumiselle. Ehkä vieläkin vaikeampaa on ollut hyväksyä oma keskeneräisyyteni ja aloittelijan asenne. Pro gradu -tutkielmaa ei voi suorittaa alkulauseesta loppupisteeseen saakka, ja se onkin vaatinut minun luonteellani sopeutumista sekä hankalampien jaksojen hyväksymistä luonnollisena osana kokonaisuutta. Palkitsevinta puolestaan on ollut uuden oppiminen sekä tutkimuskirjallisuuteen perehtyessäni että tekstiä jäsennessäni. Oli hienoa havaita, miten pienestä ajatuksen tyngästä tai aamuyön tunteina saadusta oivalluksesta muodostui lopulta jäsennelty kokonaisuus varsinaiseen tutkielmaani. Samoin haastattelutilanteet olivat yksi tutkimusprosessin kohokohdista. Sain eläytyä haastateltavieni tarinoihin ja käymämme keskustelut olivat mielestäni todella syväluotavia.

Tutkimusprosessin keskivaiheilla havahtuin pohtimaan, miten paljon oma arvomaailmani, tapani suhtautua asioihin ja elämänhistoriani kokonaisuudessaan vaikuttaakaan tuottamaani tekstiin. Omat henkilökohtaiset vaikuttimeni eivät voi olla heijastumatta valmiiseen työhön, ja tämä näkyy mielestäni turhan selkeästi etenkin tutkielmani analyysiluvussa. Jokaisella ihmisellä on oma tapansa kuunnella, tehdä havaintoja, esittää kysymyksiä, lukea ja ymmärtää lukemaansa. Nämä erot heijastuvat siihen, miten hän välittää tietoa muille ja millaisiin johtopäätöksiin hän ylipäänsä tulee. Tarkasti katsottuna valmiista tekstistä on havaittavissa erilaisia vivahteita ja kerrostumia – ne kertovat paitsi tutkimastani aihealueesta, niin myös minusta pro gradu –tutkielman kirjoittajana.

KIRJALLISUUS

Antaki, Charles & Widdicombe, Sue (1998) *Identities in talk*. London: Sage.

Byckling, Anna (2005) Rantaniityltä neljän ruuhkaan. Mainostettu maaseutu, kaupunki ja jotain siltä väliltä. Teoksessa Olli Löytty (toim.): *Rajan ylityksiä. Tutkimusreittejä toiseuden tuolle puolen*. Gaudeamus, 103-124.

Forsberg, Hannele & Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Järviluoma, Helmi & Kuronen, Marjo & Pösö, Tarja & Ritala-Koskinen, Aino & Roivainen, Irene & Rostila, Ilmari & Silverman, David & Suoninen, Eero (1991) *Sosiaalisia käytäntöjä tutkimassa*. Tampereen yliopisto.

Günther, Kirsi (2006) *Tukiperhepalvelua tarvitseva lapsi lastensuojeluasiakirjojen kuvaamana*. Tampereen yliopisto. Sosiaalityön ja sosiaalipolitiikan laitos. Sosiaalityön pro gradu –tutkielma.

Hall, Stuart (1999) *Identiteetti*. Tampere: Vastapaino.

Helavirta, Susanna (2007) Lasten tutkimushaastattelu. Metodologista herkistymistä, joustoa ja tasapainottelua. *Yhteiskuntapolitiikka* 72 (07):6, 631-638.

Huttunen, Laura (2002) *Kotona, maanpaossa, matkalla. Kodin merkitykset maahanmuuttajien omaelämäntarinoissa*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Jalagin, Seija (2005) *Japanilais-suomalainen rakkaustarina. Etnisyyden rajankäyntiä lähetystyössä*. Teoksessa Olli Löytty (toim.): *Rajan ylityksiä. Tutkimusreittejä toiseuden tuolle puolen*. Gaudeamus, 64-86.

Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Pösö, Tarja (toim.) (1995) *Sosiaalityö, asiakkuus ja sosiaaliset ongelmat. Konstruktionistinen näkökulma*. Helsinki: sosiaaliturvan keskusliitto.

Jokinen, Arja & Huttunen, Laura & Kulmala, Anna (2004) *Johdanto: neuvottelu marginaalien kulttuurisesta paikasta*. Teoksessa Arja Jokinen & Laura Huttunen & Anna Kulmala: *Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista*. Helsinki: Gaudeamus, 9-19.

Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (1999) Diskurssianalyysi liikkeessä. Tampere: Vastapaino.

Juhila, Kirsi (2004) Leimattu identiteetti ja vastapuhe. Teoksessa Arja Jokinen & Laura Huttunen & Anna Kulmala (toim.) : Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista. Tampere: Vastapaino, 20-32.

Järviluoma, Helmi & Roivainen, Irene (1997) Jäsenkategorisoinnin analyysi kulttuurisena metodina. Sosiologia, 1997. Vol. 34/1997, no. 1, s. 15-25.

Kaartinen, Marjo (2004) Neekerikammo. Kirjoituksia vieraan pelosta. Keuruu: Otava.

Korkiamäki, Riikka (2008) Teoksessa Riikka Korkiamäki & Marianne Nylund & Suvi Raitakari & Irene Roivainen: Yhteisöt ja sosiaalityö: kansalaisen vai asiakkaan asialla?

Kröger, Teppo (2004) Sosiaalipalvelujen tutkimus ja sosiaalityö. Janus 12 (2), 200-216.

Kulmala, Anna (2006) Kerrottuja kokemuksia leimatusta identiteetistä ja toiseudesta. Tampere: Tampere University Press.

Lehtonen, Mikko (2004) Johdanto: Säiliöstä suhdekimppuun. Teoksessa Mikko Lehtonen & Olli Löytty & Petri Ruuska (toim.) Suomi toisin sanoen. Tampere: Vastapaino, 9-28.

Lehtonen, Mikko (2004) Vieraus ja viisaus. Teoksessa Mikko Lehtonen & Olli Löytty & Petri Ruuska (toim.) Suomi toisin sanoen. Tampere: Vastapaino, 247-270.

Liebkind, Karmela (2006) Kun kulttuurit kohtaavat. Teoksessa: Karmela Liebkind (toim.) Monikulttuurinen Suomi. Etniset suhteet tutkimuksen valossa. Gaudeamus, 13-27.

Löytty, Olli (2004) Erikoisen tavallinen suomalainen. Teoksessa Mikko Lehtonen & Olli Löytty & Petri Ruuska (toim.) Suomi toisin sanoen. Tampere: Vastapaino, 31-54.

Löytty, Olli (2005) Kuka pelkää mustavalkoista miestä? Toiseuttavan katseen rajat. Teoksessa Olli Löytty (toim.) Rajan ylityksiä. Tutkimusreittejä toiseuden tuolle puolen. Helsinki: Gaudeamus 87-102.

Löytty, Olli (2006) Ambomaamme. Suomalaisen lähetyskirjallisuuden me ja muut. Tampere: Vastapaino.

Löytty, Olli (2008) Maltillinen hutu ja muita kirjoituksia kulttuurien kohtaamisesta. Helsinki: Teos.

Murto, Lasse & Rautniemi, Lasse & Fredriksson, Karin & Ikonen, Seena & Mäntysaari, Mikko & Niemi, Leena & Paldanius, Kalevi & Parkkinen, Terttu & Tulva, Taimi & Ylönen, Fiia & Saari, Seppo (2004) Eettisyyttä, elastisuutta ja elämää. Yliopistojen sosiaalityön ja ammattikorkeakoulujen sosiaalialan arviointi yhteistyössä työelämän kanssa. Helsinki: Korkeakoulujen arviointineuvosto.

Mutka, Ulla (1998) Sosiaalityön neljäs käänne. Jyväskylän yliopisto: SoPhi.

Noponen, Rea (1997) Kansainvälinen harjoittelu hoitotyön ammattikorkeakoulu-opiskelijoiden kokemana. Tampereen yliopisto. Hoitotieteen laitos. Hoitotieteen pro gradu –tutkielma.

Nylund, Marianne (2000) Varieties of mutual support and voluntary action. A study of finnish self-help groups and volunteers. Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto.

Palomäki, Susanna (2003) Sosiaalityöntekijän paikka vieraskentällä. Ammatillisen aseman varaan rakentuneet sosiaalityöntekijän identiteetit Tampereen yliopistollisessa sairaalassa. Tampereen yliopisto. Sosiaalityön ja sosiaalipolitiikan laitos. Sosiaalityön pro gradu –tutkielma.

Pursiainen, Sirpa (2006) Erilaisuuden etsimisen sijaan tulisi etsiä sitä, mikä meitä yhdistää. M.V Douloksen työntekijöiden kulttuurisen identiteetin rakentuminen puheessa. Tampereen yliopisto. Sosiaalityön ja sosiaalipolitiikan laitos. Sosiaalityön pro gradu –tutkielma.

Pylväs, Laura (2007) Kansainvälinen opettajavaihto ja työn kansainvälistyminen yliopisto-opettajien näkemänä. Tampereen yliopisto. Kasvatustieteiden laitos. Kasvatustieteen pro gradu -tutkielma.

Pyy, Saara (1995) Kehitysmaiden sosiaaliset ongelmat. Joensuu: Joensuun yliopisto.

Raunio, Kyösti (2004) Olennainen sosiaalityössä. Helsinki: Gaudeamus.

Ruuska, Petri (2004) Missä suomalaisuutta tulkitaan. Teoksessa Mikko Lehtonen & Olli Löytty & Petri Ruuska (toim.) Suomi toisin sanoen. Tampere: Vastapaino, 149-170.

Ruusuvuori, Johanna & Tiittula, Liisa (2005) Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Tampere: Vastapaino.

Valli-Jaakkola, Silja (2007) Kansainvälisen naisopiskelijan koulutusidentiteetti. Suuntautuminen korkeakouluopintoihin ja ulkomaille. Tampereen yliopisto. Kasvatustieteiden laitos. Kasvatustieteen pro gradu -tutkielma.

Valokivi Heli (2004) Lainrikkajan ääni auttamisjärjestelmissä. Teoksessa Arja Jokinen & Laura Huttunen & Anna Kulmala (toim.): Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista. Tampere: Vastapaino, 115-133.

Välimaa Outi (2008) Kunnallisen aikuissosiaalityön rajat ja ammattietiikka pitkäaikaistyöttömien kohtaamisissa. Teoksessa Arja Jokinen & Kirsi Juhila (eds.) Sosiaalityö aikuisten parissa. Tampere: Vastapaino, 175-195

Wellman, Eija (2007) Suomalainen sairaanhoitaja ja kansainvälinen ura. Työskentely brittiläisessä hoitokulttuurissa ja kulttuurisen pätevyyden kehittyminen työskentelyn aikana. Tampereen yliopisto. Hoitotieteen laitos. Hoitotieteen pro gradu -tutkielma.

ELEKTRONISET LÄHTEET:

Browne, Stephen (2007) Perinteinen kehitysapu ei riitä.

www.maailmantalous.net/kauppa Viitattu 9.9.2009

Globaali Sosiaalityö ry

www.uta.fi/laitokset/sostyo/gts Viitattu 16.7.2009.

International Federation of Social workers (IFSW)

www.ifsw.org Viitattu 12.7.2009.

Maahanmuuttovirasto (2009) Ulkomaalaisväestön määrä Suomessa 2008

www.migri.fi Viitattu 11.7.2009.

Saaranen, Anita & Puusniekka, Anna (2006) KvaliMOTV. Menetelmäopetuksen tietovaranto [verkkojulkaisu]. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto.

<http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus> Viitattu 7.6.2009.

Tilastokeskus (2009) Suomen väestörakenne 2008

<http://www.tilastokeskus.fi> Viitattu 11.7.2009.

Ulkoasiainministeriö (2009) Kansalaisjärjestöjen kehitysyhteistyö.

<http://www.global.finland.fi> Viitattu 16.7.2009.

LIITTEET

LIITE 1: HAASTATTELURUNKO

1. TAUSTAKYSYMYKSET

- Työharjoittelu- / vaihto-opiskelumaa?
- Milloin ja kuinka kauan ulkomailla?
- Motivaatiotekijät ulkomaille hakeutumiseen?

2. TYÖSKENTELEY VIERASKENTÄLLÄ

- Järjestö, jossa työskentelit?
- Pääasialliset tehtävät?
- Työssä kohdatut haasteet?
- Kulttuurin vaikutukset?

3. AMMATTI-IDENTITEETTI JA AMMATILLINEN KASVU

- Ulkomaan jakson vaikutukset ammatti-identiteettiin ja ammatilliseen kasvuun?
- Kokemukset ulkomaalaisena työntekijänä?
- Vaikutukset tulevaisuuden suunnitelmiin?
- Ulkomaan jakson anti henkilökohtaisessa mielessä?

4. KOTIMAASSA

- Järjestelyjen sujuvuus ennen ja jälkeen matkan?
- Toiveet kansainvälisen työharjoittelu- ja opiskelijavaihtotoiminnan kehittämisen suhteen?
- Muuta lisättävää?

LIITE 2. TAULUKOT 1-7

Taulukko 1. Vieraskentän sosiaaliset ongelmat

HYVINVOINTI-ONGELMAT	LUONNOLLISET VERKOSTOT & TERVEYS-ONGELMAT	TASA-ARVO	YHTEISKUNTA-RAKENNE & SOSIAALI-POLITIKKA	TYÖHÖN JA TYÖPAIKKAAN LIITTYVÄT ONGELMAT
TOTAALINEN KÖYHYYS	MAANSISÄINEN PAKOLAISUUS	TALOUDELINEN HUONO-OSAISUUS	SOSIAALIPALVELUIDEN PUUTTEET	MÄÄRÄRAHOJEN PUUTE
KODITTOMUUS	ORPOUS	NAISTEN JA LASTEN ASEMA	JÄRJESTÖJEN TOIMINNAN ONGELMAT	MATERIAALIEN PUUTE
HEIKKO ASUMINEN	KATULAPSI-ILMIÖ	YHTEISÖ-KULTTUURIN VAIKUTUKSET	LAINSÄÄDÄNNÖN PUUTTEET	TOIMINNAN LAMAANTUNEISUUS
RAVINNON PUUTE	PROSTITUUTIO	LUKUTAIDOTTOMUUS	KORRUPTIO	TOIMINNAN SUUNNITELMATTOMUUS
KERJÄÄMINEN	YHTEISÖSTÄ SYRJÄYTYMINEN	TYTTÖJEN KOULUNKÄYNNIN ONGELMAT	SOSIAALITYÖN KOULUTUKSEN JA ALAN SISÄISET ONGELMAT	PAIKALLISTEN TYÖNTEKIJÖIDEN VÄHYYS
	PERHEVÄKIVALTA	TERVEYS-ONGELMAT	JULKISEN RAHOITUKSEN PUUTTUMINEN	TOIMINNAN EPÄVAKIINTUNEISUUS
	PÄIHDE-ONGELMAT	TERVEYDENHOITOPALVELUIDEN SAATAVUUS	PERUS-OIKEUKSIEN RIKKOMINEN	TYÖKULTTUURIN NEGATIIVISET PIIRTEET
	FYYSISET JA MIELENTERVEYDELLISET SAIRAUDET	TIEDON-PUUTE	TERVEYDENHOITOPALVELUIDEN PUUTTEET	OMAN ROOLIN EPÄSELVYYS JA TYÖN PUUTE

Taulukko 2. Sosiaalisten ongelmakategorioiden ja ammatti-identiteettikategorioiden välinen suhde

SOSIAALISET ONGELMAKATEGORIAT	AMMATTI-IDENTITEETTIKATEGORIAT
HYVINVOINTIONGELMAT - Totaaliseen köyhyyteen liittyvät ongelmat - Heikkoon asumiseen ja asunnottomuuteen liittyvät ongelmat	- Avustustyöntekijä
LUONNOLLISET VERKOSTOT JA TERVEYSONGELMAT - Katulapsi-ilmiö - Perhekriisit - Yhteisöstä syrjäytyminen - Vakavan sairastumisen seuraukset	- Kasvattaja, ohjaaja - Lastensuojelun sosiaalityöntekijä - Etsivän sosiaalityön työntekijä - Yhteisötyöntekijä, - Tiedonvälittäjä, valistaja
TASA-ARVO - Sukupuoleen liittyvä epätasa-arvo - Koulutuksellinen epätasa-arvo - Tiedollinen epätasa-arvo - Terveysteen ja terveydenhuoltoon liittyvä epätasa-arvo - Taloudellinen epätasa-arvo	- Naistryöntekijä - Voimaannuttaja - Opettaja - Vähemmistöjen puolustaja - Lastensuojelun sosiaalityöntekijä - Päivystyssosiaalityöntekijä
YHTEISKUNTARAKENNE JA SOSIAALIPOLITIikka - Sosiaalityön koulutuksen ja alan sisäiset ongelmat - Sosiaalialan järjestöjen toimintaan liittyvät ongelmat - Lainsäädäntöä ja sosiaalipolitiikkaa koskevat puutteet - Korruptio	- Tutkija - Asianajaja - Tiedonvälittäjä - Yhteiskunnallinen tarkkailija
TYÖHÖN JA TYÖPAIKKAN LIITTYVÄT ONGELMAT - Toiminnan lamaantuneisuus ja suunnitelmattomuus - Pysyvyyden ja vakiintuneisuuden ongelmat - Määrärahojen ja materiaallinen puute	- Asiantuntija - Toiminnan organisoija - Toiminnan kehittäjä

Taulukko 3. Kentälle astuminen

Ammatti-identiteetti-kategoria (CAT)	Kategoriasidonnainen toiminta (CBA)
Asiantuntija	<ul style="list-style-type: none">- ”Tuoda ehdotuksia”- ”Pystyä todentamaan”- ”Saada ylipuhuttua”
Organisoija	<ul style="list-style-type: none">- ”Pitää kiinni aikatauluista”- ”Pitää kiinni sopimuksista”- ”Pystyä omaksumaan”- ”Pystyä sopeutumaan”- ”Tehdä”- ”Keskustella”- ”Toteuttaa yhteistyössä”
Kehittäjä	<ul style="list-style-type: none">- ”Toiminnan kehittäminen”- ”Lähteä kehittämään”- ”Tulla kriittisyyttä”- ”Otaa haasteena”- ”Saada aikaan”- ”Otaa paikalliset mukaan”- ”Saada hommattua”- ”Pureutua ongelmiin”- ”Antaa idea”- ”Mennä ylöspäin”- ”Olla luova”- ”Otaa luovat voimavarat käyttöön”- ”Lähteä suunnittelemaan”

Taulukko 4. Yhteiskuntarakenne ja sosiaalipolitiikka

Ammatti-identiteetti -kategoria (CAT)	Kategoriasidonnainen toiminta (CBA)
Yhteiskunnallinen tarkkailija Tulkitsija	- ”Päästä näkemään” - ”Alkaa erottamaan”
Tutkija - ”Haastattelija”	- ”Tehdä tutkimusta” - ”Yrittää ymmärtää” - ”Olla kiinnostunut” - ”Penkoa” - ”Lähteä” - ”Kysellä” - ”Kuulostella” - ”Olla varovainen” - ”Kokea jäävänsä yksin” - ”Yksinäistä työtä” - ”Ei ole hallinnassa” - ”Haastatella” - ”Tehdä yksilöhaastatteluja” - ”Käydä kouluilla” - ”Yhdessä suunnitteleminen” - ”Yhteistyö” - ”Halu tehdä ja kehittää” - ”Olla ihanaa” - ”Pitää ideariihejä” - ”Istua, miettiä ja pohtia” - ”Kokea vaikeaksi”

Taulukko 5. Tasa-arvo

Ammatti-identiteetti -kategoria (CAT)	Kategoriasidonnainen toiminta (CBA)
Lastensuojelun sosiaalityöntekijä Vähemmistöjen edunvalvoja	<ul style="list-style-type: none"> - ”Mennä paikalle” - ”Mennä lopettamaan” - ”Puuttua asioihin” - ”Ei voi ummistaa silmiä”
Päivystyssosiaalityöntekijä	<ul style="list-style-type: none"> - ”Mistä rahat” - ”Yritetäänkö selvittää muuten” - ”Olla jotakin, millä pystyy auttamaan” - ”Oppia reitit hoitaa asioita”
Opettaja Valistaja Vaikuttaja	<ul style="list-style-type: none"> - ”Opettaa lukemaan” - ”Opettaa kirjoittamaan” - ”Opettaa hoitamaan maatilkkua” - ”Opettaa englantia” - ”Opettaa piirtämistä” - ”Tiedon jakaminen” - ”Viedä tietoutta” - ”Valistaminen” - ”Vaikuttaa yhteisöön” - ”Yrittää vaikuttaa leviämiseen”
Katalysaattori	<ul style="list-style-type: none"> - ”Käyttää omaa rahaa” - ”Tuoda ruoka-aineita ja materiaaleja” - ”Hankkia materiaaleja”
Naistryöntekijä Voimaannuttaja	<ul style="list-style-type: none"> - ”Opettaa arjen elämän taitoja” - ”Järjestää verkosto- ja ryhmätoimintaa” - ”Järjestää keskusteluja” - ”Soveltaa Paolo Freiren oppeja” - ”Tehdä näytelmiä” - ”Käydä ongelmia läpi draaman keinoin”

Taulukko 6. Luonnolliset verkostot ja terveysongelmat

Ammatti-identiteetti-kategoria (CAT)	Kategoriasidonnainen toiminta (CBA)
Vanhempi Kasvattaja Valvoja Ohjaaja Auttaja	<ul style="list-style-type: none"> - ”Vanhemman roolissa” - ”Kasvattamassa” - ”Ohjaamassa” - ”Valvomassa” - ”Olla apuna”
Lasten suojelun sosiaalityöntekijä Etsivän sosiaalityön työntekijä	<ul style="list-style-type: none"> - ”Laittaa vireille” - ”Hakea palveluita” - ”Tehdä hakemus” - ”Lasten asioiden järjestelemistä” - ”Kotiasioiden selvittämistä” - ”Paikallista ja hetkellistä tukemista” - ”Tavata säännöllisesti” - ”Yrittää saada pois kadulta” - ”Päästä kotikäynnille”
Auttaja Yhteisötyöntekijä	<ul style="list-style-type: none"> - ”Auttaa vanhempia” - ”Myöntää mikrolainoja” - ”Kertoa oikeuksista” - ”Vaikuttaa yhteisöön” - ”Tehdä yhteisötyötä”

Taulukko 7. Hyvinvointiongelmien

Ammatti-identiteetti – kategoria (CAT)	Kategoriasidonnainen toiminta (CBA)
Avustustyöntekijä - ”Auttaja” - ”Hyväntekijä” - ”Keskustelija”	<ul style="list-style-type: none"> - ”Auttaa” - ”Antaa rahaa” - ”Ostaa ruokaa” - ”Viedä ruokaa” - ”Keskustella” - ”Pitää pää” - ”Ymmärtää”